

SYNERGING

ENERGIES

ЧОРНОМОРСЬКА БЕЗПЕКА

АНАЛІТИЧНИЙ ЧАСОПИС №1 (29) 2017

МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ
про Чорноморський регіон

Регіон Чорномор'я:
ПОГЛЯДИ З РІЗНИХ БЕРЕГІВ

ОГЛЯД ЗАРУБІЖНИХ ДЖЕРЕЛ
по Чорноморському регіону

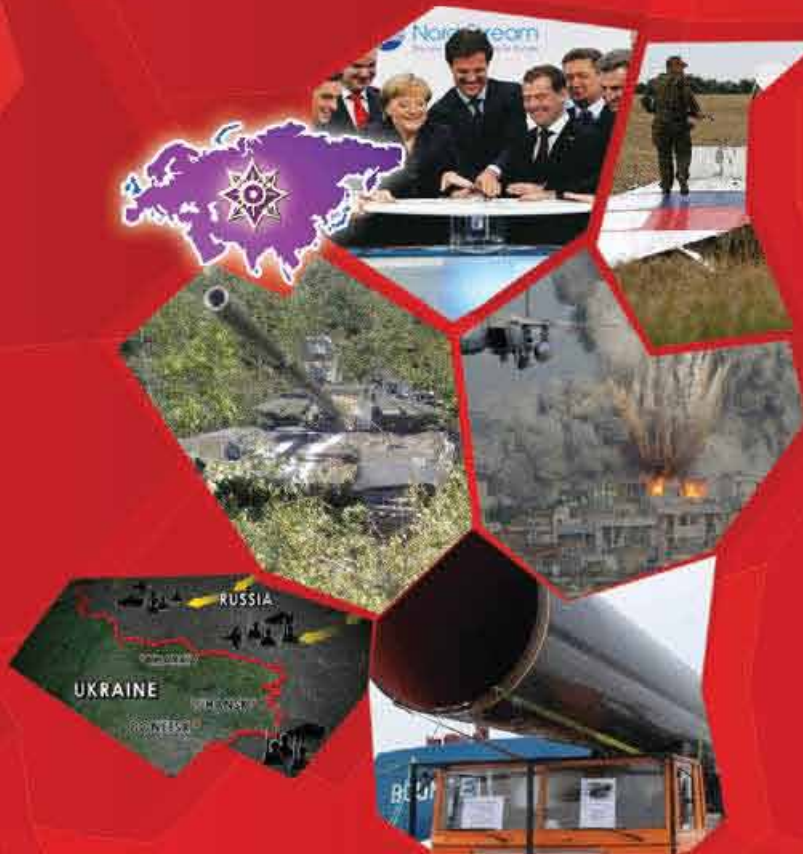
Анонс книги
«Енергоформи війни – XXI:
полігібресія Росії»

Анонс книги
«Донбас в огні»

ЦЕНТР ГЛОБАЛІСТИКИ «СТРАТЕГІЯ ХХІ»

ЕНЕРГОФОРМИ ВІЙНИ - ХХІ ПОЛІГІБРЕСІЯ РОСІЇ

KYIV 2017

«Енергоформи війни-ХХІ: полігібресія Росії»

Книга дає можливість відтворити картину появи феномену війни нового покоління у вигляді агресії гібридного типу РФ проти України. Іншим виміром мультифронтальної крипто-війни Росії проти Заходу є полігібресія, як множинний варіант сучасної російської неоімперської експансії з використанням невоєнного та воєнного інструментарію задля досягнення глобальної мети – «Великої Євразії».

МІЖНАРОДНИЙ КРУГЛИЙ СТІЛ

ГЛОБАЛЬНА СТРАТЕГІЯ ЄС: МІСЦЕ, РОЛЬ І ВКЛАД УКРАЇНИ

МІЖНАРОДНИЙ КРУГЛИЙ СТІЛ
INTERNATIONAL ROUND TABLE

ГЛОБАЛЬНА СТРАТЕГІЯ ЄС:
МІСЦЕ, РОЛЬ І ВКЛАД УКРАЇНИ

EU GLOBAL STRATEGY:
PLACE, ROLE AND CONTRIBUTION OF UKRAINE

Konrad-Adenauer-Stiftung |
Center for Global Studies «Strategy XXI»
Slovak Foreign Policy Association
Ukrainian Center for Independent Political Research

24 April 2017 | Kyiv

Visit our homepage: www.kas.de/ukraine
find us on Facebook: www.facebook.com/kaskiev

Київ, 24 квітня, 2017

SYNERGING
ENERGIES

SFPA
Slovak Foreign Policy Association

Konrad
Adenauer
Stiftung

**Засновник – Центр сприяння
вивченню геополітичних проблем та
євроатлантичного співробітництва
«НОМОС» (Севастополь)**

**Журнал зареєстровано
в Міністерстві юстиції України. Свідоцтво
КВ №12341-1225ПР**

**Видавець – Центр глобалістики
«Стратегія XXI» (Київ)**

Мова видання – українська

**Адреса редакції:
вул. Щекавицька, 51; Офіс 26, 04071 Київ
Тел.: +380444254162;
е-пошта: geostrategy@ukr.net
веб-сторінка: geostrategy.org.ua**

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Михайло Гончар, в.о. головного редактора

Павло Лакійчук, заступник головного редактора

Олексій Бессарабов, заступник головного редактора

Дмитро Штибліков, заступник головного редактора

Віталій Мартинюк, відповідальний секретар

Оксана Ішук, оглядач

Сергій Жук, оглядач

Матео Кацулані, керівник Європейського бюро

Наклад: 500 примірників
Надруковано ФОП Лановенко О.О.
м. Київ, вул. Гмирі, 1
тел.: 441-82-44

Зміст

Передмова до номеру	3
#FreeShtyblykov#FreeBessarabov#FreeDudka <i>Павло ЛАКІЙЧУК</i> 2016-й, листопад, 9-те, або довоєнні спогади про колег і друзів	5
Міжнародні організації про Чорноморський регіон	8
<i>Д. ШТИБЛІКОВ</i> Воєнні загрози Росії або з ким може воювати РФ	12
Регіон Чорномор'я: погляди з різних берегів	24
<i>Д. ШАХНАЗАРЯН, Р. МЕГРАБЯН</i> Безпека в Каспійсько-Чорноморському регіоні після 2014 року: погляд з Вірменії	24
<i>Н. ЧИТАДЗЕ</i> Військовий та геостратегічний баланс між НАТО і Росією у розширеному Чорноморському регіоні та перспективи гарантування безпеки	31
<i>Мартін СОКОЛОВ</i> «Реальна політика» Росії і дилема чорноморської безпеки	38
<i>О. МАНЕА, А. ГОШУ</i> Перспективи Румунії у зміненому регіональному середовищі безпеки	43
<i>Н. СТЕРКУЛ</i> Безпека в Каспійсько- Чорноморському регіоні після 2014 року: погляд з Молдови	49
<i>Ф. Тутку АЙДІН</i> Чорноморська політика Туреччини: Балансування чи «Російська рулетка»?	55
Огляд зарубіжних джерел по Чорноморському регіону	62
Анонс книги «Енергоформи війни – XXI: полігібресія Росії»	74
Анонс книги «Донбас в огні»	75

При використанні матеріалів посилання на часопис
«Чорноморська безпека» обов'язкове.
Редакція може не поділяти точку зору авторів часопису.
Відповідальність за зміст поданих матеріалів несуть
автори.

Шановні читачі,

У ваших руках перший номер аналітичного часопису «Чорноморська безпека». Перший, що підготовлений і виданий не в Севастополі, а «на матеріку», але 29-й від часу заснування видання. Центр глобалістики «Стратегія XXI» відновлює випуск «Чорноморської безпеки», часопису, який був заснований 2005 року. Засновник – Центр сприяння вивченню геополітичних проблем та євроатлантичного співробітництва Чорноморського регіону «НОМОС». Протягом 8 років в часописі друкувались статті українських та іноземних експертів з Естонії, Молдови, Грузії, Азербайджану, Вірменії, Туреччини, Франції, Великобританії, а також Росії. Це було єдине видання Чорноморського регіону, що на системній основі здійснювало моніторинг та аналіз безпекового середовища не тільки Чорномор'я, але й Південного Кавказу, Каспію, Середземномор'я, Близького Сходу.

Ми, редакційний колектив часопису, вважали природним і символічним, що видання, присвячене питанням регіональної безпеки в Чорноморському регіоні випускається в серці Чорномор'я – українському Севастополі. Так і було до 2014-го року. Але в 2014 році відбулася подія, про високу ймовірність якої експерти «НОМОСу» застерігали. Путінська Росія, користуючись слабкістю української держави через внутрішньополітичну кризу, спричинену суспільним опором проросійській клептократії Януковича й спираючись на «троянського коня» – сили Чорноморського флоту, який за добровільною згодою України дислокувався на її суверенній території, всупереч усім нормам міжнародного права, окупувала Кримський півострів і проголосила його «суб'єктом Російської Федерації».

Російська агресія проти України, окупація Криму та Севастополя внесла свої корективи в діяльність Центру «НОМОС». За одностайним рішенням засновників вона була припинена, оскільки ніхто не вважав за можливе перереструктуруватись за окупаційним законодавством. Так само було припинено випуск часопису. Виходили з того, що це буде тимчасово.

Тепер настав час відновити випуск журналу. Що ми й робимо. Двоє членів редакційної колегії часопису – Дмитро Штиблєков та Олексій Бессарабов – перебувають у застінках ФСБ Росії в Криму за сфальшованими звинуваченнями. Але вони лишаються з нами, лишаються членами відновленої редакційної колегії видання. Саме їм присвячена перша стаття в цьому 29-му числі часопису, яку написав мій севастопольський колега Павло Лакійчук.

Варто нагадати про знань не тільки в Україні, але й за її межами, Центр «НОМОС», який був партнерською організацією для «Стратегії XXI». Центр займався вивченням зовнішньої політики країн Чорноморського регіону, міжнародного регіонального співробітництва, національної безпеки та оборони, енергетичної політики, міжнародної та регіональної безпеки, євроатлантичного співробітництва, вивченням проблем боротьби проти тероризму. Центр «НОМОС» готував аналітичні дослідження, що публікувалися у «Чорноморській безпеці». Він був платформою для професійних дискусій. Партнерами Центру були Міжнародний фонд «Відродження», Інститут зовнішньої політики Дипломатичної Академії при МЗС України, Національний інститут стратегічних досліджень, Центр дослідження армії, конверсії та роззброєння, Центр ім. Разумкова, Інститут євроатлантичного співробітництва, Гарвардська програма чорноморської безпеки (США), Центр східних досліджень (Польща), Фондація «Інститут східних досліджень» (Польща), Дослідницький центр Словацької асоціації зовнішньої політики, Словацька асоціація газу та нафти, Японська асоціація Чорноморських досліджень, Громадський рух «Каспійське партнерство заради майбутнього» (Азербайджан). Центр був членом Громадської ліги Україна-НАТО, Мережі Україна-НАТО щодо підвищення обізнаності громадянського суспільства, Мережі євроатлантичних клубів, Форуму громадянського суспільства Східного партнерства, Коаліції Ініціативи прозорості видобувних галузей, низки громадських рад.

З 2006 року «НОМОС» виступав співорганізатором традиційної щорічної конференції з питань безпеки Чорноморсько-Каспійського регіону та регіонального співробітництва. У червні 2006-го це була конференція «Чорноморсько-Каспійський вимір європейської безпеки», у травні 2007-го - «Через політику сусідства до нових транзитних потужностей Каспійсько-Чорноморсько-Балтійського простору», у квітні 2008-го – «Підсумки Бухарестського саміту НАТО та чорноморський вимір європейської безпеки». Останнім заходом, співорганізатором якого став НОМОС, була міжнародна експертна дискусія: «Україна, Вишеградська група і НАТО: на шляху до спільного використання наявних механізмів та інструментів підвищення регіональної безпеки», що проходив у Севастополі 6 листопада 2013 року, за 4 з невеликим місяці до початку російського вторгнення в Крим.

Експерти Центру були традиційними учасниками низки міжнародних конференцій та форумів, кру-

Севастополь, 6 листопада 2013 року.

глих столів та семінарів, таких як «Севастопольський форум – 2006», «Консорціум демократичного контролю», Форуму «Україна – НАТО» (Вроцлав, 2007 р.), Форуму «Україна – Європа» (Польща), низки зустрічей Кримського політичного діалогу, щорічної конференції «Енергетична безпека Центральної Європи та ЄС» (Братислава), щорічного Міжнародного економічного форуму в Криниць (Польща), енергетичних та газових форумів в форматі Вишеградської групи та Центральної Європи.

Питання чорноморської безпеки також завжди була в полі уваги Центру глобалістики «Стратегія XXI». Тому, відновлюючи випуск часопису, редакційна колегія вирішила, що нинішнє його число буде присвячено аналітичному погляду з різних країн регіону на безпековий стан Чорномор'я після 2014 року, тобто, в контексті російської окупації Криму, спробі перетворення Чорного моря в «російське озеро», збройної інтервенції Росії на сході України. Тому ми попросили наших колег, знаних експертів з різних країн регіону зробити базовий аналіз. Ми вдячні, що відгукнулися і давні автори «Чорноморської безпеки» з Грузії, Вірменії та з'явилися нові – з Туреччини, Болгарії, Румунії, Молдови.

Звісно, ми не могли обійти увагою появу Глобальної стратегії ЄС, що була прийнята 2016 року, а також рішення Варшавського саміту НАТО. Вашій увазі пропонується дайджест зарубіжних та міжнародних оцінок і підходів до проблематики безпеки

Чорноморського регіону після зламу Росією Хельсінкського світопорядку.

Насамкінець. Запрошуємо аналітиків, експертів, науковців до дискусій на шпальтах видання, висловлення своїх думок та оцінок нинішнього становища в Чорноморсько-Каспійському регіоні, Криму, на Близькому сході.

Але, найголовніше, звертаємося до усіх колег – експертів та журналістів, наших давніх партнерів у Європі, США, Канаді, встати на захист політичних бранців Кремля. «Якщо ти аналітик і журналіст, значить ти потенційний ворог Росії, і твоє місце раніше чи пізніше в застінках ФСБ» - саме такий месидж надсилає Кремль усім інакодумцям в окупованому Криму випадком Штиблкіова – Бессарабова. Тому, наша громадянська позиція і наша спільна дія – свободу бранцям Кремля!

Михайло Гончар

В.о. головного редактора часопису «Чорноморська безпека», президент Центру глобалістики «Стратегія XXI», директор енергетичних програм Центру «НОМОС» (2006-2014)

Павло ЛАКІЙЧУК

*Заступник головного редактора часопису «Чорноморська безпека»,
керівник інформаційних програм Центру НОМОС (2003-2014),
експерт Центру глобалістики «Стратегія XXI»
(м. Київ, Україна)*

2016-й, листопад, 9-те, або довоєнні спогади про колег і друзів

2016, November, 9th, or Pre-war Memories about Colleagues and Friends

In this article the author describes the real stories of his colleagues and friends, Ukrainian experts, who decided to stay in Crimea after its occupation by the Russian Federation.

В довоєнний час, для мене ця дата асоціювалася хіба що з «день народження Штиблікова, день другий». Дмитро Штибліков – мій колега по Центру «НОМОС», керівник міжнародних програм Центру, заступник головного редактора часопису «Чорноморська безпека». 9 листопада 2016-го з'явилося повідомлення від ФСБ РФ, що «диверсійно-терористическая группа Минобороны Украины, готовившая диверсии на военных объектах Крыма, задержана в Севастополе». Ця група – це Дмитро Штибліков, Олексій Бессарабов та Володимир Дудка. Тож варто розповісти про моїх друзів і колег по минулому, довоєнному життю в Севастополі.

День народження Олексія 5 грудня 2013 року

Діма Штибліков народився 8 листопада 1970 року під Читотою. Пізніше батьки переїхали в Крим. Жив з мамою в Євпаторії, навчався у восьмій школі разом з майбутньою дружиною Оленою. Після школи обрав кар'єру військового, закінчив Київське вище загальновійськове командне училище. Вже після розпаду СРСР був призначений у новосформований 32-й армійській корпус в Криму. На території півострова пройшла його військова служба. У 2004 році звільнився з лав Збройних Сил – здоров'я внесло свої корективи. Дмитро отримав важке поранення – новобранець неповністю здійснив вистріл з гранатомета, й Дімі довелося розряджати зброю, боєприпас вибухнув... Став інвалідом з пробитою головою, осколком під серцем і знівченою рукою.

*На фото зліва направо: Володимир Дудка,
Олексій Бессарабов, Дмитро Штибліков*

Але мізки у Діми були що треба! Аналітика була його даром.

До окупації Криму Росією працював у Центрі «НОМОС» воєнним експертом, потім став керівником міжнародних програм. Активно публікувався в українських, російських і західних виданнях. Працював над науковою роботою про міжнародно-правові аспекти боротьби з тероризмом, брав участь в конференціях в Україні і Росії, країнах Південного Кавказу.

З Дмитром, а також іншими колегами, ми разом ставили на ноги Центр «НОМОС», унікальний неурядовий мозковий центр з довгою офіційною назвою – Севастопольський центр сприяння вивченню геополітичних проблем і євроатлантичного співробітництва Чорноморського регіону. Власне, словосполучення «сприяння євроатлантичному співробітництву» у цій назві вже передбачало для експертів Центру досє в штабі ЧФ РФ ще в довоєнні часи, а після окупації півострова – ярлик «НАТОвського гніздилища».

Фото з Фейсбуку. Дмитро Штиблівков в родинному колі: з донькою Тетяною - майбутнім архітектором, братом Олексієм та племінником.

Ми з Дмитром, як заступники головного редактора, видавали перші номери «Чорноморської безпеки», шукали авторів, самі писали, редагували, верстали... На круглих столах і конференціях Діма не давав спуску маніпуляторам і фальсифікаторам – ні російським, ні вірменським, ні азербайджанським, ні будь-яким іншим. За що його і поважали колеги і партнери не тільки вдома, а й за кордоном. Запрошували на форуми в Москву, Тбілісі, Єреван, Стамбул.

Дмитро ще у 2008 році передбачив чим обернеться російська політика в Чорноморському регіоні. Його стаття у 10-му числі «Чорноморської безпеки» за 2008-й рік промовисто говорить своєю назвою «Російсько-грузинський конфлікт. Наступна – Україна?». Він чітко розумів що відбувається навесні 2014-го. І усвідомлено зробив свій вибір. Замість подальшої кар'єри експерта у вільній країні, «на материку», як тепер прийнято говорити в Криму, віддав перевагу турботі про близьких в окупації. А робота? «Порядній людині всяка робота почесна – якщо не буде іншої – буду двірником або кочегаром» – говорив він ... Я не знаю як він виживав ці три жахливих роки, але знаю точно, що він залишився порядною і чесною людиною.

Льошу Бессарабова я пам'ятаю ще курсантом Севастопольського військово-морського інституту імені П. Нахімова. Він 1999 року випуску. Служив в Одесі в Західному районі, потім в Севастополі – в штабі ВМС України. Ще в Одесі почав публікуватися в журналі «Судоходство». Журналістика була його хобі, що стало згодом професією. Коли прихопила виразка шлунку, його було звільнено із Збройних Сил за станом здоров'я у 2008 році. Олексій закінчив бакалаврат Інституту журналістики Київського національного університету ім. Шевченка. Ми його запрошували працювати в «НОМОС», але він погодився стати заступником головного редактора «Чорноморської безпеки». Творення часопису було йому до душі. Окрім цього, Бессарабов, як творча особистість, був кореспондентом авторитетного київського видання «Главред». Олексій Стрілецький – таким було його творче псевдо, давав актуальні матеріали і фоторепортажі.

Корінний севастополець, коріння роду якого тягнуться десь з Новгородщини, що виріс в незалежній Україні, яку любив як свою Батьківщину. Після окупації вибору у нього не було – родина, мама ... Як і у багатьох хто залишився на півострові, як на рідній землі України.

«Талановитий журналіст та системний аналітик, Олексій любив та знав своє рідне місто — Севастополь. Це ми з дружиною відчували, коли побували у місті. Дякуючи Олексію, Севастополь показав нам не туристичне, а своє справжнє обличчя — дружнє, тепле, сонячне, веселе», — згадує оглядач тижневика «Дзеркало тижня. Україна», відомий український журналіст Володимир Кравченко.

Дмитро Штиблівков і Олексій Бессарабов були заарештовані ФСБ Росії і звинувачені в підготовці диверсійно-терористичних актів. Парадокс і іронія долі – автори численних публікацій і аналітичних матеріалів, спрямованих на консолідацію міжнародної спільноти в боротьбі з терористичними проявами, звинувачені в тероризмі режимом, який, за висловом покійного Олександра Литвиненка, підірвав Росію.

Не можу тут не згадати ще про одну людину, третього «кримського «терориста-диверсанта» – Володимира Дудку. Він ніколи не був співробітником «НОМОСу» і дописувачем «Чорноморської безпеки», але читачем її був критичним, в'їдливим. Він

На фото з родинного архіву Володимир Дудка з онукою

також мій друг, і без розповіді про нього ця історія буде неповною.

Володимир Михайлович Дудка родом з Сум. Закінчив Калінінградське вище військово-морське училище на пару років раніше за мене, служив на Чорноморському флоті, в Мирному на Донузлаві. Після розділу ЧФ СРСР перейшов у ВМС України. Був командиром корабля управління «Сімферополь». Потім, коли його рідний корабель поставили «на вічний прикол» на завод, служив в штабі ВМС в оперативній зміні на командному пункті. Після виходу на пенсію у 2009 році працював інженером з техніки безпеки в мобільному загоні МНС України, який здійснював розмінування Інкерманських штолень і місць боїв періоду II світової війни на Мекензієвих горах. Після анексії Криму програму розмінування було прикрито окупаційною владою. На батьківщині, в Суми, не поїхав, у Севастополі тримала родина єдиного сина, якого Володимир виховував самотійно. Весь вільний час він віддавав онуці...

Затримання і арешт за надуманими звинуваченнями знаних в експертному середовищі аналітиків Центру «НОМОС» не можна розцінити ніяк інакше, як помстою Кремля за їх аналітичну та журналістську активність в Севастополі і Криму до окупації. До того ж, після того як ФСБ зганьбилася з фальшивими «серпневими диверсантами» - Пановим, Захтієм, Сулеймановим – кримським феєсбешникам було поставлено завдання знайти що-небудь більш «елегантне». Виконавці швидко знайшлися – з числа зрадників-колаборантів СБУ. Мотив – уникнути відрядження у віддалені регіони РФ, показати свою незамінність саме в Криму. Тому для легенди «диверсійно-терористичної групи» Дмитро Штиблі-

ков та Олексій Бессарабов підходили дуже влучно – обоє колишні військові, обоє працювали «на НАТО» в «НАТОВському гнізді під назвою «НОМОС», видавали антиросійське видання під назвою «Чорноморська безпека». Володимир Дудка, який займався розмінуванням, «органічно» доповнював групу, бо двоє «диверсантів», «терористів» та «шпигунів» – то мало. Так кримські гебісти на угоду своїм московським шефам, згенерували ще одну хвилину «українських диверсантів».

Але фальш ефесбешної історії з «кримськими терористами-диверсантами» видна будь-якому незаангажованому спостерігачу. Я, як і будь-хто з українців, не вірю в благородство системи НКВД-КГБ-ФСБ і справедливість російської Феміди. Це ми бачимо по справах Сенцова, Кольченка, Семени, Сущенка, численних бранців Кремля з числа кримських татар. Тільки міжнародний суспільний резонанс прискорить свободу Дмитру Штиблікову, Олексію Бессарабову і Володимир Дудці.

Міжнародні організації про Чорноморський регіон

Заява за результатами Саміту НАТО у Варшаві

Оприлюднено главами держав та урядів, які беруть участь у засіданні Північноатлантичної ради у Варшаві 8-9 липня 2016 року

* * *

10. Дестабілізуючі дії та політика Росії включають: тривалу незаконну та нелегітимну анексію Криму, яку ми не визнаємо і не визнаватимемо, і від якої ми закликаємо Росію відмовитися; порушення суверенних кордонів із застосуванням сили; навмисну дестабілізацію ситуації на сході України; раптове проведення масштабних військових навчань, що суперечить духу Віденського документа, та провокативні військові дії біля кордонів НАТО, у тому числі у регіонах Балтійського і Чорного морів та Східного Середземномор'я; безвідповідальну і агресивну ядерну риторику, воєнну концепцію та покладені в її основу стратегічні позиції; а також неодноразові порушення Росією повітряного простору країн Альянсу. До того ж воєнне втручання, суттєва військова присутність Росії та підтримка нею сирійського режиму і використання своєї військової присутності у Чорному морі для демонстрації сили у Східному Середземномор'ї створюють додатковий ризик та загрозу безпеці членів Альянсу та інших країн...

17. Росія несе повну відповідальність за серйозне погіршення ситуації з правами людини на Кримському півострові, зокрема за дискримінацію кримських татар та інших представників місцевих громад. Ми вимагаємо від фактичної російської влади вжити необхідних заходів для забезпечення безпеки, прав та свобод для кожного, хто проживає на півострові. Міжнародним моніторинговим структурам має бути дозволено виконувати свої важливі функції щодо захисту прав людини. Ми засуджуємо тривале широкомасштабне нарощування Росією військової сили в Криму і висловлюємо занепокоєння діями та проголошеними планами Росії щодо подальшого нарощування військової присутності у Чорноморському регіоні...

23. Перед нами постають дедалі серйозніші за-

грози в регіонах Балтійського та Чорного морів, Північної Африки, а також Середземномор'я, які мають стратегічне значення для Альянсу і для наших партнерів. Росія продовжує нарощувати свою військову потугу, збільшувати військову активність, розміщувати нові, найсучасніші сили та засоби і створювати загрози для регіональної безпеки. В результаті таких дій зростає непередбачуваність, яку можна зменшити забезпеченням взаємної прозорості та заходами зниження ризику. Визнаючи неподільність безпеки країн Альянсу, ми й надалі уважно стежитимемо за ситуацією у цих регіонах. Наша відповідь визначатиметься конкретними обставинами у кожному з цих регіонів. Ми також працюватимемо із зацікавленими партнерами, щоб підвищувати рівень ситуаційної обізнаності і формувати спільні підходи до нових загроз...

У Чорноморському регіоні впродовж останніх років безпекова ситуація також погіршилася. Ми і далі докладатимемо зусиль для подолання наслідків, які створюють для НАТО події у регіоні, і враховуватимемо їх у подальших підходах та політиці Альянсу. Ми підтримуватимемо, в залежності від обставин, регіональні зусилля прибережних держав Чорного моря, спрямовані на зміцнення безпеки й стабільності. З цією метою ми поглиблюватимемо також наш діалог з Грузією та Україною.

“Єдине бачення, спільні дії: Сильніша Європа”

Глобальна стратегія ЄС із зовнішньої і безпекової політики

Схвалена Європейською Радою у червні 2016 року

* * *

Нам необхідна сильна Європа. Таку Європу заслуговують наші громадяни, таку Європу чекає весь світ. Ми переживаємо триваючу кризу як всередині Європейського Союзу, так і за його межами. Наш Союз під загрозою. Наш європейський проект, який приніс з собою безпрецедентний світ, процвітання і демократію, ставиться під сумнів. На схід від на-

ших кордонів була порушена Європейська система безпеки, в той час як тероризм і насильство є лихом для країн Північної Африки і Близького Сходу, а також для Європи. В окремих регіонах Африки економічне зростання відстає від демографічного; напруженість в Азії наростає, а зміна клімату створює додаткові труднощі. І все ж це також час надзвичайних можливостей. Глобальне зростання, мобільність і технічний прогрес поряд з нашими зміцненими партнерськими відносинами забезпечують умови для нашого процвітання і дозволяють все більшій кількості людей уникнути бідності, жити довше і жити вільніше. Ми будемо маневрувати у цьому неспокійному, все більш пов'язаному, конкурентному і складному світі, керуючись нашими спільними інтересами, принципами та пріоритетами. Грунтуючись на закріплених в Договорах цінностях і покладаючись на наші сильні сторони й історичні досягнення, ми будемо єдині в побудові більш міцного Союзу, що грає свою сукупну роль в світі.

* * *

2. Пріоритетні напрямки наших зовнішніх зв'язків

Щоб Європа могла забезпечити мир і безпеку всередині і за межами своїх кордонів, важливо мати відповідний рівень амбіцій і стратегічну автономію. Тому ми зосередимо зусилля на обороні, боротьбі з тероризмом, кібербезпеці, енергетиці та стратегічних комунікаціях. Країни-члени ЄС повинні втілити в життя зобов'язання про взаємну підтримку і солідарність, закріплені в Договорах. ЄС зробить свій внесок в систему колективної безпеки в Європі у тісній взаємодії зі своїми партнерами, в першу чергу, з НАТО.

* * *

3. Пріоритети зовнішньої політики

3.1 Безпека нашого Союзу

Глобальна стратегія Європейського Союзу повинна починатися в ЄС. Протягом десятиліть наш Союз надавав громадянам можливість насолоджуватися безпрецедентним рівнем безпеки, демократії та процвітання. Ми будемо розвивати ці досягнення в наступні роки. Незважаючи на це, тероризм, гібридні загрози, зміна клімату, економічна не-

стабільність і ненадійність енергетичних поставок представляють сьогодні небезпеку для наших громадян і регіону. Політика страху кидає виклик європейським цінностям і європейському способу життя. Для того, щоб зберегти і примножити те, чого ми досягли на сьогоднішній день, необхідні поступові зміни. Для забезпечення нашої безпеки, процвітання і збереження наших демократичних суспільств ми повинні зміцнювати нашу безпеку і оборону в повній відповідності з правами людини і верховенством закону.

3.2. Державна і суспільна стійкість на Схід і Південь

Наші сусіди

Державна і суспільна стійкість є нашим стратегічним пріоритетом в сусідньому оточенні. Багато людей на просторі Європейської Політики Сусідства (ЄПС) як на схід, так і на південь бажають збудувати тісніші відносини із Союзом... Стійкість є стратегічним пріоритетом для усього простору на схід і південь від ЄС, як країн, які прагнуть сильніших зв'язків з ЄС, так і тих - в межах і поза ЄПС - які не бажають цього.

3.3. Інтегрований підхід до конфліктів і криз

Таким чином, ЄС буде й надалі брати участь у врегулюванні затяжних конфліктів і країнах Східного партнерства. Жоден з цих конфліктів не відбувається на одному рівні управління... Таким чином, ЄС буде дотримуватись багаторівневого підходу до конфліктів, діючи на місцевому, національному, регіональному і глобальному рівнях. Нарешті, жоден з цих конфліктів не може бути вирішений тільки ЄС. Ми будемо реалізовувати багатосторонній підхід, залучаючи усіх тих гравців, присутніх в конфлікті і необхідних для його вирішення. Ми будемо співпрацювати більш систематично на місцях з регіональними та міжнародними організаціями, двосторонніми донорами та громадянським суспільством. Більш тісне співробітництво буде налагоджене також на регіональному та міжнародному рівнях. Стійкого миру можна досягти тільки на основі всеосяжних угод, закріплених в широких, глибоких і міцних регіональних і міжнародних партнерських відносинах.

3.4. Кооперативні регіональні порядки

Європейський безпековий порядок

Суверенітет, незалежність і територіальна цілісність держав, непорушності кордонів і мирне врегулювання суперечок є ключовими елементами європейської безпеки. Ці принципи застосовуються до всіх держав, як всередині, так і за межами ЄС. Проте, мир і стабільність в Європі вже не є реальністю. Порушення Росією міжнародного права і дестабілізація України, як вершина затяжних конфліктів в Чорноморському регіоні, поставили під сумнів європейський порядок безпеки у його основі. ЄС залишиться єдиним у відстоюванні міжнародного права, демократії, прав людини, співробітництва і права кожної країни вибирати своє майбутнє вільно.

Налагодження відносин з Росією є ключовим стратегічним викликом. Послідовний і єдиний підхід повинен залишатися наріжним каменем політики ЄС щодо Росії. Істотні зміни у відносинах між ЄС і Росією мають ґрунтуватися на повній повазі міжнародного права і принципів, що лежать в основі європейської безпеки, в тому числі Гельсінського Заключного Акта та Паризької хартії. Ми не будемо визнавати незаконну анексію Криму Росією і миритись із дестабілізацією Східної України. Ми будемо зміцнювати ЄС, підвищувати стійкість наших східних сусідів і відстоювати їхнє право вільно визначати свій підхід до ЄС. У той же час, ЄС і Росія взаємозалежні. Тому ми будемо співпрацювати з Росією, щоб обговорити розбіжності і співпрацювати, якщо наші інтереси збігатимуться.

* * *

Висновки Ради ЄС з імплементації Глобальної стратегії ЄС у сфері зовнішньої і безпекової політики

14 лютого 2016 року

* * *

Просуваючи партнерство СПБО

18. Наголошуючи на важливості подальшого просування співпраці з партнерськими організаціями і країнами-партнерами, Рада закликає Високого

Представника представити бачення для більш стратегічного підходу до партнерської співпраці СПБО з країнами-партнерами, які поділяють цінності ЄС і готові та бажають зробити вклад у місії і операції СПБО, з повною повагою інституційних рамок ЄС і його автономності у прийнятті рішень. Цей стратегічний підхід має включати можливості посилити стійкість партнерів на Схід і Південь, включаючи Африку, також беручи до уваги важливість безпеки в рамках Європейської Політики Сусідства.

* * *

ПА НАТО спонукає уряди дотримуватись оборонних рівнів витрат

Декларація щорічної сесії ПА НАТО

Стамбул, 20 листопада 2016 року

* * *

Парламентська Асамблея НАТО закликає Союзників посилити їхню оборону, включаючи збільшення витрат, у відповідь на невизначене безпекове середовище, створене "ревізійністським і військовим відновленням Росії", у поєднанні із загрозами тероризму і нестабільності із Близького Сходу...

У резолюції законодавці закликали уряди Союзників залишатись єдиними щодо своїх колективних зобов'язань оборони, закріплених в установчому договорі НАТО. Він визначає, що вони повинні дотримуватись підтримки партнерів, що стикаються із російською агресією, таких як Україна, Грузія і Республіка Молдова...

Крім того, засуджуючи «військову, економічну та інформаційну агресію» Росії проти України, депутати висловили глибоку заклопотаність нарощуванням Москвою військового потенціалу навколо Прибалтики, Чорного моря, Східного Середземномор'я і в Арктиці.

* * *

ДМИТРО ШТИБЛІКОВ

Директор міжнародних програм
аналітичного Центру «Номос»
(м. Севастополь)

Воєнні загрози Росії або з ким може воювати РФ

(Опубліковано в журналі «Чорноморська безпека» №4 (26) 2012 р.)

Russia's Military Threats or Who the RF Can Fight Against

In this article the author analyses security environment in Eurasia, Russia's official security documents and military potential, and makes conclusions on possible escalations of conflicts around Russia and challenges of news ones.

Si vis pacem, para bellum

У 1961 році, напередодні XXII з'їзду КПРС, прекрасний артист Марк Бернес вперше виконав пісню «Хотят ли русские войны» (автор музики – Едуард Колмановський, автор слів – Євгеній Євтушенко). Пісня, безумовно, прекрасна, і для мільйонів радянських людей, які пам'ятали про минулу Війну, була наповнена сенсом і відповідала їх бажанням і надіям.

Однак уже сьогодні в інтернеті можна знайти рядки: «Хотят ли русские войны? Спросите вы у «Тишины». Чорний гумор цих рядків полягає в тому, що «Тишина» – це назва стрілково-гранатометного комплексу. [1, 2]

Все це можна було б віднести до розряду курйозів або невдалих жартів, але не виходить ...

На початку 2012 року російський «Левада-центр» провів дослідження думки росіян, і ось яку цифру дало опитування населення: 55% росіян вважають, що для Росії існує військова загроза з боку інших країн.

Порівняємо цифри:

2010 - 47%

2011 - 53%

2012 - 55%

Цікаві й цифри щодо тих, хто хотів би, щоб їхні

сини або інші близькі родичі служили в армії:

1998 - 13%

2012 - 37% [3]

Поверховий аналіз наведеної статистики показує явну мілітаризацію свідомості російських громадян. Природньо, така динаміка зростання мілітаристських настроїв не радує оточуючих (найближчих сусідів Російської Федерації). Якщо додати до цього декларовану Кремлем мету Росії стати регіональним лідером, не втратити / відновити зони впливу колишнього СРСР і тому подібні речі, то картина стає зовсім безрадісною. Більш того, світова історія наочно показує, що економічні кризи, посилені внутрішніми і зовнішньополітичними, мають тенденцію виливатися в збройне протистояння, тобто у форму війни.

Виникає закономірне питання - до якої війни готується і з ким збирається воювати Росія? З ким, за своїм військово-економічним потенціалом, в стані воювати Москва?

Питання не пусте для найближчого оточення РФ, так як практично будь-яка війна Росії з ким би то не було, відіб'ється на сусідах (з урахуванням хоча б енергозалежності), а то й навіть «прокотиться» по їх території.

Останнім часом в Росії все частіше і частіше звучить мілітаристська риторика. Військові лякають, все активніше мусують тему зовнішнього ворога і можливого військового конфлікту, що зачіпає інтереси РФ. У листопаді минулого року (2011р.- Ред.) начальник Генштабу Микола Макаров несподівано заговорив про загрозу залучення Росії навіть до ядерної війни. [4]

Так, газета «Коммерсант» від 18 листопада 2011 року повідомляє: «начальник російського генштабу - перший заступник міністра оборони генерал армії Микола Макаров, виступаючи на засіданні Громад-

ської палати, пообіцяв Росії великомасштабну війну і не виключив можливість застосування ядерної зброї. У своїй доповіді генерал Макаров зазначив, що після розпаду СРСР можливість локальних збройних конфліктів по периметру кордонів Росії зросла».

«За певних умов я не виключаю, що локальні і регіональні збройні конфлікти можуть перерости у великомасштабну війну, в тому числі із застосуванням ядерної зброї», - цитує слова генерала газета.

Далі «Коммерсант» перераховує чинники, які, на думку генштабу, можуть привести Росію до війни. На заході однією з найбільш ймовірних причин для збройного протистояння є антиросійська політика країн Балтії та Грузії, яка може створити кризу в стосунках Росії і НАТО.

Нестабільна обстановка в Афганістані і Пакистані створює передумови для військових конфліктів в Центрально-Азіатському регіоні. Вони, в свою чергу, можуть послужити приводом для залучення російських військ для виконання зобов'язань в рамках Договору про колективну безпеку (ОДКБ).

У генштабі також не виключають, що нарощування ядерного потенціалу Іраном і Північною Кореєю буде вирішуватися силовим методом за допомогою США - при такому варіанті, пише газета, буде розглядатися сприяння Росії в цьому питанні.

Ще одним приводом для конфлікту можуть послужити протиріччя в Арктиці.

Втім, начальник генштабу зазначає і те, що військово-промисловий комплекс Росії не готовий до можливої війни: ряд зразків озброєнь вітчизняного виробництва поступається за своїми характеристиками зарубіжним аналогам, що ставить російську армію в заздалегідь програшне становище. [5]

Колишній міністр оборони РФ Анатолій Сердюков також не залишився осторонь, нарікаючи, що «з'явилися нові центри сили, які претендують на регіональне лідерство і джерела військово-політичної напруженості для Росії». Головний військовий чиновник також виявив ймовірність «ескалації напруженості по периметру наших кордонів» і зазначив, що збільшується ризик втягування Росії в різні військові конфлікти.

Російські експерти частково підтримують побоювання керівництва країни і військових, звертаючи увагу на те, що сьогодення військово-політична обстановка в світі далека від ідеальної, проте закликають не переоцінювати небезпеку, оскільки в

більшості випадків загрози носять гіпотетичний або незначний характер. Звертає на себе увагу і те, що сьогодні військовим вигідно створити ілюзію небезпеки, оскільки необхідно виправдати ті витрати, які найближчим часом планує витратити держава на оборону. Як відомо, на розвиток збройних сил РФ в найближчі роки планується витратити понад 23 трлн рублів, урізуючи інші статті бюджету. [6]

Ось думка з приводу військових загроз Росії провідного спеціаліста Центру військових стратегічних досліджень ГШ РФ Романченка Ю.Г. висловлена ще в 2001 році:

«В даний час і в доступній для огляду перспективі найбільшу значимість становитимуть протиріччя, пов'язані з виснаженням природних ресурсів, зростанням етнічної, демографічної напруженості, загостренням екологічної обстановки в окремих регіонах і в світі в цілому.

Згідно з прогнозами, найближчі 10-15 років будуть, майбуть, одними з найважчих в історії цивілізації через глобальні демографічні кризи та визначені ними екологічні кризи.

Військово-політичним змістом глобалізації є розширення НАТО. Серйозну загрозу безпеці Росії, навіть при відсутності агресивних намірів (виділено автором) в даний момент, являє наявність великої кількості особового складу і військової техніки поблизу російських кордонів і її союзників.

В результаті докорінно змінюється баланс сил в Європі і на кордонах РФ: якщо раніше СРСР перевершував у військовій могутності не тільки будь-яку сусідню країну, а й НАТО в цілому, то тепер НАТО в чотири рази перевершує Росію в звичайних озброєннях. Потенційна військова загроза РФ з боку Північноатлантичного альянсу створюється також за рахунок переваги їх наступальних можливостей над оборонним потенціалом нашої країни. Розширення НАТО за рахунок нових членів цей дисбаланс ще більш посилить.

Потенційна військова загроза РФ може бути також пов'язана з подальшим зміцненням збройних сил держав Азії.

Японія має значний військовий потенціал. Вже зараз її збройні сили за чисельністю порівнянні з угрупованням ЗС РФ, розгорнутим на Далекому Сході, а за якістю значно його перевершують.

Афганістан, Пакистан і Туреччина, в меншій мірі Іран, окремо або у будь-якій комбінації можуть в найближчі 10-20 років представляти проблему для

безпеки РФ. Іран і Туреччина разом мають ЗС, чисельно рівні російським, а з Пакистаном - на 50% більше. Вони можуть заохочувати етнічний або релігійний сепаратизм на Північному Кавказі і у Поволжі.

Продовжують збільшуватися військові потенціали інших країн Азії. Особливе побоювання викликає докорінну зміну співвідношення військово-морських сил на користь сусідніх держав. При збереженні нинішніх тенденцій, до 2005 року наш флот буде поступатися на Чорному морі ВМС Туреччини - в два рази, на Балтиці - Швеції також в два рази, Німеччині - в чотири рази. На Далекому Сході розрив у співвідношенні військово-морських сил на користь інших держав буде ще більш значним». [7]

Начальник генерального штабу Микола Макаров, виступаючи на засіданні Громадської палати 17 листопада 2011 року позначив наступні загрози військовій безпеці РФ:

1. Прагнення Заходу забезпечити енергетичну безпеку на шкоду економічним і політичним інтересам Росії (підписання «Енергетичної хартії ЄС» і створення т.зв. «енергетичного НАТО»).
2. Порушення стратегічного балансу сил (розгортання елементів глобальної системи протиракетної оборони, розробка міжконтинентальних балістичних ракет в звичайному спорядженні).
3. Збереження світового лідерства США, розширення військової присутності і зон відповідальності США і НАТО (розширення НАТО на Схід, реконфігурація базування ОЗС НАТО, створення ОК ЗС США в Африканській зоні).
4. Військово-технічні та технологічні переваги провідних західних країн (розробка перспективної високоточної зброї, мініатюризація роботизованих бойових і розвідувальних систем, безпілотні літальні апарати).
5. Наявність територіальних домагань до Російської Федерації та її союзників:
 - територіальні претензії Норвегії;
 - територіальні претензії Фінляндії;
 - територіальні претензії Естонії;
 - територіальні претензії Німеччини і Литви;
 - територіальні претензії Польщі до Білорусі;
 - територіальні претензії Японії.
6. Проведення військово-силових акцій в обхід

принципів і норм міжнародного права (військові операції в Югославії та Іраку).

7. Можливість виникнення й ескалації збройних конфліктів на Південно-Західному та Центральном-Азіатському стратегічному напрямку.
8. Початок «змагання» за освоєння надр і комунікацій в Арктиці (нарощування криголамного флоту, базування підрозділів ЗС).
9. Посилення військового потенціалу Євросоюзу (формування європейських сил швидкого реагування).
10. Виведення зброї в космос і розробка протисупутникової зброї (знищення ракетами китайського та американського супутників).
11. Зростання масштабів наркотрафіку через Росію (РФ - частина т.зв. «північного шляху» наркотиків з Азії в Європу з оборотом \$ 15 млрд. на рік).
12. Прагнення США контролювати ядерний комплекс Росії (звинувачення в уразливості ядерно-небезпечних об'єктів на території РФ). [8]

Що б зрозуміти, до якої ж війни і з ким готується Росія, звернемося до офіційного документу - оновленої російської військової доктрини, затвердженої указом № 146 президента Дмитра Медведєва від 5 лютого 2010 року. У розділі «II. Військові небезпеки і військові загрози Російській Федерації» зазначено такі моменти:

«8. Основні зовнішні військові небезпеки:

- а) прагнення наділити силовий потенціал Організації Північноатлантичного договору (НАТО) глобальними функціями, реалізованими в порушення норм міжнародного права, наблизити військову інфраструктуру країн - членів НАТО до кордонів Російської Федерації, в тому числі шляхом розширення блоку;
- б) спроби дестабілізувати обстановку в окремих державах і регіонах і підірвати стратегічну стабільність;
- в) розгортання (нарощування) військових контингентів іноземних держав (груп держав) на територіях суміжних з Російською Федерацією та її союзниками, а також у прилеглих акваторіях;
- г) створення і розгортання систем стратегічної протиракетної оборони, що підривають глобальну стабільність і порушують співвідношення сил в ракетно-ядерній сфері, а також мілітаризація космічного

простору, розгортання стратегічних неядерних систем високоточної зброї;

д) територіальні претензії до Російської Федерації та її союзників, втручання в їх внутрішні справи;

е) розповсюдження зброї масового ураження, ракет і ракетних технологій, збільшення кількості держав, що володіють ядерною зброєю;

ж) порушення окремими державами міжнародних домовленостей, а також недотримання раніше укладених міжнародних договорів в області обмеження і скорочення озброєнь;

з) застосування військової сили на територіях суміжних з Російською Федерацією держав в порушення Статуту ООН та інших норм міжнародного права;

і) наявність (виникнення) вогнищ і ескалація збройних конфліктів на територіях суміжних з Російською Федерацією та її союзними державами;

к) поширення міжнародного тероризму;

л) виникнення вогнищ міжнаціональної (міжконфесійної) напруженості, діяльність міжнародних збройних радикальних угруповань в районах, прилеглих до державного кордону Російської Федерації і кордонів її союзників, а також наявність територіальних суперечностей, зростання сепаратизму і насильницького (релігійного) екстремізму в окремих регіонах світу.

9. Основні внутрішні військові небезпеки:

а) спроби насильницької зміни конституційного ладу Російської Федерації;

б) підрив суверенітету, порушення єдності і територіальної цілісності Російської Федерації;

в) дезорганізація функціонування органів державної влади, важливих державних, військових об'єктів і інформаційної інфраструктури Російської Федерації.

10. Основні військові загрози:

а) різке загострення військово-політичної обстановки (міждержавних відносин) і створення умов для застосування військової сили;

б) перешкоджання роботі систем державного і військового управління Російської Федерації, порушення функціонування її стратегічних ядерних сил, систем попередження про ракетний напад, контролю космічного простору, об'єктів зберігання ядерних боєприпасів, атомної енергетики, атомної,

хімічної промисловості та інших потенційно небезпечних об'єктів;

в) створення і підготовка незаконних збройних формувань, їх діяльність на території Російської Федерації або на територіях її союзників;

г) демонстрація військової сили в ході проведення навчань на територіях суміжних з Російською Федерацією або її союзниками з провокаційними цілями;

д) активізація діяльності збройних сил окремих держав (груп держав) з проведенням часткової або повної мобілізації, переведенням органів державного і військового управління цих держав на роботу в умовах воєнного часу». [9]

Таким чином, оцінка військових загроз у воєнній доктрині, заявах офіційного Кремля і в російському експертному співтоваристві в основному збігаються. Однак при цьому необхідно розуміти, що військові загрози не обов'язково переростають у збройний конфлікт - вирішення багатьох таких проблем, особливо сьогодні, лежить в області дипломатії як офіційної, так і народної.

Іншими словами, вважаючи НАТО основною військовою загрозою безпеки Росії (чотири перші пункти у 8 пункті розділу «II. Військові небезпеки і військові загрози Російській Федерації»), Росія не зможе воювати з Альянсом через величезну різницю у військово-економічному потенціалі і буде намагатися вирішити виникаючі проблеми дипломатичними способами. Теж можна сказати і про загрози на Сході (Китай, Японія).

З іншого боку, у березні 2012 року, президент РФ Дмитро Медведєв заявив, що Росія не закриває двері в переговорах по ЄвроПРО, але «треба готуватися до зміни ситуації». «До 2017-2018 рр. ми повинні бути у всеозброєнні, повинні бути готові дати будь-яку відсіч. Всі вказівки Міністерству оборони мною дані», - повідомив президент Росії на розширеній колегії Міноборони РФ. Там же, глава Міноборони зазначив, що в цих умовах збройні сили повинні бути готовими забезпечити військову безпеку країни при найбільш несприятливому розвитку подій. Анатолій Сердюков додав, що в грудні 2012 року відомство представить президенту план оборони Російської Федерації на період до 2016 року. [10]

Так з ким же реально сьогодні готова воювати Росія?

За оцінками експертів і виходячи з військової доктрини РФ, а також ряду інших документів, в Кремлі вважають що в найближчій перспективі значно посиляться міжнародна конкуренція за доступ до природних ресурсів та ринків збуту. Країни-претенденти на освоєння сировинних запасів Близького і Середнього Сходу, Каспію, Арктики розгорнули інтенсивну діяльність по закріпленню за собою (в тому числі із залученням військових засобів) прав на розробку та транспортування біоресурсів.

У той же час, вірогідність розв'язування війни проти Росії на Заході залишається низькою. Це підтверджується, насамперед, рівнем боєздатності і спрямованістю будівництва збройних сил європейських держав, змістом їх оперативної і бойової підготовки, а також неготовністю більшості населення і еліти західних країн до ведення воєн на європейському континенті. У зв'язку зі зміною характеру завдань, що вирішуються в останні роки збройними силами США і НАТО в Іраку і Афганістані, відбувся перерозподіл зусиль в сторону контр-терористичних дій. З програми оперативної і бойової підготовки фактично виключені питання організації та проведення великомасштабних військових операцій.

Однак, на думку президента Академії геополітичних проблем генерал-полковника Леоніда Івашова, сьогодні головні загрози походять з боку країн НАТО, які частіше стали вирішувати свої економічні проблеми силовим шляхом. На думку експерта, в світі стрімко розхитується усталена система міжнародної безпеки, і це в кінцевому підсумку призведе до того, що Росія буде втягнута у цілий ряд збройних конфліктів. [11]

Швидше за все, така думка виникла через те, що найбільшу загрозу для військової безпеки Росії на Заході являє здатність НАТО в короткі терміни організувати нанесення масованих ракетно-авіаційних ударів по критично важливим об'єктам із застосуванням високоточних боєприпасів, що при нинішньому стані ЗС Росії якраз і створює «перевагу їх наступальних можливостей над оборонним потенціалом Росії».

Крім того, найбільш критичним для військової безпеки РФ сьогодні є південно-західний напрямок. Це визначається цілим комплексом невирішених політичних та національно-етнічних проблем, а також діяльністю міжнародних терористичних організацій, які за певних умов можуть призвести до виникнення військових конфліктів.

На цьому вибухонебезпечному фоні Росія намага-

ється не допустити в цей регіон США і Північно-атлантичний альянс, вважаючи його своєю історичною геополітичною територією. У свою чергу і США, і ЄС прагнуть відігравати провідну роль у вирішенні кризових ситуацій в регіоні.

В даний час, в умовах зниження ймовірності прямої військової конфронтації між Росією і Північноатлантичним альянсом, найбільш серйозну небезпеку становить можливість втягування РФ у збройний конфлікт, спочатку що виникає на території однієї з пострадянських держав.

Так, в Республіці Молдова активізується діяльність прорумунських політичних сил із силового приєднання Придністровської Молдавської Республіки (ПМР), що може спровокувати нове збройне протистояння.

У той же час необхідно нагадати, що в ПМР знаходиться угруповання миротворчих сил в Придністров'ї зі штабом в Тирасполі. У складі миротворців представники Росії, України і Молдови.

При цьому між Росією і Молдовою так і не підписаний договір про базування частин, що залишилися після розпаду СРСР. Тут залишається один з найбільших складів озброєння в Європі, в районі населеного пункту Колбасна, що належав колишній 14-й армії ЗС СРСР. Для вивозу лише боєприпасів знадобилося б понад 2500 вагонів. Крім боєприпасів, тут знаходиться на зберіганні близько 100 танків, 50 БМП, 100 БТР, 200 зенітно-ракетних комплексів, бойові машини ПТУР, установки систем залпового вогню «Град», артилерійське озброєння, міномети, розвідувальні машини, майже 35 000 автомобілів, автомобільні шасі, близько півтисячі одиниць інженерної техніки, 130 вагонів інженерного майна та 1300 тон інженерних боєприпасів, 30000 автоматів, кулеметів і пістолетів. Росія зобов'язалася вивезти зброю і весь особовий склад з території ПМР ще до 2001 року за рішенням Стамбульського наради ОБСЄ (1999).

Зараз у складі оперативної групи в Придністров'ї залишаються два російських окремих мотострілкових батальйону (виконують миротворчі завдання), батальйон охорони і обслуговування, вертолітний загін, кілька підрозділів забезпечення. Чисельність особового складу групи - близько 1000 чоловік. [12]

Однак, як стало відомо російським ЗМІ, зокрема «Независимой Газете» (31 липня 2012 року) від джерела в найближчому оточенні президента Придністров'я, Тирасполь запропонував Росії розмістити в невизнаній республіці військову базу і

використовувати аеродром колишньої 14-ї армії. В обмін влада регіону просить у РФ фінансову допомогу, яку вони використовували б для створення потужної системи безпеки.

Раніше перспективу військової бази РФ в Придністров'ї - в обмін на фінансову допомогу Москви, - президент ПМР Євген Шевчук обговорив з віце-прем'єром РФ, спецпредставником президента Росії в Придністров'ї Дмитром Rogozinim.

Про те, що такі розмови між Тирасполем і Москвою ведуться, «НГ» підтвердив голова комітету із зовнішніх зв'язків придністровської Верховної ради Дмитро Соїн. «Про таку ініціативу я чув. Вона своєчасна, з огляду на активну позицію Румунії в регіоні. Бесеску - харизматичний лідер, який багатий на нестандартні висловлювання і рішення, в тому числі і з проблематики Молдови. Нещодавно він заявив, що Придністров'я отримало право увійти до Євросоюзу разом з Молдовою. Залишившись президентом, він продовжить лінію на її поетапне поглинання». [13]

З огляду на все вищесказане і той факт, що Румунія є членом НАТО, виникнення конфлікту між ПМР і Молдовою і його подальша ескалація може привести до втягування в нього Росії, України і ряду західних країн. У той же час необхідно визнати, що нинішнє керівництво Молдови налаштоване на мирне врегулювання конфлікту з ПМР, та й дії ЄС в цьому напрямку останнім часом стали більш дієвими і вже приносять свої плоди.

Наступна і найбільш обговорювана проблема в російському експертному співтоваристві - це Грузія. Експерти не виключають повторення подій серпня 2008 року в Абхазії і Південній Осетії.

Проте наголошується, що у зв'язку зі зміною політичної влади в Грузії така ймовірність різко знизилася. І все ж, як відзначають експерти, від грузинського керівництва в будь-який момент можна чекати різних несподіванок, так що повністю виключити бажання повернути під свою юрисдикцію військовим шляхом Абхазію і Південну Осетію не можна навіть сьогодні. [14]

На жаль в російських ЗМІ не проводиться більш глибокий аналіз підходів Грузії до вирішення абхазької і осетинської проблем. З одного боку він свідчить про те, що в найближчій перспективі Тбілісі не змириться з втратою окупованих територій і продовжить вживати заходів щодо створення умов для відновлення над ними свого контролю. Однак, в якості основного напрямку в досягненні цієї

мети декларується реалізація стратегії «Залучення шляхом співпраці», яка повинна забезпечити відновлення юрисдикції над Республікою Абхазією і Республікою Південна Осетія виключно мирним шляхом. При цьому в Тбілісі розуміють, що гарантією від спроби вирішення цієї проблеми силовим шляхом з боку Росії буде закріплена на рівні міжнародних договорів допомога з боку США, країн НАТО і ЄС.

Причиною тому, на наш погляд, як не дивно, став Югославський прецедент. А саме, використання сил НАТО на території колишньої Югославії. Це обумовлено тим, що Північноатлантичний альянс відпрацював модель дій, яка може бути застосована і вже застосовувалася на пострадянському просторі. Крім того, в психологічному плані, населення євразійських країн на досвіді Югославії, а населення пострадянських країн на досвіді Грузії привчається до думки про допустимість використання військової сили для вирішення тих чи інших внутрішніх протиріч.

Як юридичне обґрунтування силового втручання у внутрішні справи держав, під час югославських подій і під час російсько-грузинського збройного конфлікту (так званої п'ятиденної війни) активно використовувалися концепції «гуманітарної інтервенції» та «обмеженого суверенітету». Пряме застосування військової сили все більше пов'язується з колективними зусиллями з «примусу до миру».

Цілком зрозуміло, що миротворчість, яка не відповідає існуючим нормам права, є загрозою безпеці держави та її територіальній цілісності. Тому можна припустити, що в цих умовах, політику ряду країн буде визначати так званий «югославський синдром» - бажання убезпечити себе від загрози нападу або військово-політичного тиску під приводом права на «гуманітарну інтервенцію». Саме тому, незважаючи на фактичну зміну влади в Тбілісі, керівництво Грузії не відмовилося від прагнення в найкоротші терміни вирішити питання інтеграції країни в євроатлантичні структури (в першу чергу в НАТО). В даному контексті Тбілісі висловлює готовність сприяти Вашингтону у відстоюванні американських інтересів в Закавказзі.

Тим часом, за оцінками експертів, сьогодні військовий потенціал Грузії значно нижче, ніж навіть в серпні 2008 року. У той же час в рамках Договору про дружбу і співробітництво Росія прийняла на себе зобов'язання надавати Абхазії військову допомогу і розмістила на території цієї країни свої війська, в тому числі дві військові бази, де чисельність

російських військовослужбовців кожної становить близько тисячі чоловік. Крім того, ось уже більше чотирьох років Москва витрачає десятки мільярдів рублів на питання забезпечення безпеки Абхазії. Гроші виділяються в тому числі і на облаштування абхазького кордону і російської військової бази на території республіки. [15]

Наступним серйозним джерелом загроз військовій безпеці в регіоні залишиться неврегульованість Нагірно-Карабахського конфлікту. Цей регіон надзвичайно мілітаризований, конфліктуючі сторони - Азербайджан і Вірменія - мають настільки радикально протилежні позиції, що реальність нової війни цілком відчутна. Самопроголошена Нагірно-Карабахська Республіка (НКР) при активній політичній і військовій підтримці Вірменії зберігає контроль над 13% території колишньої Азербайджанської РСР. Ситуація на лінії зіткнення військ Азербайджану, НКР і Вірменії характеризується систематичними порушеннями протиборчими сторонами домовленостей про припинення вогню. Заяви про намір повернути втрачені території будь-яким способом, в тому числі силовим, залишаються головним аргументом азербайджанської політичної еліти.

У разі прийняття рішення азербайджанським керівництвом на початок військової операції по відновленню контролю над Нагірним Карабахом, в дане протиборство з великим ступенем ймовірності буде залучена Росія. При цьому можлива підтримка Туреччиною дій Азербайджану може призвести до втягування РФ, пов'язаної договірними зобов'язаннями з Вірменією в рамках ОДКБ, в великомасштабний військовий конфлікт в Закавказзі.

У зв'язку з цим потрібно згадати, що у Вірменії в місті Гюмрі знаходиться 5-тисячна 102-а російська військова база. У серпні 2010 року на 49 років був продовжений термін її перебування на території республіки і розширена географічна сфера відповідальності. Сьогодні російські військові мають домовленість захищати Республіку Вірменія від зовнішніх ворогів, щоправда ці зобов'язання все ж не стосуються території Нагірного Карабаху. За прогнозами експертів, у разі початку бойових дій російські війська прикриють кордон Вірменії, тим самим звільнять значну частину національної армії, що дозволить ефективніше використовувати її в Нагірному Карабасі. До того ж, Вірменія - єдиний «правильний» союзник Росії на Кавказі, не має з РФ спільного кордону. А це означає, що в разі надання військової допомоги Вірменії при ескалації

конфлікту, ця допомога може бути надана тільки через територію Грузії, що призведе до втягування її у конфлікт.

Як вважає заступник директора Інституту політичного і військового аналізу Олександр Храмчихін, Росії не вигідно, щоб її залучили до бойових дій навколо Нагірного Карабаху, і в разі військової «розморожування» конфлікту, Москва може виявитися в скрутному становищі. За оцінкою експерта, у Закавказзі Росії вдається вести досить гнучку політику, примудряючись одночасно співпрацювати і з Вірменією, і з Азербайджаном. За прогнозами експерта, якщо конфлікт виникне тільки між цими двома країнами, то Росія не буде відкрито виступати на стороні Вірменії, а вплутається у війну тільки в разі, якщо туди ж втягнуться треті країни, наприклад Туреччина. [16]

Потенційно конфлікто-небезпечною залишається ситуація навколо Ірану. Застосування військової сили під приводом протидії розповсюдженню ядерної зброї з боку США і їх союзників проти Тегерана неминуче призведе до ескалації напруженості в усьому регіоні, в тому числі в Закавказзі і Каспійської морській зоні.

На сьогоднішній день потенційною загрозою безпеці Росії залишається ситуація в Сирії, особливо якщо враховувати той факт, що на її території розташована єдина військова база РФ в далекому зарубіжжі. Офіційно військовий об'єкт в Тартусі значиться як пункт матеріально-технічного забезпечення. Однак для Росії, на думку експертів, він має стратегічне значення, оскільки забезпечує всім необхідним військові кораблі, які виконують завдання у Близькосхідному регіоні, в Атлантиці, біля берегів Африки, в Перській затоці.

На думку Леоніда Івашова, вплутуватися в цей конфлікт на боці Сирії небезпечно і для самої Росії, і для Сирії, оскільки конфлікт легко може перерости в протистояння між Росією і НАТО. Також експерт зазначає, що у Росії сьогодні немає коштів і сил, щоб впливати на ситуацію в даному регіоні. Максимум, що російський ВМФ може направити до сирійських берегів, це великі десантні і сторожові кораблі Чорноморського флоту. [17]

У даній ситуації основним союзником Сирії залишається Іран. Крім того, Дамаск розраховує на підтримку з боку Росії і Китаю, які виступають проти іноземного втручання у внутрішньо-сирійській конфлікт.

На думку російського експертного співтовариства,

ймовірна зміна влади в Дамаску спричинить за собою ланцюгову реакцію в інших державах регіону - Йорданії, Лівані, Іраку. При цьому, підсумки «кольорових» революцій в ряді країн дозволяють обґрунтовано припустити, що результатом соціальних потрясінь там також стане посилення впливу, а в гіршому випадку і прихід до влади, ісламістських структур, ідеологічно близьких до всемусульманської асоціації екстремістських угруповань «Брати-мусульмани». Однак, як було сказано вище, «у Росії сьогодні немає коштів і сил, щоб впливати на ситуацію в даному регіоні». Залишаються тільки дипломатичні шляхи для вирішення ситуації, що склалася.

Якщо говорити про Центрально-Азіатський регіон, то реальну загрозу представлятимуть наслідки проникнення в країни Центральної Азії - республіки СНД озброєних бойовиків з Афганістану. Скорочення угруповання коаліційних військ на території країни призведе до загострення збройного протистояння між афганською владою і талібами, які будуть прагнути взяти під контроль всю територію держави. У міру зміцнення їх положення зростуть і масштаби експансії екстремістів в Центральному Азії, що неминуче призведе до загострення ситуації на Північному Кавказі.

Однак, на наш погляд, набагато більш серйозні проблеми в цьому регіоні можуть виникнути з інших причин. Ситуація в Центральній Азії може ускладнитися і через наростання внутрішньої нестабільності в країнах, що входять до складу СНД, і в першу чергу, в Таджикистані і Узбекистані. Крім того, викликає побоювання зростання протестної активності у відносно благополучному Казахстані.

Ситуація в регіоні може розвиватися за кількома варіантами.

Після скорочення угруповання коаліційних сил в Афганістані, таліби будуть прагнути взяти під свій контроль всю територію країни. Неминуча зміна поколінь в керівництві Ісламського руху талібів і низький рівень життя населення Афганістану призведе до поступового перенацілювання бойовиків Ісламського руху Узбекистану (ІРУ) на активізацію дій в країнах Центральної Азії, що в свою чергу призведе до об'єднання зусиль екстремістів ІРУ з прихильниками таджицької опозиції і антирахмоновськими силами з території Узбекистану. Це, як мінімум, призведе до збройного протистояння в цих республіках зі збройною опозицією. При цьому, Афганістан перетвориться в «тилову» базу міжнародного тероризму і екстремізму в регіоні.

Інший варіант пов'язаний з можливим відходом Карімова з поста президента Узбекистану. Крім того, в 2014 році повинні пройти президентські вибори в республіці. Все це швидше за все призведе до загострення боротьби за владу між політичними угрупованнями, що, в свою чергу, може спровокувати збройні виступи бойовиків ІРУ (за підтримки боєдатних формувань узбецьких ісламістів з північних провінцій Афганістану) в узбецькій частині Ферганської долини, Бухарської і Сурхандар'їнської областях з метою захоплення влади.

І нарешті, можливий варіант відновлення внутрішнього збройного конфлікту в Киргизії з загрозою територіальної дезінтеграції країни з одночасним загостренням міжкланових та міжетнічних протиріч. Як показують події червня 2010 року, в цій ситуації можлива дестабілізація обстановки в результаті масових заворушень. Не виключаються виступи ісламських екстремістів в Ошській і Баткенській областях на півдні республіки, використання в політичній боротьбі ресурсу організованих злочинних угруповань. Крім того, можлива спроба захоплення влади в киргизькій частині Ферганської долини бойовиками ІРУ з північних провінцій Афганістану.

Необхідно особливо відзначити, що збройні сили цих республік, союзників Росії по ОДКБ, не зможуть самостійно забезпечити протидію іррегулярним формуванням бойовиків протягом тривалого часу. За оцінками російських військових, рівень оперативної та бойової підготовки національних збройних сил низький, озброєння і військова техніка перебувають в незадовільному стані. В цьому випадку в зв'язку з міжнародними зобов'язаннями Росії перед союзниками по Організації договору про колективну безпеку може виникнути необхідність участі РФ у вирішенні збройних конфліктів за межами національної території.

Таким чином, все вищесказане свідчить, що на Заході найбільш реальна загроза воєнної безпеки Росії - можлива ескалація конфлікту в ПМР, ймовірність якої сьогодні досить невелика. Якщо говорити про ситуацію на Південному Заході і в Центральній Азії, то найбільш реальну загрозу військової безпеки РФ представлятиме нестабільність обстановки на Кавказі, обумовлена перш за все ситуацією в НКР, а також активізація діяльності екстремістських угруповань в Центрально-Азіатському районі.

На Сході вірогідність розв'язування війни проти Росії також невисока. Основними зовнішніми дже-

релами потенційних загроз безпеці РФ залишаються територіальні претензії до Російської Федерації з боку Японії і Китаю, а також ситуація на Корейському півострові.

Повернення «північних територій» постійно фігурує в якості одного з основних напрямків зовнішньої політики будь-якого нового кабінету міністрів Японії. Крім того, Японія не приховує своїх прагнень до регіонального лідерства, в тому числі за рахунок зняття обмеження на застосування японських збройних сил за межами національної території. Нагадаємо, що на думку провідного фахівця Центру військових стратегічних досліджень ГШ РФ Романченко Ю.Г., ще в 2001 році «збройні сили Японії за чисельністю були порівнянні з угрупованням ЗС РФ, розгорнутим на Далекому Сході, а за якістю значно його перевершували». [18]

Однак, офіційний Токіо, незважаючи на наявність територіальних суперечностей з Росією, в середньостроковій перспективі не має намірів (і реальних можливостей) вирішити це питання із застосуванням військової сили. До того ж, до цього часу Японія ще не в повній мірі впоралася з негативними наслідками минулорічних потужних землетрусів, які спричинили значні руйнування в транспортній та енергетичній інфраструктурі країни.

Осередком нестабільності на Сході залишається Корейський півострів, де зберігається потенційна загроза виникнення збройного конфлікту, про що свідчать події грудня 2010 року, пов'язані з артилерійським обстрілом острова Енпхендо. Північна Корея може піти на розв'язання військових дій проти Південної як крайній захід з метою збереження існуючого в країні режиму. Не виключена можливість нанесення США превентивного удару по території Північної Кореї з метою змусити Пхеньян відмовитися від реалізації своїх ядерної і ракетної програм і прийняти американські умови нормалізації обстановки на Корейському півострові. Загострення ситуації на півострові здатне загрожувати безпеці Росії, перш за все, в силу непередбачуваності масштабів гуманітарної катастрофи, яка може вибухнути у Північній Кореї в разі військового конфлікту або посилення режиму міжнародних санкцій проти Пхеньяна. Наявність спільного кордону з Північною Кореєю зажадає значного посилення прикордонного режиму у вкрай стислі терміни з метою перешкодження переміщенню на російську територію неконтрольованих потоків біженців.

Слід зазначити, що Китай, який є одним з ключових «гравців» регіону (який претендує в перспекти-

ві на світове лідерство), незважаючи на союзницькі зобов'язання перед КНДР, при будь-яких варіантах розвитку обстановки буде активно прагнути уникнути збройного зіткнення з США і ухилитися від прямої участі у військових діях.

У той же час російські експерти розглянули непрямі ознаки підготовки Китаю до війни з Росією. У прикордонних з РФ районах активно ведеться будівництво ширококутних бетонних автострад - по шість-вісім смуг, які в мирний час - надмірність, але в разі війни можуть використовуватися для військових перевезень, оскільки витримують навантаження при перекиданні важкої техніки і озброєння.

Не секрет, що Китай з кожним роком нарощує свій військовий бюджет. Зараз в китайську оборону щорічно вливаються близько 80 млрд доларів США. Армія і флот КНР оснащені озброєнням, яке схильні до «плагіату» китайці вже найближчим часом виведуть на світовий рівень. Крім того, у китайців є беззаперечна перевага в людських ресурсах. У разі війни Народно-визвольна армія Китаю, за найскромнішими підрахунками, зможе поставити під рушницю більше 200 млн солдатів. За прогнозами експертів, початок великомасштабної наступальної операції уздовж всього сухопутного кордону і висадка десанту на півночі Росії завершаться повною швидкою перемогою Китаю і відторгненням території Росії до Уралу.

Східний військовий округ, відповідальний за цей напрямок, відповісти на таку потужну військову машину практично нічим не зможе - для цього немає ні сил, ні резервів. Раніше на кордоні з Китаєм перебували укріплення, тепер всі вони ліквідовані. Масове скорочення армії, і офіцерського складу залишило Далекий Схід і Східний Сибір без силового прикриття від зовнішнього ворога.

На думку заступника директора Інституту політичного і військового аналізу Олександра Храмчихіна, зіткнення між двома країнами неодмінно виляться у великомасштабну війну із застосуванням ядерної зброї, а не залишаться, як це було в 60-х, дрібним конфліктом на кордоні. На думку експерта, така війна цілком імовірна уже через 10-15 років. Причому наявність у Росії ядерного арсеналу не може вважатися панацеєю від китайського вторгнення. Китай також має ядерний арсенал, поки що Росія має перевагу в засобах доставки міжконтинентальної дальності, але воно нівелюється наявністю у КНР значного числа ракет середньої дальності. Росія не має таких ракет, оскільки, відповідно до положень радянсько-американського Договору про

ліквідацію ракет середньої і меншої дальності, знищила їх. [19]

Однак, російські експерти не беруть до уваги той факт, що Китай останні десятиліття проводить активну прагматичну неконфронтаційну і деідеологізовану зовнішню політику, спрямовану на завоювання домінуючих позицій на основних ринках сировини і збуту. Її основною особливістю є реалізація концепції «м'якої сили», яка передбачає використання виключно мирних засобів для росту політичного впливу Китаю. У зв'язку з цим, головним завданням вважається не стільки активна протидія існуючим викликам, скільки запобігання превентивними методами їх ескалації або виникнення нових загроз.

Крім того, якщо територіальні претензії до Росії скоріше віртуальні (офіційно Китай не висував претензій на російські території, хоча російські військові експерти стверджують, що на картах в шкільних підручниках Східна Сибір відзначена як територія Китаю), то на сьогоднішній день зберігається ймовірність загострення розбіжностей між КНР, Японією і низкою країн Асоціації держав Південно-Східної Азії через спірні острови в Східно-Китайському і Південно-Китайському морях, яскравим прикладом чого є події 30 жовтня 2012 року, коли суперечка через острови Сенкаку (Дяюйдао) між Китаєм і Японією призвела до загострення відносин між ними. [20]

Можна стверджувати, що в найближчій перспективі розвиток ситуації в цьому регіоні буде визначатися стратегічним суперництвом Пекіна і Вашингтона, при якому ініціатива знаходиться в руках США, нарощує тиск на Китай за рахунок демонстрації сили в ході спільних з союзниками військово-морських навчань поблизу його східних кордонів, а також шляхом нав'язування своєї участі у вирішенні територіальних суперечок і реалізації курсу на отримання доступу до об'єктів військової інфраструктури країн Південно-Східної Азії.

Таким чином, можна констатувати, що КНР не розглядає Російську Федерацію в якості військового супротивника. У той же час, Китай є стратегічним партнером Росії, співпраця з яким оформлена, в тому числі в рамках Шанхайської Організації Співробітництва. Однак, в довгостроковій перспективі не можна повністю виключати можливість виникнення кризової ситуації у відносинах між Пекіном і Москвою.

Незважаючи на той факт, що Арктика виділена

М.Макаровим в окремий регіон, де є військові загрози Росії, необхідно відзначити, що ймовірність виникнення в цьому регіоні збройного конфлікту так само низька, як і на західному напрямку. Нагадаємо, що потенційною загрозою генерал вважає «нарощування криголамного флоту і базування підрозділів ЗС».

Сьогодні, активізується діяльність приполярних держав, що прагнуть в найкоротші терміни юридично зарезервувати за собою право на розширення національних територій за рахунок континентального шельфу і островів акваторії Північного Льодовитого океану, і Росія в цій гонці займає не останнє місце. Поряд з самостійними кроками зацікавлені держави прагнуть вирішити задачу домінування в приполярних районах через міжнародні організації, а також неурядові суб'єкти. Тому РФ проголосила, що постійна військова присутність в Арктиці і можливість захисту державних інтересів засобами збройної боротьби розглядається як складова частина загальної політики забезпечення національної безпеки. Але все це не дає можливості в середньостроковій перспективі прогнозувати військовий конфлікт в цьому регіоні.

Таким чином, проаналізувавши основні військові загрози Росії, можна зробити наступний висновок, що в даний час розв'язання великомасштабної військової агресії проти Росії в найближчій перспективі малоймовірно.

В межах Центрально-Азіатського регіону зберігається небезпека виникнення локальних конфліктів, в тому числі збройних, між окремими державами ЦАР, на ґрунті неврегульованості прикордонних суперечок і проблем спільного водокористування, а також в результаті активізації діяльності ісламських екстремістів.

Реальна ступінь військової безпеки Російської Федерації обумовлюється рівнем нестабільності військово-політичної обстановки на Північному Кавказі і в Закавказзі. У цьому регіоні зберігається можливість різкого загострення міждержавних протиріч, що може привести до виникнення локальних конфліктів за участю РФ:

- військова операція Азербайджану проти Вірменії по відновленню контролю над Нагірним Карабахом;
- активна діяльність екстремістських угруповань по силовому просуванню ідей ісламського фундаменталізму в райони Росії з переважно мусульманським населенням;

- застосування військової сили США та їх союзниками проти Ірану під приводом протидії розповсюдженню ядерної зброї неминуче призведе до ескалації напруженості в Закавказзі і Каспійської морській зоні.

Підтвердженням цьому є нарощування Росією військового потенціалу на Кавказі. З одного боку, з огляду на складну обстановку в північно-кавказьких республіках РФ - по суті, невщухаючу громадянську війну, кроки цілком зрозумілі. Однак, свого часу, однією із заслуг нинішнього президента РФ В.Путіна називалося рішення про непритягнення формувань ЗС РФ до контр-терористичних операцій на Північному Кавказі. Сьогодні в російській пресі з'явилися такі повідомлення: «Ситуація на Північному Кавказі дійшла до такого стану, що Міноборони знову розглядає плани залучення армії до контр-терористичних операцій, які регулярно проводяться в даний час в регіоні силами спецслужб і МВС. Про це, посилаючись на свої джерела в російському оборонному відомстві, пише «Независимая Газета». І хоча остаточне рішення про притягнення армії до боротьби з банд-формуваннями поки ще не прийнято, «якщо напади на військовослужбовців на Кавказі продовжаться, військово відомство підключиться до операцій зі знищення банд-підпілля і дасть рішучу відсіч бойовикам», повідомляють джерела видання. Плани із залучення армії до контр-терористичних операцій обумовлені збільшеними втратами, які несуть в регіоні силові структури, в т.ч. армійські підрозділи. Тільки за останній тиждень серпня на Північному Кавказі загинули 15 і поранені 11 солдатів і офіцерів правоохоронних органів і міноборони. Такі втрати були на початку 2000-х, коли війська вели на Північному Кавказі активні бойові дії.

На можливість підключення армії до боротьби з банд-формуваннями вказує і опублікований вчора (06.09.12 - прим авт.) на кремлівському сайті указ президента РФ «про включення міністра оборони і начальника Генштабу до складу Національного антитерористичного комітету». [21]

Як бачимо, сьогодні проходить не тільки нарощування військового потенціалу на Північному Кавказі, а й демонстрація сили - у вересні в регіоні Росія провела стратегічні командно-штабні навчання «Кавказ-2012». Очевидно, що цей напрямок в Кремлі вважається найбільш небезпечним з точки зору військових загроз. Однак воювати на цьому напрямку з США або НАТО Росія явно не збирається.

Більш того, виходячи із заяв офіційних осіб РФ, по військово-економічним показникам Росія сьогодні не в змозі вести війну ні з країнами НАТО, ні з Китаєм, ні з Японією. Очевидний висновок - збройні сили Російської Федерації сьогодні здатні в повному обсязі вирішувати бойові завдання на пострадянській території проти збройних сил цих держав.

Виходить що мілітаристські настрої у російських громадян спрямовані проти найближчих сусідів? Хочеться сподіватися що це не так! Швидше за все, військово-політичне керівництво Російської Федерації все активніше мусує тему зовнішнього ворога і можливого військового конфлікту для виправдання будь-яких способів підтримки стабільності в країні, консолідації населення і відволікання його від гострих соціальних проблем. У той же час, сьогодні російським військовим вигідно створити ілюзію небезпеки, оскільки необхідно виправдати ті витрати, які найближчим часом планує витратити держава на оборону, урізуючи інші статті бюджету. Однак, чи зможе керівництво Кремля вчасно погасити вогонь мілітаризму, що роздувається сьогодні?

У висновку наведу іншу «переробку» віршів Євгена Євтушенка, розміщену на сайті «анонімної сатири» (<http://krotov.info/history/21/1/voyna.htm>), без елементів чорного гумору, але на жаль більш правдиву для сьогоднішнього дня:

Хотят ли русские войны?
Не спрашивай у тишины,
Не спрашивай у тех солдат,
В мемориалах, что лежат.

Спроси у цинковых гробов,
В которых молодых сынов
С земель соседских привозили
Старухам, чтоб те слезы лили.

Спроси у бравых тех ребят
В Кремле которые сидят,
К погонам звезды пришивая,
Дубиной «мирною» махая.

Спроси у Польши и Литвы-
Им о России снятся сны.
Спроси у пражской у весны, -
Хотят ли русские войны?

Спроси у венгров, как когда-то
На танках русские солдаты,
По Будапешту рассекали,
Вугорцев к миру «приучали».

Тебе ответит старый финн,
Проживший много – до седин,
Как «мирно» русские войска
Рвались сквозь зиму и снега.

Есть что сказать и белорусу,
Тому, чьи предки из литвин,
Какою жуткою ценою
Им братство подарил москвин.

Когда Суворова орда
Палила села, города...
Спроси, спроси у Куропат-
Там непокорные лежат.

Спроси – что Украине братской,
Заверенной в любви славянской,
Из цепких рук большого брата,
Зачем защит искать у НАТО?

Спроси всех западных славян, -
Как миру их учил Иван...

Миролюбив солдат-Иван
Бомбил Кабул, Афганистан.
В их кишлаки и города
Не мир пришел – пришла беда.

Спроси у вдов, детей Чечни, -
Хотят ли русские войны?
Кто он, русский «миротворец»,
Тебе ответит гордый горец.

Грузин, улыбочивый всегда,
Сквозь слезы просто промолчит.
От миролюбия соседа
Сейчас его земля горит.

ХОТЯТ ЛИ РУССКИЕ ВОЙНЫ?
И от Китая до Литвы
Найдется ль хоть один сосед,
Который твердо скажет, - «НЕТ!»?

Бібліографія

1. <http://ibigdan.livejournal.com/10553276.html>
2. http://zonawar.ru/rash_guns/rg_spesial_Tishina_ru.html
3. <http://h.ua/story/350668/#ixzz2DLBCkQh0>
4. <http://korrespondent.net/russia/1284463-pressarossii-rossijskij-genshab-gotovitsya-k-vojne>
5. там же
6. http://cripo.com.ua/index.php?sect_id=5&aid=144949
7. <http://www.schelkovo.tv/besop-st1-15.html>
8. <http://pro-tank.ru/blog/765-russian-militaryindustrial-complex-behind>
9. <http://army-news.ru/2010/10/voennye-ugrozydlya-rossii/>
10. <http://www.solovei.info/russia/9-politics/2320-rossiya-gotovitsya-k-vojne-s-ssha.html>
11. http://cripo.com.ua/index.php?sect_id=5&aid=144949
12. http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%EE%F1%F1%E8%E9%F1%EA%E8%E5_%E2%EE%E5%ED%ED%FB%E5_%EE%E1%FA%E5%EA%F2%FB_%E7%E0_%F0%F3%E1%E5%E6%EE%EC
13. http://www.ng.ru/cis/2012-07-31/1_tiraspol.html
14. http://cripo.com.ua/index.php?sect_id=5&aid=144949
15. там же
16. там же
17. там же
18. <http://www.schelkovo.tv/besop-st1-15.html>
19. http://cripo.com.ua/index.php?sect_id=5&aid=144949
20. <http://korrespondent.net/world/1416805-spornyeostrova-kitaj-vygnal-beregovuyu-ohranu-yaponii-izakvatorii-ostrovov-senkaku>
21. <http://newvesti.info/rossiya-snova-gotovitsya-kvojne-za-kavkaz/>

ДАВИД ШАХНАЗАРЯН

Старший аналітик

Центр регіональних досліджень

РУБЕН МЕГРАБЯН

Політолог, редактор російської версії видання «Аравот»

(м. Єреван, Вірменія)

Безпека в Каспійсько-Чорноморському регіоні після 2014 року: погляд з Вірменії

Security in the Caspian – Black Sea Region after 2014: views from Armenia

In this article the authors analyze the situation in the Caspian – Black Sea Region and changes provoked by Russia's aggression against Ukraine with regard to views on them from Armenia.

З початком третього президентського терміну Володимира Путіна у травні 2012 року, який настав після наймасовіших у пострадянській період Росії громадських протестів, викристалізувалася і отримала завершені форми неоімперська політика Москви [1] щодо пострадянських держав. Це знайшло своє відображення також і в керівних документах, що були прийняті у перші ж місяці, зокрема – «Концепції зовнішньої політики Російської Федерації» [2], підписаній президентом РФ 12 лютого 2013 року. У ній відзначається, що «Росія вважає пріоритетним завдання формування Євразійського економічного союзу, покликаного не тільки максимально задіяти взаємовигідні господарські зв'язки на просторі СНД, але і стати такою, що визначає майбутнє країн Співдружності моделлю об'єднання, відкритого для інших держав». [3]

Цей період співпав із завершенням переговорів з рядом країн-учасниць Східного партнерства ЄС, у тому числі і з Вірменією, щодо Угод про Асоціацію з ЄС, підписання/парафування яких було намічено на Вільнюському саміті СхП 28-29 листопада 2013 року. На старті програми Східного партнерства офіційна Москва не вбачала будь-яких проблем або загроз для своїх інтересів, про що свідчить заява глави МЗС Сергія Лаврова 13 травня 2010 року про «передчасність алармістських настроїв», при тому, що міністр зазначає, що інтеграційні

пропозиції країн-учасників Східного партнерства з боку Брюсселя «в принципі, можуть завдати шкоди нашим спільним інтеграційним напрацюванням в рамках СНД, Євразес, Митного союзу, позначитися на динаміці наших відносин з країнами-учасниками Програми». [4]

Але ситуація змінилася з середини 2013 року, коли майже чотирирічні переговори з Брюсселем наближалися до успішного завершення, Москва сприйняла процес «в багнети» і почала планомірний і грубий тиск на керівництво пострадянських країн, кинувши виклик не тільки їх безпеці, а й усій системі міжнародних відносин, що склалася після розпаду СРСР, а з анексією Криму – порядку, що склався після Другої світової війни, коли політика Росії стала багато в чому асоціюватися з політикою Німеччини зразка 1938 року [5], коли вона піддала анексії Судетську область Чехословаччини і піддала «аншлюсу» незалежну Австрію. [6]

Природно, проблема не могла обмежитися лише рамками україно-російських відносин, але і знайшла своє відображення на усьому просторі Східного партнерства ЄС, пострадянському просторі, і стала одним з важливих питань порядку денного міжнародних відносин.

Вірменська дипломатія вступила у цей «кримський», а потім посткримський період з досвідом серпня 2008 року, коли Грузія зазнала агресії з боку Росії, з одного боку, а з іншого – вже позбавлена значною мірою політичного ресурсу, що дозволив у 2008 році не допустити, щоб Росія здійснила ворожі кроки щодо Грузії з території Вірменії навіть при наявності військової бази в Гюмрі, а також дотримати баланс – не зіпсувати добросусідських відносин з Грузією і не спровокувати Росію на ворожі дії вже стосовно самого Єревана.

До початку політичної кризи в Україні Вірменія

сама стала першою жертвою неоімперської політики Росії, і було при цьому очевидно, що головною стратегічною мішенню була Україна [7]. Росія перейшла до мови погроз з весни 2013 року. Ці заяви-погрози озвучувалися як вустами близьких до Кремля експертів [8], так і офіційних представників Посольства Росії в Єревані [9]. Програма Східного партнерства не зачіпала, і в даний час також не зачіпає, сферу безпеки пострадянських країн, що уявляється однією з найбільш важливих вад, здатних визначити перешкоди аж до непереборного характеру для її імплементації [10]. І в силу загрозливих обставин, що почали з'являтися, влада Вірменії, особисто Серж Саргсян 3-го вересня 2013 року озвучив несподіване [11] навіть для своїх найближчих соратників рішення про зовнішньополітичний розворот Вірменії на 180 градусів [12]: намір відмовитися від парафування Угоди про Асоціацію з ЄС і приєднатися до ініційованого Росією Євразійського економічного союзу (ЄАЕС). [13]

З початком громадських протестів на київському Майдані, влада Вірменії, сформована після подій 1 березня 2008 року, відреагувала досить обережно, але у політично активній частині суспільства [14], преси [15] і низки політиків [16] сам Євромайдан і, зокрема, спроби його жорстокого розгону, які перейшли у масовий розстріл силовиками і організованими владою кримінальними елементами мирних демонстрантів, викликали прямі асоціації з післявиборчими подіями в Єревані у 2008 році. Причому, особливо акцентувалась однакова роль Росії у сприянні місцевій владі в силовому придушенні протестного руху у Вірменії та в Україні [17]. 2 грудня 2013 року, в ході свого офіційного візиту до Єревану, В.Путін зробив заяву щодо подій у Києві [18], сказавши: «Події в Україні нагадують більше не революцію, а погром. На мій погляд, це мало пов'язано з відносинами України з Євросоюзом».

На фоні такої ж, як у влади, обережної і мовчазної реакції титульної опозиції, у соціальних мережах розгорнулася широка дискусія про події в Україні серед політично активної частини суспільства. Зокрема, була створена ініціатива під назвою «Вірменський Комітет солідарності з Майданом» [19], перша заява якого була оприлюднена 3 березня 2014 року і опублікована низкою вірменських і українських ЗМІ, і виражалася беззастережна підтримка і солідарність з Україною, яка бореться за європейське майбутнє. Крім того, Комітетом були проведені акції солідарності з Україною біля

українського посольства в Єревані [20], а також акція протесту біля посольства Росії. [21]

Ситуація різко змінилася з початком загострення відносин Росії із Заходом. З одного боку, Вірменія опинилась перед важкодоланими перешкодами для продовження колишнього курсу, з іншого боку, Росія стала жорстко пускати в хід наявні важелі, взявши Вірменію на «жорсткий причіп». Свідчення тому – ряд кроків офіційного Єревану, що прямо суперечать інтересам його зовнішньої політики та безпеки. У першу чергу, мова йде про голосування Вірменії на Генсамблеї ООН по резолюції A/RES/68/262 на захист територіальної цілісності України [22], що визнає незаконним т.зв. референдум у Криму, що поставило Вірменію разом з 11-ма країнами в один ряд з найбільш одіозними режимами на політичній карті світу. Це призвело до тимчасового відкликання посла України у Вірменії для консультацій до Києва і охолодження відносин [23]. При цьому потрібно відзначити, що Вірменія офіційно не визнала ні законності анексії Криму Росією, ні незалежності Абхазії і Південної Осетії.

З розвитком подій довкола України відбулися кардинальні трансформації і в Нагірно-Карабаському (НК) конфлікті, і в переговорному процесі з його мирного врегулювання.

Влітку 2014 року відбулося найзначніше з 1994 року загострення на вірмено-азербайджанському кордоні і лінії зіткнення у Нагірному Карабасі (НК), у результаті якого сторони зазнали значних втрат вбитими і пораненими. Військовий союз ОДКБ, членом якого є Вірменія, по-перше, заявив про те, що НК не входить в зону його компетенції, а по-друге, так і не зробив ніяких осудливих заяв з приводу цього загострення. Слід зазначити, що цей період збігався з гарячою фазою війни на Донбасі, де участь російських військ стала доведеним фактом і викликом для міжнародного співтовариства, відповіддю на який стали секторальні санкції щодо Росії, які охопили життєво важливі сфери її економіки. За цим послідували перші заяви вірменських офіційних осіб про невдоволення фактом продажів наступальної зброї Азербайджану на мільярди доларів, що почалися у великих масштабах ще з 2010 року. [24]

Ініційована Азербайджаном при потуранні Росії квітнева Чотириденна війна в НК (2-5 квітня 2016 року) показала, наскільки крихкою стала безпека в регіоні Південного Кавказу. Подальша логіка розвитку подій показала, що на тлі згоди Анкари і однозначного тактичного збігу інтересів

Москви і Баку розв'язана війна переслідувала мету кардинальної зміни статусу-кво в зоні Нагірно-Карабахського конфлікту [25]. Азербайджан повинен був почати наступальну операцію, захопити кілька районів, після чого Москва повинна була заявити, що вірменська сторона не в змозі захищати НК, необхідно ввести російський миротворчий контингент, що є головною метою «плану Лаврова» [26]. Уявляється, що саме такою була квітнева легенда, яка провалилася завдяки героїзму військ, дислокованих на передньому краї лінії зіткнення.

Причому, з великою часткою ймовірності можна стверджувати, що введення миротворців у зону НК-конфлікту Москва планує під прапором ОДКБ. Цим і пояснюється непризначення представника Вірменії на пост генсека ОДКБ за ротаційним принципом, домовленість щодо якої була досягнута між усіма країнами-членами ще в грудні 2015 року. При чому, Москва сама це зрежисувала, при цьому дистанціюючись від цього, волюючи робити це руками Мінська й Астани, «пояснюючи», в першому випадку, в Москві, відсутністю А.Лукашенко, а в другому, на саміті ОДКБ в Єревані, відсутністю Н.Назарбаєва. Очевидно, що перебування на посаді генсека ОДКБ представника Вірменії у такому випадку було б неприйнятно для Баку, а казахсько-білоруський фактор – всього лише прикриття для реалізації намірів Москви. Сформовані ексклюзивні відносини між Лукашенко і Алієвим [27], а також наміри Назарбаєва знову виступити з посередницькими послугами в НК-врегулюванні на фоні постійного прагнення Росії зірвати діяльність Мінської Групи ОБСЄ – всі ці фактори в сукупності здатні в короткостроковій перспективі певною мірою «зцементувати» ОДКБ, що тріщить по швах [28]. У разі такого розвитку подій, що видається високою ймовірним, природно, що головним бенефіціаром стає Росія, а переможеними – Вірменія, Захід, а також Іран, який прагне з Вірменією та Грузією забезпечити функціонування енерготранспортного коридору Перська затока-Чорне море, здатного скласти серйозну конкуренцію російським постачанням вуглеводнів.

Через три дні після Санкт-Петербурзького саміту ОДКБ [29] Азербайджан 29 грудня 2016 року зробив спробу диверсійного проникнення вже не на лінії зіткнення в НК, а безпосередньо на кордоні з Вірменією – на позиціях біля села Чинари області Тавуш [30], що стало приводом для безпрецедентного після квітня 2016 року сплеску напруженості. Воєнні дії на території країни-члена

ОДКБ з іншою стороною, що не входить у блок, не могли залишитися без заяви з боку керівництва блоку без втрати обличчя. І генсек ОДКБ М.Бордюжа в той же день розповсюдив коментар [31], що викликав різке невдоволення Баку. А три дні потому, 1 січня, Бордюжа, який роками обіймав посаду генсека організації, раптово покинув свій пост «у зв'язку із закінченням строку повноважень» [32], про що взагалі не йшлося до цього навіть на неофіційному рівні.

Росія ніколи не була зацікавлена у всеохоплюючому врегулюванні НК-конфлікту і ніколи не буде в цьому зацікавлена. Азербайджан знову висунув варіант поетапного врегулювання НК-конфлікту. Однак цей варіант перестав існувати [33], в першу чергу - після анексії Криму Росією, коли стало зрозуміло, що не діють інститути міжнародних гарантій на прикладі Будапештського меморандуму 1994 року, коли не тільки Росія, але і США і Британія не виконали взятих на себе зобов'язань щодо України, і друге – після квітневих військових дій в НК. Причому, про це говорить і президент Азербайджану [34]: «Той, у кого є сила, ігнорує ці договори. Тобто у світі почався новий період, ми повинні знати це ... Тобто міжнародне право є всього лише інструментом для сильних держав, щоб вони примушували несильні держави до чогось».

Зростання такого сприйняття в політичних елітах регіональних акторів обумовлено, насамперед, ослабленням США і Європи в регіоні на фоні відомих політичних змін – зміни адміністрації у Вашингтоні та інституціональною кризою в ЄС. Основна характеристика поточного періоду - це непередбачуваність на тлі зростання популізму в ліберальних демократіях. У Вашингтоні значною мірою зазнала змін і методологія у підходах до вирішення різномасштабних проблем, принаймні – в політичній риторичі: якщо останні 20-25 років керувалися принципом «якщо проблема не має рішення – не вирішувати», то зараз – «у будь-якому випадку дати хоч погане, але рішення». А Брюссель і європейські столиці після фактичного провалу політики Східного партнерства у редакції 2010-2013 років повністю дезорієнтовані, і слова экс-головнокомандувача військами НАТО в Європі генерала Філіпа Брідлава у 2014 році про те, що «в даний момент не сформульована політика НАТО щодо того, що робити з народами, які перебувають за межами альянсу і не входять до складу Російської Федерації» [35], не тільки не втратили свою актуальність, але й стали найважливішою характеристикою поточного періоду. Можна

констатувати, що нинішня архітектура безпеки втратила свою функціональність і здатність адекватно відповідати на виклики, і потенційно бути новим архітектором здатний тільки Вашингтон. Однак, на даний момент регіональна політика США – під великим питанням і в тумані невизначеностей: погляд на регіон з Вашингтона формується в переломленні через трикутник Москва-Анкара-Тегеран.

Цей тристоронній формат свою першу «обкатку» пройшов у Сирії, досягнувши обмеженого успіху, у суто військовому вимірі, у вирішенні кризи в Сирії, політичне врегулювання якої у короткостроковій перспективі не проглядається через явні зіткнення або, щонайменше, різноспрямованість інтересів всередині цього трикутника. До того ж, окремі складові цього трикутника мають свої проблеми зі світовим співтовариством – з тенденцією до їх поглиблення.

Безпрецедентна криза у відносинах Москви й Анкари (листопад 2015 — травень 2016 року), вбивство російського посла – не зменшили енергії їх керівників у своєму прагненні кооперуватись в реалізації їх багато в чому співпадаючих інтересів, в тому числі — в регіоні Південного Кавказу. Внутрішньополітичні трансформації у країні, ініційовані Ердоганом, природньо віддаляють Туреччину від її західних союзників і формують такий же природній дрейф у напрямку Москви. Для Вірменії, на тлі неврегульованості її відносин з Анкарою [36], це — виклик, тим більше, що Анкара підтримує зусилля Москви і Баку з переведення процесу врегулювання НК-конфлікту з формату Мінської Групи ОБСЄ в площину двосторонніх домовленостей Анкара-Москва, що є рімейком подій 1920-21 років, в результаті яких Вірменія, а також Грузія і Азербайджан, втратили незалежність.

Події довкола Алеппо дають підстави припускати, що Анкара може погодитися на роль «другої скрипки» і на Кавказі, задовільнившись лише безперервним функціонуванням грузинського транзиту азербайджанських енергоносіїв (Баку-Тбілісі-Джейхан), не перешкоджаючи російській регіональній стратегії щодо повного повернення регіону Південного Кавказу під свій контроль. Потенційно цьому можуть чинити опір Вашингтон і Тегеран. Але, при нинішньому стані справ, США, швидше за все, будуть «дивитися крізь пальці», а Іран навряд чи буде здатний цьому перешкодити наодинці, якщо Москва надумає жорстко «повернутися» в регіон. Уявляється

симптоматичним, що останнє загострення на Сході України навколо Авдіївки сталося після телефонної розмови Трамп-Путін.

Тобто, якщо у Москви є серйозні підстави не загострювати конфронтації з Заходом і уникати того, щоб зайвий раз не ставити під загрозу сприятливі тренди, що з'являються у Вашингтоні після входження Д. Трампа в Білий дім, то у неї залишається достатній потенціал для того, щоб у регіоні розпалити такий конфлікт, що США і Європа самі можуть звернутися до Москви із закликом зупинити катастрофу. Багато чого буде залежати від того, які резони більше переважають у процесі політичних рішень у Москві, і позитивним фактором, а також індикатором до наступного розвитку, стає реакція Вашингтона на дії Росії в Україні, зокрема те, що в ОБСЄ і ООН представники США не тільки піддали Москву жорсткій критиці [37], але й заявили про намір зберегти санкції [38]. У цьому ж ряду – жорстка заява британського міністра оборони про необхідність стримування Москви і російської дезінформації [39], а також заява генсека НАТО в Болгарії про рішення альянсу посилити присутність в басейні Чорного моря [40] і «дуже хороший дзвінок» [41], згідно з повідомленням Білого дому, між президентами України і США, в ході якого Вашингтон підтримав суверенітет і територіальну цілісність України, що навіть у випадку угоди з Росією залишається закріпленою позицією.

У офіційного Єревану однозначно є розуміння загрози, і, як наслідок – прагнення диверсифікувати зовнішню політику і політику безпеки. У цьому ключі можна розглядати візити президента Ірану Хасана Роухані до Єревану у грудні 2016 року і підписання спільної вірмено-іранської декларації, а також міністра оборони Вірменії Вігена Саргсяна до Тегерану [42], в ході якого відбулася серія зустрічей з високопосадовцями країни. При цьому, через жорстку політику нової адміністрації Білого Дому щодо Ірану додається новий фактор напруженості в регіоні та в зоні НК-конфлікту. [43]

Слід відзначити, що, незважаючи на широкий контекст відносин Ірану з Заходом, в регіоні Південного Кавказу Тегеран традиційно відіграє важливу стабілізуючу роль, будучи найважливішим актором, що виступає проти присутності позарегіональних військ у регіоні, навіть миротворчих або під маскою миротворчих, як у можливому випадку з Росією, вбачаючи у цьому пряму загрозу своїй безпеці на північному кордоні.

Іншим тривожним фактором у регіональних подіях є те, що Південний Кавказ в цілому, а зона НК-конфлікту – в особливості, перетворюються на одне з важливих полів у протистоянні між Іраном та Ізраїлем. Радник з міжнародних справ Верховного лідера Ірану Алі Акбар Велаяті в ході зустрічі з главою МО Вірменії заявив: «Деякі зовнішні сили, такі, наприклад, як Ізраїль, намагаються проникнути в регіон і втрутитися у регіональні процеси. Ми повинні бути пильними і не допустити, щоб чужі провокували сутички в нашому регіоні». [44]

Позбувшись від тягара санкцій у результаті укладання угоди з «Шісткою» щодо ядерної програми, Іран не приховує прагнення використовувати транзитний потенціал регіону для виходу до узбережжя Чорного моря, що відкриває шлях на найбільш перспективний – загальноєвропейський ринок, і в цьому питанні інтереси Ірану і європейських столиць збігаються, чого не можна сказати про Анкару та Москву, які вбачають у цьому загрозу зростання можливостей серйозного конкурента не тільки з енергетичним, але і з серйозним виробничим потенціалом.

У цей контекст вписується також інтерес Китаю, що корелює з інтересами і Тегерана, і Єревана, і Тбілісі. Китайські компанії інвестують значні суми в будівництво грузинського порту Анаклія на березі Чорного моря, і Пекін також висловив готовність вкладати кошти в будівництво залізниці Іран-Вірменія. Про зацікавленість китайських компаній зробив заяву посол Китаю у Вірменії. [45]

Реалізація цих проектів, а також розширення газопроводу Іран-Вірменія, здатні підірвати позиції Росії в регіоні, і в Москві є розуміння цього. Користуючись періодом невизначеності, Москва прагне зміцнити гарантії збереження своїх важелів, і цим і пояснюється намір «Газпрому» знизити

ціну на газ для Вірменії у 2016 році, змінити умови транзиту через Грузію і укласти новий договір, який передбачає грошову оплату замість відбору 10% обсягу газу, що поставляється. Причому, в грузинському суспільстві є побоювання, що новий договір з «Газпромом» вплутує керівництво країни в «традиційну» корупційну схему. А з урахуванням розвитку подій навколо Нагірно-Карабахського конфлікту, в Тбілісі зріє обґрунтоване побоювання, що Москва може зажадати від Грузії транзиту для перекидання військ для «миротворчої операції». Причому, будуть перекинуті війська, дислоковані в Південному військовому окрузі РФ, до якого включені також частини і з'єднання, розміщені в Абхазії, Південній Осетії і Криму, а також 102-га військова база у Вірменії, і в такому випадку Тбілісі може стати перед дилемою екзистенціального характеру, а то й перед фактом окупації.

А з Азербайджаном Москва веде торг довкола свого плану зі зміни статусу-кво в НК-конфлікті на користь Азербайджану без остаточного вирішення. При цьому, Баку не виключає [46] вступ до ОДКБ і ЄАЕС у разі «достатньої мотивації» [47], під чим треба розуміти – в обмін на ряд територій навколо НК. [48]

Таким чином, використовуючи сукупність вищенаведених факторів, Москва за останній період збільшила свої можливості щодо повного повернення в регіон. Період невизначеності збільшує ризики подій форс-мажорного характеру, здатних спричинити у регіональному масштабі ефект «чорних лебедів». Але, абстрагуючись від них, уявляється, що при «лінійному» ході подій на тлі сьогоденної їхньої динаміки й спрямованості, Росія має як потенціал, так і намір (див. Концепцію зовнішньої політики РФ) знову перетворити Південний Кавказ на «Закавказзя», на свою імперську околицю, на буфер.

Бібліографія

1. Неоимперская Россия: захват Армении и региональная безопасность. Первый Информационный. Статья Давида Шахназаряна.
2. «Концепция внешней политики Российской Федерации». 303-18-02-2013. Официальный сайт МИД РФ.
3. Там же, пункт 44.
4. Программа сотрудничества ЕС и стран СНГ может нести ущерб интересам России – Лавров. Новости-Армения. 13.05.2010г.
5. Андрей Пионтковский: «Путинская концепция «русского мира» угрожает всем территориям, где есть русское население». Сайт Института современной России. 26 февраля 2015г.
6. Кризис в Украине и Армения: взгляд из Еревана. Рубен Меграбян. Исследование. 10.09.2015г Сайт Армянского Института международных отношений и безопасности.
7. Неоимперская Россия: захват Армении и региональная безопасность. Первый Информационный.

Статья Давида Шахназаряна.

8. Если Ереван подпишет Соглашение об Ассоциации с ЕС, то Баку станет главным партнером Москвы: Власов, Первый Армянский Информационный lin.am., 18.08.2013.
9. Д. Шахназарян: Вступление в Таможенный союз антиконституционно, Лрагир, 05.09.2013.
10. «Отношение России к ее соседям – неприемлемо»: конференция в Варшавском университете, Выступление Р.Меграбяна в Варшавском университете, Первый Армянский Информационный lin.am, 19.07.2013.
11. Галуст Саакян: «Армения парафирует Соглашение об ассоциации», Радио Азатутюн, 03.09.2013.
12. Речь Президента РА Сержа Саргсяна во время пресс-конференции по итогам переговоров с Президентом РФ Владимиром Путиным, Официальный сайт Президента Армении, 03.09.2013.
13. Членство Армении в Евразийском экономическом союзе: политические последствия. Апрель 2015г, Сайт Армянского Института международных отношений и безопасности.
14. В Ереване активисты у посольства Украины выразили свою поддержку Майдану. Первый Информационный. 19.02.2014г.
15. «От 1-го марта 2008-го по 22-ое января 2014-го...». Первый Информационный. 22.01.2014г.
16. Давид Шахназарян: “Событиями 1 марта в Ереване и действиями в Киеве руководили из одного и того же центра”. «Арапот».
17. Там же.
18. Путин: акции в Киеве подготовлены извне, это не революция, а погром. РИА Новости. 02.12.2013г.
19. Armenian Committee of Solidarity with Maidan. Инициатива в Фейсбуке..
20. Членство Армении в Евразийском экономическом союзе: политические последствия. Апрель 2015г, Сайт Армянского Института международных отношений и безопасности.
21. Путин, руки прочь от Армении и Украины. В армянской столице почтили память жертв 1 марта. Epress.am. 01.03.2014г.
22. Backing Ukraine's territorial integrity, UN Assembly declares Crimea referendum invalid. UN News Centre. 27.03.2014.
23. Кризис в Украине и Армения: взгляд из Еревана. Рубен Меграбян. Исследование. 10.09.2015г Сайт Армянского Института международных отношений и безопасности.
24. Азербайджан занимает второе место по импорту вооружения в Европе. Радио Азатутюн. 16.03.2015.
25. «Поэтапного» варианта урегулирования Карабахского конфликта больше не существует: Давид Шахназарян. «Арапот». Интервью. 28.12.2016г .
26. «Изменить формат войны!». 168.am. интервью Давида Шахназаряна. 05.05.2016.
27. «Я отработаю»: Лукашенко поцеловал орден из рук Алиева. Хартия-97. 6.02.2017г.
28. Путину не удалось использовать ОДКБ против США – эксперт. Крым.Реалии. Интервью Давида Шахназаряна. 17.10.2016г.
29. Кремль прокомментировал отсутствие Лукашенко на саммитах ЕАЭС и ОДКБ. РБК. 26.12.2016г.
30. Противник предпринял попытку диверсионного проникновения на госгранице в Тавуше: Арцрун Ованнисян. «Арапот». 29.12.2016г.
31. Комментарий Генерального секретаря ОДКБ Н.Бордюжи в связи с вооруженным инцидентом на армяно-азербайджанской границе. Официальный сайт ОДКБ. 29.12.2016г.
32. Об истечении сроков полномочий Генерального секретаря ОДКБ Н.Н.Бордюжи. Официальный сайт ОДКБ. 01.01.2017г.
33. Азербайджан занимает второе место по импорту вооружения в Европе. Радио Азатутюн. 16.03.2015.
34. «Мы мстим и будем мстить армянам»: скандальные выпады азербайджанского диктатора. Первый Информационный. 20.03.2015г.
35. Бридлав считает, что угроза «гибридной войны» нависла над Молдовой. Голос Америки. 16.09.2014г.
36. «Нервные соседи: пять лет спустя после протоколов Армения-Турция». Статья Давида Шахназаряна в Turkish Policy Quarterly, 12.12.2014г, на русском – Первый Информационный. 21.02.2015г.
37. Emergency Situation in Avdiivka, Ukraine | Statement to the PC. OSCE. 31.01.2017.
38. Новый посол США при ООН осудила «агрессивные действия» России в Украине. Голос Америки. 03.02.2017.
39. Британский министр обвинил Россию в «превращении дезинформации в оружие». Голос Америки. 03.02.2017г.
40. Joint press point with NATO Secretary General Jens Stoltenberg and the President of the Republic of Bulgaria, Rumen Radev. NATO. 31.01.2017.
41. Трамп провёл телефонные переговоры с лидерами Украины и Италии. Голос Америки. 05.02.2017г.
42. Вигена Саргсяна в Иране встретили официальной церемонией. Арменпресс. 31.01.2017г.
43. Следующий парламент будет политической копией Госдумы – Давид Шахназарян. Tert.am. 06.02.2017.
44. Мы не должны допустить, чтобы чужие провоцировали столкновения в нашем регионе: Али Акбар Велаяти. «Арапот». 03.02.2017.
45. Кого обидел Овик Абраамян?. Эмма Габриелян.

НІКА ЧИТАДЗЕ

*Директор Центру геополітичних досліджень Чорноморського регіону,
кандидат наук
(м.Тбілісі, Грузія)*

Військовий та геостратегічний баланс між НАТО і Росією у розширеному Чорноморському регіоні та перспективи гарантування безпеки

Military and Geostrategic Balance between NATO and Russia in the Wide Black Sea Area and Perspectives of the Providing Security in the Region

In the research, there are analyzed main aspects, related to the importance of the geopolitical location of the Black Sea Region, militarization of the region – especially after the Crimea crisis, military potential of Russia and NATO member states from the Black Sea Region and new strategy of NATO and USA for the Black Sea Area based on the current realities.

Вступ

Тривала українська криза та військова агресія Росії проти Грузії й України, разом з окупацією Цхинвальського регіону (так званої Південної Осетії), Абхазії та Криму, чітко показали, що застосування жорсткої сили, яким би поступовим воно не було, залишається однією з дієвих опцій для розгортання подій у Чорноморському регіоні. Після окупації Кримського півострову, яка стала причиною порушення балансу безпеки в регіоні Чорного моря, підвищення рівня мілітаризації стало однією з головних характеристик території Криму за новим сценарієм. Більше того, активні дії військово-морських сил зацікавлених акторів в басейні Чорного моря знову привернули увагу до значущості морського аспекту в контексті регіональної безпеки.

Тим не менше, військовий потенціал країн Чорноморського регіону залишається значною мірою неспіввимірним, а останні події підкреслили роль НАТО та США у процесі створення компенсаційного механізму російському військовому потенціалу в регіоні Чорного моря. В даній статті, окрім дослідження військових витрат країн Чорноморського регіону, автор аналізує співвідношення збройних сил в регіоні, на основі оцінок та порівнянь з відповідним військовим

потенціалом сусідніх країн.

Геополітичне та геостратегічне значення Чорноморського регіону

Після розпаду СРСР були створені нові геополітичні реалії на світовій політичній арені, зокрема на пострадянському просторі. Разом з такою позитивною подією, як розпад останньої тоталітарної імперії СРСР, на початку 90-х років ХХ-го століття на пострадянському просторі, зокрема в регіоні Чорного моря, мали місце кілька політичних і міжетнічних конфліктів. Імперіалістичні амбіції Росії збільшили напругу на цьому просторі.

Розширений Чорноморський регіон перетворився на новий стратегічний фронт Європи, Росії та США в світлі енергетичної безпеки, заморожених та тривалих конфліктів, торговельних зв'язків, міграції та з огляду на інші ключові політичні сфери. Перспективи розгортання подій в регіоні у ХХІ сторіччі будуть зазнавати впливу взаємодії між головними зовнішніми гравцями, амбіціями держав та народів регіону, а також його роллю в якості перехрестя цивілізацій.

На сьогодні в регіоні Чорного моря представлені три основні групи інтересів. По-перше, інтереси Заходу чітко визначилися між позицією США й основних континентальних європейських країн. Як Вашингтон, так і країни ЄС впроваджують стратегії, спрямовані на зміну і трансформацію регіону Чорного моря, в основу яких покладені різні політичні програми, які збігаються лише частково. По-друге, існують інтереси пострадянської Росії та Туреччини, як головних геополітичних гравців в регіоні. По-третє, не лишаються непоміченими інтереси менших країн Чорноморського регіону (включаючи Україну, хоча площа її території не дозволяє віднести її до «менших країн»). Менші країни напрочуд відрізняються за своїми політичними програмами.

Мілітаризація Чорноморського регіону після анексії Криму

В період з 2000 по 2015 роки витрати на оборону в регіоні Чорного моря в середньому склали 2,5-2,4% ВВП. Максимуму було досягнуто у 2007 році, коли видатки на оборону в середньому в регіоні досягли 3,1% ВВП. Перша половина двохтисячних років була ознаменована падінням витрат на оборону до мінімуму – 2,3% від ВВП у 2004 році, а друга половина десятиліття з 2005 по 2008 роки охарактеризувалась зростанням військових витрат. Після 2008 року, незважаючи на російсько-грузинську війну, економічна криза поклала кінець зростанню рівня мілітаризації регіону та збільшенню витрат на оборону в Чорноморському регіоні, зокрема з 2008 по 2009 роки відзначалось різке падіння витрат (на 10%), у фінансовому еквіваленті з майже \$40 млрд. до \$36 млрд. По відношенню до ВВП, витрати стабілізувались на рівні близько 3%. Найбільш помітні зміни спостерігались в період з 2008 по 2010 роки. У 2010 році, країни Чорноморського регіону витратили на збройні сили 2,6% ВВП, що у фінансовому еквіваленті дорівнювало майже \$34 млрд. та стало найнижчим показником з 2005 року. Однак, з 2010 року, коли негативні наслідки економічної кризи пішли на спад, у Чорноморському регіоні знов спостерігалось суттєве зростання витрат на оборону – майже на 10%, або ж у фінансовому еквіваленті з \$34 млрд. у 2010 до \$38 млрд. у 2013 році [1].

Кримська криза змусила країн-членів НАТО переглянути свої оборонні видатки, зменшені через наслідки світової економічної кризи. У червні 2014 року, міністр оборони США Чак Гейгел (Chuck Hagel) звернувся до союзників НАТО з вимогою збільшити витрати на оборону та інвестувати не менше ніж 2% ВВП на розвиток оборонного сектору [2]. У відповідь на українську кризу, Румунія, Польща, Литва і Латвія заявили про свої плани збільшити оборонний бюджет.

Військовий потенціал Росії та країн-членів НАТО у Чорноморському регіоні

Військовий потенціал Росії

Для визначення нової ситуації безпеки у Чорноморському регіоні необхідно проаналізувати військовий потенціал держав-членів НАТО та Росії. За даними Стокгольмського міжнародного інституту досліджень проблем миру, військові витрати Росії у 2013-2014 роках збільшились на 108% [3].

Російський військовий контингент у Чорноморсько-Каспійському регіоні, представлений Південним

військовим округом Росії, сформованим у 2010 році на базі Північно-Кавказького військового округу, Чорноморського флоту, Каспійського флоту та 4-го командування ВПС та ППО РФ зі штабом у Ростові. До цього округу відносяться військові бази, що дислокуються у Вірменії, на окупованих територіях – Абхазії, Цхінвальському регіоні (колишньому Південно-Осетинському автономному округу), і з березня 2014 року - в Криму, у т.ч. в Севастополі. Після окупації частини території України, численність російських збройних сил, дислокованих в регіоні, була змінена, але російські джерела не вказують точну цифру. Вважається, що війська Південного округу мають на озброєнні кращі зразки військової техніки і краще підготовлені, ніж в інших військових округах, зокрема у Західному, Центральному та Східному.

З огляду на бажання Росії розширити сферу свого геополітичного та геостратегічного впливу в Чорноморському регіоні, військовий контингент Росії був значно збільшений в період з 2013 по 2016 роки. Було сформовано чотири нові дивізії з дев'яти бригад, двадцяти двох полків, включаючи дві ракетні бригади, оснащені ракетними комплексами «Іскандер-М».

В арсеналі Південного військового округу нараховують близько 400 танків (Т-72 і Т-90, представлені порівну), близько 1 тис. бойових машин, зенітно-ракетні системи «С-300», «Бук», «Стріла-10» та інші.

Військово-повітряні сили Південного військового округу налічують близько 100 од. надзвукових бомбардувальників Су-24, більше 80 од. штурмовиків Су-25, близько 100 од. винищувачів (Міг-29, Су-27, Су-30). Представлена потужна група армійської авіації з більше ніж 100 од. бойових гелікоптерів, 12 од. важких транспортних гелікоптерів Мі-26 і більш ніж 60 од. багатоцільових військово-транспортних гелікоптерів Мі-8/17.

У складі Чорноморського флоту наявні шість субмарин, ракетний крейсер «Москва», шість малих ракетних кораблів, п'ять ракетноносців, сім великих десантних кораблів [4].

Водночас на озброєнні Каспійського флоту стоять два сторожових кораблі зі спеціальним ракетним комплексом, три малих ракетних кораблі і шість десантних катерів.

Приблизно 90% флоту розміщується в портах Криму, перш за все в Севастополі (80%) та Феодосії (9%). Особовий склад налічує близько 13 тис. осіб, які дислокуються головним чином в Криму, а також на інших військових базах: Темрюк (Азовське море), Новоросійськ та Очамчире (Абхазія).

Військовий потенціал країн-членів НАТО представлених в регіоні Чорного моря

Туреччина – Збройні сили Туреччини, вважаються другими за своєю численністю в НАТО після ЗС США, у 2015 році їх численність була оцінена на рівні 639 551 військових, цивільних та напіввійськових осіб [5]. Туреччина – одна з п'яти країн-членів НАТО, яка входить до програми ядерного обміну Альянсу разом з Бельгією, Німеччиною, Італією та Нідерландами. На авіабазі Інджирлік розміщено 90 ядерних бомб В61, 40 з яких призначені для використання ВПС Туреччини, в разі ядерного конфлікту, проте їх застосування вимагає ухвалення від НАТО [6].

Болгарія – Загальна чисельність особового складу ЗС Болгарії станом на 2014 рік складала 37 100 осіб, з яких 30 400 (80,1 %) були представлені діючим особовим складом і 8 100 (11,9%) – цивільним персоналом. Сухопутні війська є найчисленнішим видом збройних сил Болгарії і налічують близько 18 000 осіб. У відсотковому відношенні, 53% особового складу збройних сил проходять службу в сухопутних військах, 25% - у військово-повітряних силах, 13% у військово-морських силах і 9% у міжвидовому командуванні збройних сил [7].

Після розгортання подій на Україні, 5 лютого 2015 року на зустрічі міністрів оборони НАТО було ухвалено рішення про заснування Командного Центру Сил реагування НАТО.

Румунія. Особовий склад ЗС Румунії складає 84 тис. осіб. З 90 тис. осіб військового та цивільного персоналу, 60 тис. – активні підрозділи, в той час як 30 тис. – активний територіальний резерв [8]. Станом на 2010 рік, численність сухопутних військ складала 43 тис. осіб, ВПС – 9,7 тис. осіб, ВМС – 7,150 тис. осіб, Об'єднаних сил – 13,5 тис. осіб. Відповідно до Білої книги 2011 року, дані сили мали бути поступово скорочені в період з 2011 по 2014 роки до 65 тис. активних військ та активного резерву, проте після погіршення ситуації в Криму у травні 2014 року, прем'єр-міністр Румунії Віктор Понта визначив, що до кінця 2014 року Румунія мала збільшити військові витрати на 0,2%. В січні 2015 року новообраний президент Румунії Клаус Йоганніс обіцяв, що Бухарест збільшить витрати на оборону до 2% ВВП до 2017 року і підтримуватиме військові витрати на зазначеному рівні до 2027 року [9].

Нова стратегія НАТО після розгортання кризи в Україні

Після завершення Холодної війни, зокрема з моменту підписання у 1997 році Хартії про особливе

партнерство між Україною та НАТО, в рамках програми «Партнерство заради миру» кожного року проводяться міжнародні україно-американські навчання військово-морських сил “Sea Breeze”, в яких беруть участь як країни Чорноморського регіону так і країни-члени НАТО.

Військова агресія Росії проти Грузії та України змусила НАТО та США переглянути питання присутності в Чорноморському регіоні. Головні аспекти нової стратегії НАТО розглядалися в ході самітів НАТО у Варшаві та в Уельсі. Так, зокрема Саміт НАТО в Ньюпорті (Уельс), проведений 4 - 5 вересня 2014 року, став найважливішою подією після окупації Криму Росією. Уельський саміт 2014 був охарактеризований адміралом Джеймсом Ставрідісом як найважливіша подія з часів падіння Берлінської стіни [11].

На саміті були підписані наступні декларації та угоди:

Декларація Уельського саміту (Wales Summit Declaration);

Угода Об'єднаних експедиційних військ (Joint Expeditionary Force agreement);

Декларація Збройних Сил (Armed Forces Declaration);

Спільна заява Комісії Україна-НАТО (Joint Statement of the NATO-Ukraine Commission);

Декларація щодо Афганістану (Declaration on Afghanistan).

Варто згадати головну частину Декларації Уельського саміту, де вперше з часів Холодної війни Росія була визнана агресором: «Ми, глави держав і урядів країн – членів Північноатлантичного альянсу, зібралися в Уельсі в переломний момент у євроатлантичній безпеці. Агресивні дії Росії проти України ґрунтовно змінюють наше бачення щодо всієї Європи, вільної і мирної. Зростаюча нестабільність на нашій південній окраїні, від Близького Сходу до Північної Африки, а також транснаціональні і багатовимірні загрози, також є викликом нашої безпеки. Усі вони можуть мати довгострокові наслідки для світу і безпеки в євроатлантичному регіоні і стабільності у всьому світі [11].

Про збільшення військового потенціалу НАТО йдеться у 7 та 8 статті Декларації:

«7. Заходи щодо забезпечення захисту передбачають постійну присутність на ротаційній основі у повітрі, на землі та на морі, а також значну військову активність у східній частині Альянсу. Вони гарантуватимуть дотримання основної базової вимоги для забезпечення і стримування та є гнучкими і масштабними відповідно до безпекової

ситуації, що складається...» [12].

«8. Заходи адаптації містять компоненти, необхідні для того, щоб Альянс міг повною мірою розв'язувати проблеми безпеки, з якими він може зіткнутися. Ми значно підвищимо оперативність Сил реагування НАТО (NRF), розвиваючи сили та засоби, які здатні швидко пересуватися і реагувати на потенційні виклики і загрози. У цьому контексті ми створимо Об'єднані сили підвищеної готовності (VJTF), новий об'єднаний підрозділ, спроможний до розгортання протягом декількох днів з метою врегулювання викликів, які виникають, зокрема на віддаленій території НАТО...» [13].

Також, важливі рішення були прийняті під час Варшавського саміту 2016 року. У фінальній Декларації мова йшла про нове безпекове середовище євроатлантичної зони. А саме: «Вздовж периферії НАТО і за її межами утворилася дуга небезпеки та нестабільності. Перед Альянсом постала ціла низка викликів та загроз, що походять як зі сходу, так і з півдня; як від державних, так і недержавних суб'єктів; від військових сил та від терористів, від кібернападів чи гібридних атак. Агресивні дії Росії, у тому числі провокативна військова діяльність на периферії території НАТО, демонстративне бажання цієї країни досягати своїх політичних цілей погрозами та застосуванням військової сили є джерелом регіональної нестабільності і серйозним викликом для Альянсу; вони завдають шкоди євроатлантичній безпеці і ставлять під загрозу досягнення нашої довгострокової мети щодо цілісної, вільної і мирної Європи...» [14].

Наслідки політики НАТО в Чорноморському регіоні після окупації Криму

Через збільшення напруженості в регіоні, генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг заявив про можливість збільшення військового потенціалу Альянсу в регіоні Чорного моря. Країни НАТО заявили про свою готовність посилити свої контингенти в Балтійському регіоні і Східній Європі.

Великобританія, Німеччина і США заявили про свої плани відправити у Східну Європу і Балтійський регіон військові батальйони для запобігання можливому «вторгненню» зі сторони РФ. Як було зазначено в газеті «The Telegraph», в Болгарію, Латвію, Литву, Польщу, Румунію та Естонію можуть бути відправлені 500-1000 військовослужбовців для демонстрації Росії, що будь-яке втручання за «українським сценарієм» отримає відповідь з боку НАТО. Йдеться про сили

спеціальних операцій, озброєні зенітно-ракетними комплексами, гелікоптерами і штурмовиками [15]. Під час зустрічі міністрів оборони НАТО в Брюсселі, Генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг наголошував на необхідності посилення можливостей військових сил альянсу в Чорноморському регіоні, «включаючи військово-морські сили та можливості розвідки та перекидання підкріплення», а також висловлювався про плани стримування «гібридних загроз» у Східній Європі «малими силами». «НАТО вже посилила морську присутність у Чорному морі, включаючи військово-морські сили та розвідку літаками, обладнаними системами спостереження AWACS, що дислокуються в Румунії, Болгарії і Туреччині. Ми постійно контролюємо ситуацію в Чорному морі та збільшуємо військовий потенціал і можливості проведення розвідки та перекидання підкріплення в регіон». Як зазначав генеральний секретар, було проведено найбільш важливе посилення колективної безпеки з часів Холодної війни [16].

Розгортання американських військових об'єктів в регіоні Чорного моря

З огляду на зростання напруженості в регіоні, Сили реагування НАТО були збільшені втричі, до 40 тис. військовослужбовців [17]. В свою чергу, за Адміністрації Б. Обами, Білий дім анонсував виділення суми у розмірі \$4 млрд. на попередження «російської агресії» та надання підтримки європейським союзникам: «Бюджет складає \$4,4 млрд. на проведення заходів політичної, економічної та публічної дипломатії, а також надання військової підтримки, з метою мінімізації можливостей застосування Росією агресії проти союзників НАТО в Європі, Євразії та Центральній Азії» [18].

Навіть до початку української кризи, в рамках реалізації військової морської концепції «Sea Power 21» на період з 2005 по 2010 роки, США головним чином збільшували військову присутність в західній частині Чорного моря шляхом розгортання військових баз в Румунії та Болгарії. Румунія (у грудні 2005 року) та Болгарія (у квітні 2006 року) підписали із США домовленості щодо співпраці в сфері оборони, що гарантували розгортання на території цих країн американських військових баз, для використання в якості транзитних точок на шляху з Європи до Афганістану та Іраку (в період розгортання американських підрозділів в цих країнах).

Румунські військові об'єкти поблизу м. Констанца

(аеродром і полігон) практично стали базою США і НАТО. На аеродромі дислокувалися винищувачі F-15 і F-16, а також штурмовик ВПС США A-10. За деякими даними, там дислокувався американський контингент чисельністю 2 500 солдат [19]. Американський контингент також активно використовував полігони Чинку (Chinku) і Смардан (Smardan). До складу військового контингенту входили підрозділи морської піхоти, авіації, технічний підрозділ як складова частина Південно-європейських сил НАТО.

У Болгарії, до підписання угоди, США могли використовувати базу ВПС в Сарафово і порт Бургас на узбережжі Чорного моря. Відповідно до угоди, американські військові бази були розгорнуті на полігоні «Ново Село» (Novo Selo), на аеродромі Безмер (обидва об'єкти розташовані поблизу кордону з Туреччиною) і Граф-Ігнат'єво (поблизу м.Пловдив). На цих об'єктах дислокувалися підрозділи ЗС США і Болгарії. Дислокація зброї масового ураження на військових базах США в Румунії та Болгарії виключається.

До початку Кримської кризи, американські підрозділи дислокувалися на постійній основі в Туреччині (наприклад, авіабаза Інджирлік) та Греції (авіабаза Іракліон).

У 2010 році Вашингтон розпочав імплементацію програми військових навчань «Ротаційні сили Чорного моря» (Black Sea Rotational Forces, BSRF), в якій мали брати участь близько 250 морських піхотинців, «чиїм завданням стало встановлення доброзичливих відносин з дружніми країнами, посилення стабільності в регіоні, покращення взаємодії для надання оперативної реакції на кризу в регіоні Чорного моря, Балкан і Кавказу». Окрім сил BSRF, для проведення операцій з перекидання США розмістили 500 військовослужбовців в Румунії на авіабазі «Міхаїл-Когелнічану». В Україні західні держави вжили заходів з підтримки Києва під час кризи на Донбасі. У квітні 2015 року США відправили на захід України 290 військових радників (операція «Безстрашний охоронець») на шість місяців [20].

Канада відправила в Україну 200 військових на період до березня 2017 року [21], Великобританія відправила в м. Миколаїв 35 радників для надання консультацій українським військовим. Крім того, Вашингтон прийняв рішення надати Україні 1 200 одиниць техніки, в тому числі 250 танків M1-A2, бойові машини «Bradley», а також броньовані гаубиці для їх дислокації в прифронтових регіонах [22].

Частина цих бойових одиниць можуть бути

розміщені в Румунії чи Болгарії. США та інші члени НАТО були представлені в Чорному морі на непостійній основі з березня 2014 року і періодично проводять міжнародні морські навчання, зокрема «Sea Breeze» (вересень 2015 року). У Грузії американські війська не дислокуються на постійній основі, однак, проводяться спільні грузино-американські військові маневри: в травні 2015 року 600 американських солдатів брали участь в навчаннях «Шляхетний партнер» [23].

Висновки та рекомендації

На додаток до військової присутності, з метою подальшого поширення демократії та західних демократичних цінностей, гарантування безпеки в зоні Чорного моря, НАТО і західне демократичне суспільство має забезпечити:

- максимальну підтримку в реалізації демократичних реформ та сприяння інтеграції в західне демократичне суспільство тим державам, чия зовнішня політика і пріоритети національної безпеки спрямовані на встановлення більш тісних відносин із Заходом. Зокрема, важливо дійти консенсусу щодо вступу Грузії і України в НАТО, подальшої інтеграції цих держав до європейських структур;

- трансформацію НАТО та ЄС в організації з більш глобальними функціями. Розширення демократії вимагає гарантування безпеки в різних регіонах світу. У зв'язку з цим, слід згадати про роль НАТО і ЄС в цьому процесі. Слід пам'ятати, що обидві організації є не лише, в першу чергу, військово-політичними, безпековими (у випадку з НАТО) та економічними (у випадку з ЄС) організаціями, а міжнародними регіональними спільнотами демократичних держав, в основі яких закладені одні й ті ж самі принципи верховенства права, поваги і захисту основних прав людини. НАТО та ЄС представляють велике значення з огляду на обмежені ресурси ООН і проблеми (як згадувалося вище) пов'язані з прийняттям рішень в рамках Організації Об'єднаних Націй в питаннях забезпечення миру і безпеки, зростання ролі, розширення повноважень та географічної території;

- проведення інформаційної кампанії в країнах-партнерах Чорноморського регіону для підвищення обізнаності громадськості щодо НАТО та ЄС, їх позитивної ролі в процесі становлення економічного процвітання, миру та безпеки.

В контексті відкриття нових військових об'єктів на території держав-членів і партнерів НАТО в регіоні

Чорного моря, доцільним вважається посилення Альянсом своєї присутності на морському просторі Чорного моря, шляхом проведення антитерористичних операцій аналогічних програмі «Активні зусилля» в Середземномор'ї. У зв'язку з цим, слід брати до уваги основні принципи Конвенції Монтре, що була підписана у 1936 році і регулює обмеження в мирний період проходу через протоки Босфор та Дарданелли військових суден, які не належать країнам регіону Чорного моря, зокрема обмеження класу кораблів та загального тоннажу з моменту їх наближення до морської зони складає 15 000 тон. Більше того, встановлено обмеження на одночасну присутність в Чорному морі – загальний тоннаж до 30 000 тон для всіх нечорноморських країн, при цьому максимальний показник не повинен перевищувати 45 000 тон. Також накладається обмеження на

тривалість перебування в морській зоні – три тижні. Неприбережним країнам Чорного моря у низці випадків дозволяється проводити через протоки свої субмарини та великі кораблі без обмеження тоннажу за умови дотримання спеціальних вимог конвенції» [24].

Відповідно, країни-члени НАТО мають створити солідне підґрунтя для співпраці між членами Альянсу та Туреччиною, яка в свою чергу має забезпечити прохід військових кораблів через протоки, розташовані в її прибережних водах.

Збільшення військової присутності в регіоні Чорного моря, створить засади більш безпечної імплементації економічних та енергетичних проектів в регіоні, подальшого соціально-економічного розвитку та довгострокового врегулювання конфліктів мирними засобами.

Бібліографія

1. Игорь Деланоз. Соотношение вооруженных сил в Черноморском Регионе. Российский совет по международным делам 2016 <http://russiancouncil.ru/blackseamilitary>.
2. Andrew Richter. Sharing the burden? U.S. allies, defense spending, and the future of NATO. *Journal Comparative Strategy*. Volume 35, 2016 - Issue 4.
3. Russia's defense spending and the economic decline. *Journal of Eurasian Studies* Volume 7, Issue 1, January 2016, Pages 60–70. <http://dx.doi.org/10.1016/j.euras.2015.06.001>.
4. Александр Храмчихин. Политика, Оборона. Южный округ: противники на Кавказе России не страшны. / 07 октября 2013.
5. NEWS FROM TURKISH ARMED FORCES». *Turkish Armed Forces*. tsk.tr. Retrieved February 2017.
6. Hans M. Kristensen. «NRDC: U.S. Nuclear Weapons in Europe» (PDF). *Natural Resources Defense Council*, 2005. Retrieved 4 February 2017.
7. https://www.mod.bg/en/doc/misc/20110207_AFDP_ENG.pdf.
8. Ministry of National Defence. Press conference.
9. Romania's budget for 2017 is "too optimistic and overvalued", says president Iohannis. *By Finance* January 31, 2017 <http://www.business-review.eu/news/romaniabudget-for-2017-is-too-optimistic-and-overvalued-says-president-iohannis-129383>.
10. Kim Hjelmgaard. NATO summit 'most important' since fall of Berlin Wall, USA TODAY Published 9:12 a.m. ET Aug. 31, 2014.
11. http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/sede/dv/sede240914walessummit_/sede240914walessummit_en.pdf.
12. http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/sede/dv/sede240914walessummit_/sede240914walessummit_en.pdf.
13. http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/sede/dv/sede240914walessummit_/sede240914walessummit_en.pdf.
14. http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm.
15. <https://www.gazeta.ru/army/2016/02/10/8067131.shtml>.
16. <http://www.strategic-culture.org/news/2016/11/01/nato-pushing-for-military-buildup-in-black-sea.html>.
17. By Pierre Meilhan and Steve Alamy, CNN. NATO to triple size of reaction force. Updated 0045 GMT (0845 HKT) June 25, 2015. <http://edition.cnn.com/2015/06/24/world/nato-troops/>.
18. <https://www.gazeta.ru/army/2016/02/10/8067131.shtml>.
19. Военно-политическая активность США и НАТО в Черноморско-Каспийском регионе после августа 2008 года. 25.03.10. http://flot.com/nowadays/concept/opposite/caspian_activities.htm.
20. <https://www.theguardian.com/world/2015/apr/20/us-paratroopers-begin-training-national-guard-units-in-ukraine>.
21. <http://www.cbc.ca/news/politics/ukraine->

МАРТИН СОКОЛОВ

Дослідник,
Софійський Форум Безпеки,
(м.Софія, Болгарія)

«Реальна політика» Росії і дилема чорноморської безпеки

Russia's Realpolitik and the Black Sea Security Dilemma.

An emboldened and opportunistic Russia has unilaterally changed the security architecture in the Black Sea region. With its aggression in Georgia, support for separatists in Donbas, and the annexation of Crimea Moscow has demonstrated that it considers Western influence as a threat to its own security. It has attempted to match the soft power of the EU and NATO with hard power. Russia has demonstrated that it views international relations through realist lenses. Its actions have led to an old-fashioned security dilemma in the Black Sea. To best understand Russia, we must also turn to the realist school of thought and to history. This article attempts to do just that by offering an analysis of post-Cold War Russia from a realist perspective and identifying how from a liberal 1990s we are faced with realpolitik once again.

На рубежі століття і політичних діячів і прості люди, як правило, оптимістично дивились на майбутній розвиток міжнародних відносин. Радянський Союз мирно зник в 1990-х роках, Кремль видавався доступним і готовим до співпраці із Заходом, навіть із своїм колишнім ворогом - НАТО. Для Європи це був мирний і спокійний час для економічного зростання, інновацій та інтеграції. Холодна війна і похмурі реалії «реальної політики» (*realpolitik*) виявилися справою минулого, і дехто навіть був досить сповнений надії, щоб припустити, що люди стали свідками кінця історії.

Однак, ситуація різко погіршилася за останні 10 років. У той час, як багато країн Європи досягли своєї давньої мети стати членами НАТО і ЄС, особливо країни з колишньої радянської сфери впливу, інші були суворо *покарані* за такі устремління. Якщо на початку 21-го століття здавалося, що не буде

ніяких географічних кордонів для розширення ЄС, то сьогодні вони існують, і найпомітніше - у Чорноморському регіоні.

Опортуністична і експансіоністська Росія взяла на себе місію відновити свою колишню сферу впливу. Зрозуміло, що це було досить важко передбачити після закінчення холодної війни. Слабкий і заборгований Кремль потребував нових ринків і союзників і міг би знайти їх тільки на Заході. Проте, зростаючі ціни на газ у 2000-х роках і опортуністично налаштований новий президент зробили країну більш про-активною, важкою для співпраці і незацікавленою у вестернізації. Крім того, відповідна фінансова стабільність дозволила Москві терпляче планувати свій шлях становлення великої держави на світовій арені і регіонального гегемона.

Очевидно, що в розумінні Москвою міжнародної системи єдиним способом зробити політику є взаємодія з сильними державами, в той час як малі і слабкі держави можуть лише мати відносні вигоди і бути примушеними виконувати чийсь волю. Це ключова відмінність в тому, як Росія і ЄС бачать Чорноморський регіон у більш широкому сенсі. Євросоюз бачить його як своє *сусідство*, де, поряд з його нинішніми членами, знаходяться можливості для співпраці; Росія, навпаки, бачить його в якості передпокою і не допускає туди ніяких *порушників*. Більш того, міжнародна система переважно формується у спосіб, в якому держави сприймають й інтерпретують дії одна одною. У цій невизначеній сфері спотворене сприйняття може бути дуже шкідливим для держави. Саме тому актори, як правило, дещо скептичні і песимістичні. Таким чином, їх плани і стратегії базуються на гірших сценаріях.

Тому для того, щоб правильно зрозуміти, як Росія бачить міжнародну політику, необхідно робити це через призму реалізму. Це, очевидно, вимагає визначення системи, в якій Москва розглядає і розуміє глобальні події. Отже, важливо

сформулювати деякі основні зауваження про те, як реалізм сприймає міжнародну сферу.

Школа реалізму була домінуючою протягом усього двадцятого століття і може згадуватись ще в працях Фукідида у 4-му столітті до н.е. у Греції. Одним з основних вимог реалізму є те, що міжнародна система анархічна. Слід підкреслити, проте, що це не обов'язково означає, що міжнародна арена хаотична або керується безпорядком. Швидше вчені-реалісти використовують це поняття як принцип упорядкування, який передбачає, що міжнародна арена складається з незалежних політичних одиниць, держав, які не мають центральної влади над собою [1]. Олександр Вендт припустив, що «анархія є тим, що держави роблять з нею» [2]. Мабуть, вони, як правило, роблять з цього дилему безпеки. Це, звичайно, певною мірою логічно на невизначеній і небезпечній міжнародній арені, де жодна кількість установ не може повністю послабити загрозу війни і насильства.

Крім того, ця відсутність вищого органу робить держави головними дійовими особами в системі, а також означає, що міжнародні організації мають обмежену владу над державами або, як визначає Міршеймер, вони утримують неправдиву перспективу. Наприклад, в обох випадках України і Грузії ефективність, або перспектива якщо ви бажаєте, організацій, таких як ООН, НАТО або ЄС, може бути поставлена під сумнів. Ця сумна реальність примушує країни іноді зануритись в дилему безпеки.

Цей термін був вперше представлений Джоном Херцом в роботі «Ідеалістичний інтернаціоналізм і Дилема безпеки» [3]. Вчений припускає, що дилема впливає з дуалістичного характеру соціального життя людини, який поєднує страх і залежність. Герц сформував своє припущення з теорії, що людина подолала свою особисту небезпеку, формуючи в групі, що призводить до ідеї колективної безпеки. Однак, оскільки групи діють подібним чином, недовіра і невпевненість починають тліти. Ці питання змушують групи до нарощування свого військового потенціалу в прагненні до безпеки. Це дійсне прагнення, однак, може легко розглядатися іншими групами як підготовка до ворожих дій.

Коли ми говоримо про дилему безпеки в Чорному морі, ми повинні розуміти, що інтереси Росії в регіоні не є історичним прецедентом. Чорне море має історично важливе значення для Кремля, починаючи ще із 18-го століття. Кючук-Кайнарджійський мирний договір у 1774 році не тільки закінчив 6-річну війну між Російською та Османською імперіями, але й надав Москві

прямий доступ до Чорного моря. Крім того, царська Росія отримала владу над Кримським ханством. Незалежно від регіонального невдоволення владою Москви півострів був анексований у 1783 році і Росія утвердилася в якості домінуючої морської держави.

Крім того, падіння Османської імперії підживило російські амбіції взяти контроль над Босфором і Дарданеллами. Якби вони перейшли під владу Кремля, Чорне море у більшому чи меншому ступені стало б внутрішнім морем Імперії. Ця мета була причиною російсько - турецької війни 1877 - 1878 років і рішення Царя вступити у I Світову війну. Напруженість між Туреччиною і Росією продовжувала зростати й після Другої світової війни, що позначилось тиском Москви на Анкару щоб переглянути Конвенцію Монро 1936 року і поступитися контролем над Босфором. Під час кризи Турецьких проток 1946 року Радянський Союз різко збільшив свою військову присутність і зажадав, щоб Туреччина погодилась на радянську військову базу на своїй території. Це, в свою чергу, змусило Туреччину шукати підтримку з боку Сполучених Штатів, що згодом привело до вступу Туреччини і Греції в НАТО у 1952 році.

Ця крихка рівновага тривала до кінця Холодної війни. Після розпаду СРСР зменшилося стратегічне значення Чорного моря для Заходу. Але не для Росії. На момент розпаду СРСР там було 100 000 осіб російського персоналу, 60 000 військовослужбовців і 835 суден, дислокованих в Криму [4]. Севастополь залишився ключовим для інтересів Росії у Чорному морі. Більш того, Кремль на сьогоднішній день продовжує вважати помилкою рішення Хрушова передати Крим в якості подарунка Україні у 1954 році, і в такий спосіб він намагається виправдати свої дії з точки зору міжнародних договорів, які він свого часу підписав, а тепер порушив.

Проте, на межі століття перспективи співпраці в Чорному морі між Росією, іншими державами регіону і Заходом не здавалися вже й такими неможливими. Ні НАТО, ні ЄС не приділяли регіону великого стратегічного значення, але Москва приділяла. Хоча Кремль не мав влади над країнами із своєї колишньої сфери впливу, він не бажав допустити «західних порушників». Росія сприйняла розширення ЄС і НАТО як виклик не тільки своїм можливостям, але й безпеці. Всі країни регіону, які прагнули до членства в ЄС разом з іншими, також прагнули стати частиною Альянсу. Народи Грузії і України здійснили свої кольорові революції для того, щоб реалізувати свої прозахідні устремління. Хоча агресія Росії в Грузії й Україні заскочили ЄС

і НАТО зненацька, в ретроспективі це має бути оцінене належним чином. Кремль є результатом добре продуманої і реалізованої стратегії.

Те, якою сьогодні стала Російська Федерація, є продуктом послідовної політики, прийнятої в середині 90-х років, коли група політтехнологів, яка складалася із Гліба Павловського, Модеста Колерова, Сергія Маркова, В'ячеслава Ніконова і Владислава Суркова, запустила проект «наступник» [5]. Мета полягала в тому, щоб знайти нового лідера на заміну Бориса Єльцина. Вищезазначені стратеги не тільки допомогли Володимирі Путіну піднятися до влади, але й зробили його домінуючою політичною фігурою в Росії, здатною переформувати внутрішні правила і політику країни та її міжнародну стратегію [6]. Мета, здається, була дуже простою - знову встановити контроль над економікою країни і суспільством, не втрачаючи міжнародну репутабельність, яка відходить від демократії. Таким чином, створенням чогось на зразок суверенної демократії, президент Путін був здатним не тільки імітувати політичний плюралізм, але й підробити підходи Росії до глобалізації, а також вибірково виконувати законодавство задля політичних пріоритетів [7]. Це дозволило Путіну приховати свої цілі перед Заходом.

Таким чином, не тільки ЄС не зміг допомогти у формуванні демократичної і ліберальної посткомуністичної Росії, але й ця пострадянська держава створила величезний вплив на Євросоюз. Кремль підписував довгострокові двосторонні угоди з державами-членами і, таким чином, підривав основні принципи Союзу. Тільки в грудні 2014 року Брюссель зумів сформувати єдину позицію щодо такої політики зі скасуванням Південного потоку [8]. На Кавказі і в Центральній Азії, проте, ефективні зусилля Москви відмежували від ЄС регіон, в якому він хотів просувати політичні реформи, врегулювання конфліктів, а також сформувати енергетичні партнерства. [9]

Політика Росії по відношенню до Європи полягала у принципі *«розділяй і володарюй»*. Москва прагнула вивести на двосторонню основу не тільки свої справи, але й суперечки з державами-членами, заклавши тим самим напруження в солідарність ЄС і відкриваючи вікна можливостей для посилення могутності Росії та її впливу в регіоні. З великою натяжкою можна припустити, що цей диявольський майстер-план Москви знищить ЄС, але абсолютно очевидним результатом є сприйняття Росії як працюють міжнародні відносини. Російська Федерація, як видається, розглядає міжнародну політику як серію тет-а-тет відносин між великими

державами. Стратегія полягає в тому, щоб підняти привабливі наступи щоб спокусити політичних та економічних лідерів більших держав-членів, і в той же час тримати слабких сусідів з політичним і економічним тиском. За словами Костянтина Косачева в інтерв'ю для Європейської Ради міжнародних відносин: «Ми втомилися від боротьби з брюссельськими бюрократами. У Німеччині, Італії, Франції ми можемо досягти набагато більшого. ЄС не є установою, яка сприяє нашим відносинам, але це установа, яка уповільнює прогрес». [10]

У цій думці не важко побачити різницю підходів Росії до сильніших і слабших європейських держав. Кремль не ухилявся від посилення своїх політичних відносин шляхом залучення великого бізнесу в якості лобіста для більшої російської справи в країнах ЄС. Російські державні компанії побудували партнерські відносини з такими компаніями, як Gasunie в Нідерландах, GDF і Total у Франції, ENI в Італії, BASF і E.ON в Німеччині.

Більш того, після приходу президента Путіна до влади Росія робила щось дуже характерне для великих держав, які хочуть стати регіональними гегемонами. Зовнішня політика Росії часто обмежується її зовнішніми інтересами в колишніх радянських державах, а також власним бажанням Росії мати взагалі кооперативні відносини з усіма великими державами, будучи гегемоном в рамках Співдружності Незалежних Держав. Парадокс, який виник, однак, полягає в тому, що чим більше Кремль прагне до регіональної гегемонії за допомогою військових засобів, тим важче стає для Москви демонструвати себе відповідальним учасником в міжнародній системі. [11]

Проте, це означає, що вона не вдала або стратегічно помилкова тільки через парадокс у зовнішній політиці. Навпаки, анексія Криму Росією може привести до піку у напруженні відносин із Заходом через майже 30 років, але, як висловився Стівен Уолт: «Той, хто говорить, що Росія втрачає в Україні, не розуміє, як ця гра триває» [12]. Вчений-реаліст передбачає, що Захід вважає себе переможцем, тому що санкції працюють, і Росія втрачає міжнародний авторитет. Однак, це в разі, якщо країна грає у відповідності до сучасних керівних принципів, як таких. За правилами великодержавної політики, Росія рішуче виграла - Україна навряд чи стане членом ЄС найближчим часом; НАТО, безумовно, переосмислює можливість розширення в інших країнах колишнього СРСР; а Росії, цілком можливо, вдалося стати регіональним гегемоном. Агресію Москви в Грузії і в Україні можна розглядати як

сценарій компромісу для Росії: фінансові втрати проти безпеки і відносного приросту.

Анексія Криму також поставила Болгарію у своєрідну ситуацію. Хоча країна є одночасно членом ЄС і НАТО, в часи Холодної війни вона була найближчим союзником Москви, і більшість болгар традиційно мають дуже позитивні погляди на Росію. Крім того, з точки зору енергетики Болгарія практично повністю залежить від Москви. Таким чином, в той час як країна підтримує фінансові санкції і президент Плевнелієв висловив свою стурбованість у ряді випадків по загрозах, що виходять з Кремля, Болгарія, як і раніше, може вважатися найслабшою ланкою в західних альянсах. Ці питання поставили Болгарію у власну безпекову дилему, оскільки країна, здається, менше турбується про можливу російську агресію, а більше про роздратованість політиків у Кремлі її більш тісним оборонним співробітництвом з іншими членами НАТО. [13]

На саміті у Варшаві в 2016 році Альянс визнав стратегічне значення Чорного моря та необхідність зміцнення співпраці між країнами-членами і партнерами [14]. Румунія взяла на себе лідерство в регіоні, запропонувавши формування Чорноморської спільної морської групи з Болгарією і Туреччиною, яка буде знаходитися під командуванням НАТО. У Софії ця ініціатива була публічно підтримана міністром оборони, міністром закордонних справ, а потім і президентом. Важко оцінити, чи стане ця ініціатива реальністю через сильну позицію Туреччини з цього питання. Проте, саме Болгарія першою зірвала цей план. Тодішній прем'єр-міністр Бойко Борисов зайняв позицію *відштовхування* дилеми безпеки у Чорному морі. Обговорюючи на вищому рівні з лідерами НАТО прийняття декларації про трансатлантичну безпеку з акцентом на регіон, пан Борисов запропонував в Софії, щоб Чорне море було демілітаризованим і «виключеним із зон конфліктів» [15]. Ця заява була зроблена в період ескалації напруженості в Криму, на Донбасі, в Абхазії, Південній Осетії і Придністров'ї. Більш того, пропозиція прем'єр-міністра навіть не адресована всім, зокрема, і важко зрозуміти, як держави в регіоні, особливо Росія, будуть демілітаризовані.

Крім того, в той час як Болгарія продовжує реалізовувати політику ЄС і НАТО, були зроблені деякі заклики до скасування санкцій, в тому числі й від нового президента, генерала Румена Радева. Не тільки дуже мало ймовірно, що країна візьме на себе лідерство у вирішенні поточних питань безпеки в регіоні, але й також може не належним

чином співпрацювати зі своїми партнерами, «коли справа доходить до бійки». Більш того, дебати в Болгарії в основному зосереджені на міграційній кризі, а також труднощах і пов'язаних з ними загрозах, які вони створюють всередині країни, таких як радикалізація і організована злочинність. Цей акцент на внутрішніх питаннях і небажання об'єктивно оцінити напруженість безпеки в регіоні може мати неприємні наслідки для країни. Болгарія повинна активізувати співпрацю із своїми сусідами з НАТО і ЄС та поліпшити діалог із своїми партнерами в регіоні. Бажання ніколи не було рішенням будь-якої дилеми, не кажучи вже про безпекову дилему.

Дилема безпеки Чорного моря залучає кількох акторів: НАТО, ЄС, честолюбиві гравці і особливо Росія. Кремль, мабуть, має не тільки реалістичний прогноз з міжнародних відносин, але й такий підхід; і важко іншим підходам протистояти йому. Напруженість в регіоні, швидше за все, залишиться високою в оглядному майбутньому, оскільки агресивний підхід Москви змінив архітектуру безпеки в односторонньому порядку. Як вже говорилося, Росія діяла так, як вважала за потрібне: поєднуючи західну м'яку силу з грубою силою. Проте, цей перебір супроводжувався ефективним використанням гібридних методів і стратегічних комунікацій. Це дозволило Москві посилити військову міць і, в той же час, відігравати роль жертви.

Поведінка Росії, як уже говорилося, це не історичний прецедент або нове явище, а саме підручник реалізму. Кремль сприймав всезростаючу роль ЄС і НАТО вздовж своїх кордонів як загрозу, і це спричинило його вжити відповідних заходів у грі з нульовою сумою, якою є безпека. З приєднанням країн Балтії, кордон Росії з Заходом був скорочений до простої пари сотень кілометрів від її столиці. З вступом Грузії до НАТО, сильна позиція Кремля у Чорному морі, яка є його єдиним способом доступу до Середземного моря, суттєво б зменшилася. А з розворотом України на Захід, Москва б не просто втратила свою домінуючу роль у Чорноморському регіоні, але й втратила б один з найважливіших портів, де дислокується велика частина її флоту. Росія не може собі дозволити, щоб це відбулося, оскільки вбачає у цьому загрозу своїм інтересам і безпеці.

З вторгненням у Грузію, анексією Криму та підтримкою сепаратистів на Донбасі і в Донецьку, Росія продемонструвала, що вона готова і здатна кинути виклик міжнародному порядку і праву. Крім того, вона продемонструвала свої амбіції

регіональної гегемонії шляхом примушування слабких держав, розглядаючи їх як не більше, ніж прості відносні вигоди, і зневажаючи бажання їхніх народів встановлювати більш тісні зв'язки із західними організаціями.

Прагнення і методи Росії повинні служити хорошим уроком, що ми можемо очікувати від Кремля. Москва не залишить осторонь безконтрольний і незрівнянний зростаючий західний вплив. Вона розглядає безпеку і владу як гру з нульовою сумою і буде діяти в спосіб, який вважатиме необхідним. Своїми нерішучими заходами в 1990-х роках і НАТО, і ЄС створили або надали можливості для Росії встановлювати владу і вплив у Чорноморському регіоні.

Проте, з домінуючим положенням Росії в регіоні не слід боротися безпосередньо, а відповідати і

супроводжувати прозорим діалогом. Хоча Москва і є агресором, мир у Чорноморському регіоні та Східній Європі неможливий без співпраці з Кремлем. Росія чітко вважає розширення НАТО і ЄС як загрозу і намагається забезпечити себе шляхом створення буферних зон. Поки неясно, яке найближче майбутнє очікує на Чорноморський регіон. Що, однак, очевидно, що Росія не буде відступати. Дуже малоймовірно, що також відбудеться деескалація триваючих конфліктів в Україні та Грузії. Швидше за все, Росія буде продовжувати впливати на свою колишню сферу впливу і навіть спробує розширити його, кидаючи таким чином виклик НАТО і ЄС. Якщо Захід здатний правильно зрозуміти і взаємодіяти з Росією, то це дозволить йому мати контроль над дилемою і запобігти в майбутньому ескалації напруженості і конфліктів.

Бібліографія

- Mearsheimer, J. (1995) 'The False Promise of International Institutions' *International Security* 19: 3.
- Wendt, A. (1992) 'Anarchy is what States make of it: The Social Construction of Power Politics' *International Organizations* 46: 2.
- Herz, J. (1950) 'Idealist Internationalism and the Security Dilemma', *World Politics*, 2: 2.
- Toucas, B. (2017) 'The Geostrategic Importance of the Black Sea Region: A Brief History' Center for Strategic and International Studies, available at <https://www.csis.org/analysis/geostrategic-importance-black-sea-region-brief-history>, last accessed 11 February 2017.
- Leonard, M. & Popescu, M. (2007), *A power Audit of EU - Russia Relations*, European Council of Foreign Affairs.
- Там же.
- Ziegler, C. (1999) *The History of Russia*. London: Greenwood Press.
- Johnson, K. (2014) 'Putin's Pipe Dreams' *Foreign Policy Magazine*, available at <http://foreignpolicy.com/2014/12/02/putins-pipe-dreams-south-stream-russia-turkey-natural-gas/>, last accessed 8 February 2017.
- Leonard, M. & Popescu, M. (2007), *A power Audit of EU - Russia Relations*, European Council of Foreign Affairs.
- Там же.
- Mankoff, J. (2009) *Russian Foreign Policy. The Return of Great Power Politics*, Rowman & Littlefield: Plymouth, UK.
- Walt, S. (2014) 'No-Bluff Putin' *Foreign Policy Magazine*, available at <http://foreignpolicy.com/2014/06/04/no-bluff-putin/>, last accessed 6 February 2017.
- Assenova, M. (2016) 'Bulgaria's Black Sea dilemma' Center for European Policy Analysis, available at <http://cepa.org/Bulgaria-Black-Sea-dilemma>, last accessed 12 February 2017.
- Warsaw Summit Communique, режим доступу -http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm.
- Assenova, M. (2016) 'Bulgaria's Black Sea dilemma' Center for European Policy Analysis, available at <http://cepa.org/Bulgaria-Black-Sea-dilemma>, last accessed 12 February 2017.

Октавіан МАНЕА

Дослідник,

Румунський енергетичний центр- ROEC

Арманд ГОШУ

Професор,

Факультет політичних наук Бухарестського університету,

старший дослідник,

Румунський енергетичний центр- ROEC

(м.Бухарест, Румунія)

Перспективи Румунії у зміненому регіональному середовищі безпеки

Romania's perspective on a changed regional security environment

Of the eastern flank countries, Romania is geographically the closest to the Crimean Peninsula (annexed by Putin) and to the Eastern Ukraine, (destabilized by Russia). It is no surprise, then, that for most experts the greatest threat to security would be the emergence of Russia in the north of the Danube Delta, in the Odessa region, as a neighbor on NATO's and EU's border. Romania alone cannot cope with this threat, so everything depends on the temperature of the relationship with Washington and on maintaining the NATO and US commitments to the wider Black Sea region.

Серед країн східного флангу, Румунія географічно найближча до Криму (анексованого Путіним) і до Східної України (дестабілізованої Росією). Тож не дивно, що для більшості експертів найбільшою загрозою для безпеки буде поява Росії на півночі дельти Дунаю, в Одеській області, як сусідньому прикордонному до НАТО і ЄС регіоні. Самостійно Румунія не може впоратися з цією загрозою, тому все залежить від температури відносин з Вашингтоном і дотримання НАТО і США своїх зобов'язань у Чорноморському регіоні.

Історична основа дипломатичних відносин між Румунією і Російською Федерацією

В дипломатичних відносинах з Російською Федерацією домінувало дуже складне історичне

успадкування: румунська скарбниця, яка з 1916-1917 років зберігається в Москві і ніколи повністю не поверталась; моральне задоволення від засудження Пакту Молотова - Ріббентропа (1939 рік); територіальний спір щодо більшої частини Республіки Молдови (Бессарабія) та Північної Буковини, історичних провінцій, які були захоплені Радянським Союзом у 1940 році. Розпад СРСР перекинув цей спір на Україну і Молдову. Хоча ці спірні питання офіційно не піднімались Румунією у новому контексті, Бухарест заохочував різні типи організацій активно діяти по темі «історичних територій», викрадених Сталіним. Лише кілька невеликих, але дуже демонстративних, організацій все ще піднімають питання східних кордонів сучасної Румунії, пропонуючи перегляд порядку денного. У той же час, коли розвалився СРСР, Україна і Республіка Молдова були визнані Румунією в межах їхніх кордонів 1991 року, яка таким чином підтвердила накреслені Сталіним кордони.

Питання скарбниці Румунії було вирішене шляхом листа, підписаного спільно міністрами закордонних справ в рамках базового політичного договору, укладеного між Румунією і Росією 4 липня 2003 року. Насправді, проблема була адресована історикам і архівістам, які сформували комітет для обговорення спірних питань у двосторонніх відносинах. Комітет до цього часу провів три зустрічі, останній раз в Синаї (Румунія) у березні 2016 року. Пакт між Гітлером і Сталіним від серпня 1939 року був відзначений в листі міністрів закордонних справ, поряд з антирадянською кампанією маршала Іона Антонеску. Як не дивно, текст листа не встановлює причинно-наслідковий зв'язок між цими двома подіями.

Під час послідовних президентських термінів Бесеску відносини з Росією залишалися напруженими і позначалися висилкою дипломатів. Бухарест і Москва були охоплені лихоманкою видворення дипломатів один одного і досягли піку напруженості в двосторонніх відносинах. Найбільша кількість видворень (травень 2009 року, серпень 2010 року) й безпрецедентна агресія відбулися саме в період політичної відкритості Кремля під час президентського терміну Медведева. Двосторонні відносини розморозилися лише тоді, коли новий уряд на чолі з Віктором Понтою, був приведений до присяги у 2012 році. Поступове поліпшення відносин з Москвою було одним з пріоритетів зовнішньої політики Бухареста. Це було в рік, коли Путін повернувся в Кремль на третій термін. Відразу ж рівень та інтенсивність двосторонніх контактів збільшилися. Як це не парадоксально, в той час як відносини Росії з країнами ЄС і США охолоджувалися, і західні послы фізично утискалися на вулицях Москви, уряд в Бухаресті працював над відновленням двосторонніх відносин.

До президентських виборів в листопаді 2014 року прем'єр-міністр Понта, який вважався в той час кандидатом з найкращим шансом на перемогу, хотів організувати свій візит в Москву. Він був запланований на літо 2014 року. В рамках підготовки цього візиту Понта міністр закордонних справ Тітус Корлеціан здійснив в липні 2013 року незвично тривалий (трьох-денний) візит в столицю Росії, який господарі описали як «історичний». У той час міністр Сергій Лавров оголосив про початок нової ери в двосторонніх відносинах. В останній момент, однак, окупація і анексія Криму, а також міжнародні санкції, змусили уряд в Бухаресті зробити на крок назад і слідувати політиці, визначеній її союзниками по НАТО і ЄС. Після незначних коливань протягом останніх кількох місяців, румунська дипломатія приєдналася до своїх союзників, які визначили червоними лініями анексію Криму і підтримку санкцій проти Москви, поки Росія не поверне Крим і не вийде з Донбасу [1].

За останні кілька років, після того, як вибухнула криза, Румунія лише окремими штрихами позначалась в публічних виступах президента Путіна чи міністра закордонних справ Сергія Лаврова. Насправді, Москва не бачить Румунію в якості автономного гравця на міжнародній арені, з яким Росія може вести переговори. Посилання на неї були в основному щодо об'єктів ПРО США, схвалених в НАТО у 2016 році у Варшаві на

зустрічі на найвищому рівні. На думку Кремля, Румунія стала легітимною мішенню для Росії, оскільки вона приймає елементи системи НАТО на базі Девеселу, що може поставити під небезпеку весь стратегічний баланс. Оскільки російсько-американські відносини переглядаються, навіть якщо США відмовляться від установки останньої опори ПРО у Польщі, дуже малоймовірно, хоча і не виключається, що Вашингтон відмовиться від вже функціональної структури в Девеселу.

Девеселу є потенційним ресурсом торгу США по відношенню до Росії, що підвищує стратегічне значення Румунії, враховуючи факт розміщення бази на її території. Девеселу є гарантією того, що перегляд російсько-американських відносин не залишить Румунію осторонь цього процесу, і Бухарест має певну опору, хоча і єдину, у Вашингтоні через Пентагон. Ніхто в Бухаресті, здається, не бере до уваги сценарій скорочення витрат США в регіоні, з врахуванням того, що установка протиракетного щита в Девеселу та військові об'єкти на авіабазі «Михайло Когалнішену» біля Констанци вважаються довгостроковими інвестиціями.

Варшавський саміт з точки зору Румунії

У листопаді 2015 року Румунія і Польща спільно провели в Бухаресті центральний саміт Центральної та Східної Європи. Його результатом стала відповідна заява Східного флангу про наміри, призначена для наступної зустрічі НАТО у Варшаві. Суттєвим месиджем, який був поданий Бухарестським самітом решті Альянсу, було те, що адаптація Альянсу до безпекової ситуації після анексії Криму повинна виходити далі рамок, передбачених Уельським пакетом. У першу чергу, вважалося, що якщо на останньому саміті в Уельсі йшлося про запевнення, то на Варшавському саміті повинно було йтися про стримування. Зокрема, оборонна позиція НАТО повинна бути готовою зробити крок вперед. Консенсус на Східному фланзі підкреслив необхідність створення «міцної, надійної і стійкої союзницької військової присутності» у Новій Європі.

До літа 2016 року, коли стало очевидно, що Балтійський регіон Північного флангу буде в центрі уваги Альянсу щодо його посилення, Бухарест, через свого Президента Йоганніса, почав вимагати «збалансованого підходу» від Балтійського до Чорного моря, в тому сенсі, що «не повинно існувати заходів, які значно більш важливі

для однієї сторони, додаючи при цьому слабкості іншій стороні». Тема «збалансованої консолідації» Східного флангу, яка повинна враховувати значення як Балтійського, так і Чорного морів, стала стратегічною мантрою румунської дипломатії перед Варшавою. Протягом чотирьох місяців, з лютого по травень, публічні заяви румунських офіційних осіб показували, що основним проектом Бухареста на Варшавському саміті було створення спільного військово-морського об'єднання у складі сил прибережних чорноморських країн-членів НАТО - Болгарії, Румунії і Туреччини. Однак, проект провалився, адже Прем'єр-міністр Болгарії Бойко Борисов категорично відкинув пропозицію Бухареста: «Створення флоту в тому вигляді, який запропоновано на зустрічі з Прем'єр-міністром та Президентом Румунії є неприйнятним - ми проти цього». Весь цей епізод різко змінив шанси на позитивне рішення щодо розширення присутності НАТО в Чорному морі, що є предметом значного інтересу Румунії через її географічну наближеність.

Ці заяви і зусилля самі по собі вельми показові про зміну сприйняття румунськими елітами після анексії Криму. Один показовий епізод, що стався до Варшави, говорить про те, наскільки далеко Бухарест зайшов у своєму сприйнятті тенденцій у Чорному морі. До 2015 року румунські посадовці були дуже скептично налаштованими щодо того, що на військовому жаргоні називається системою обмеження доступу/блокування району (anti-access-area denial, A2/AD), і не бажали публічно визнавати саме існування цього питання. Але минулого року Румунія офіційно приєдналась до клубу країн-союзників НАТО Східного флангу, стурбованих появою неподалік від них системи A2/AD. У червні 2016 року у своїй промові, виголошеній на конференції Центру аналізу європейської політики (СЕРА) в Бухаресті, румунський міністр оборони Міхня Моток дуже чітко заявив, що розвиток подій у Чорному морі після анексії Криму перетворює Румунію на «прифронтову країну»: «У зв'язку з потенційним перетворенням Чорного моря на лінію розмежування між Росією і Заходом, потреби сектору безпеки Румунії повинні сприйматись як потреби прифронтової країни». І це саме в контексті здійснення Росією заходів розгортання системи A2/AD, що «реально змінює правила гри, істотно змінюючи саму структуру безпекового середовища», ставлячи під загрозу свободу судноплавства в регіоні. З точки зору Румунії, між Чорним і Балтійським морями з'явився чіткий спільний знаменник, так як вони стали частинами

екосистем обмеження/блокування доступу. За словами міністра оборони, Румунія має «ще один Калінінград, і дуже ймовірно - Калінінград+ у своєму районі». Таке дуже специфічне сприйняття нових оперативних реалій змусило Румунію закликати у Варшаві не тільки до рівноцінного рівня безпеки на всьому Східному фланзі, але й до чітких запевнень щодо «надійного оборонного і стримувального позиціонування на берегах Чорного моря». В цілому, можна зробити висновок, що обстановка обмеження/блокування доступу в Чорному морі стала одним з основних компонентів, що формують сприйняття керівництва системою національної безпеки Румунії. Такий діагноз відображається на сторінках минулорічної Військової стратегії Румунії, де підкреслюється, що хоча російська військова агресія в Європі є малоімовірною, однак наявні можливості для такої агресії, підкріплені розбудовою системи A2/AD у Чорному морі, складають головну загрозу національній безпеці Румунії та інших держав регіональної екосистеми. Це було саме тією причиною для розширення присутності НАТО в Чорному морі за рахунок заходів на противагу зростаючому простору системи A2/AD. Навіть президент згадав в одній зі своїх головних зовнішньополітичних промов, що нестабільність у Чорноморській екосистемі спричинюється російськими спробами «створення зон обмеження/блокування доступу». Як наслідок, російські можливості зі створення заборонних та виключних зон, що також може вплинути на більш значні регіональні засади, такі як свобода судноплавства, сприймаються як найбільша загроза. На думку експертів, системи A2/AD з Криму можуть перешкоджати здатності НАТО щодо проєкції сили і посилення своїх союзників, як у повітряному, так і морському просторі, створюючи зону охоплення, яка буде поступово розширюватися на Туреччину та Румунію.

Результати минулорічного Варшавського саміту показують появу нової реальності. Фокус уваги цього саміту НАТО був на північній частині Східного флангу. Чотири багатонаціональні батальйони – під керівництвом Німеччини, Великобританії, Канади і США як рамкових націй – будуть розгорнуті у країнах Балтії та Польщі. У рамках Європейської ініціативи із забезпечення безпеки (European Reassurance Initiative, ERI), розробленої Адміністрацією Обама (і схваленої Адміністрацією Трампа), 1000 американських військовослужбовців будуть дислоковані в Польщі. Крім цього, у Польщі будуть також розташовані підрозділи нової танкової

бригади США (близько 4000 осіб) з частинами, які будуть на ротаційній основі дислокуватись на Східному фланзі, в тому числі - в Румунії. У цілому, акцент робився на бойових групах і стримуванні. НАТО продемонструвало набагато більше розуміння щодо виправлення початкової помилки з 1990 років, коли перше розширення Альянсу залишило Схід уразливим.

У той же час, на Півдні картина є тривожно скромнішою. У той час як на Півночі Альянс надсилає сигнал солідарності, Чорноморський регіон демонструє фрагментацію і виглядає тим простором, час якого ще не настав. Болгарія та Польща заявили про свої наміри взяти участь у наповненні багатонаціональної бригади під командуванням Румунії, що змусило Президента Йоганніса зробити висновок, що ми зіткнулися із «сенсаційним» досягненням. Але, загалом, насправді необхідно було б стимулювати зобов'язання та присутність представників «Старої Європи», а не тільки заповнення регіональної порожнечі південними сусідами, саме тими, які торпедували відому морську ініціативу. Чи це є відображенням «збалансованої» архітектури між Північчю (суттєві заходи стримування) і Півднем (де акцент залишається на тренуваннях і навчаннях)? І який месидж надішло Москві таке позиціонування, яке стосується регіону, який після 2008 року став оперативним театром її ревізійністських поривів? Але одна річ дуже зрозуміла. Результат був дуже далекий від адекватного «надійного оборонного і стримувального позиціонування на берегах Чорного моря», якого Румунія хотіла досягти до Варшави. Далекий від нього. А що ж до ініціативи, якій Бухарест приділив весь свій час і зусилля, а саме щодо створення додаткової військово-морської присутності у Чорному морі, висновок напрошується сам собою: «між союзниками все ще немає єдиної позиції». Іншими словами, немає загального сприйняття загрози.

Наразі Бухарест все ще сподівається залучити союзників до тих же ініціатив шляхом розробки «діючої концепції, яка зробить Чорне море безпечнішим». Але для Європи 2017 рік є чутливим виборчим роком з деякими потенційними «чорними лебедями» на горизонті. Наприклад, ми можемо бачити масштабний перерозподіл на користь тих, хто хоче «розрядки» і «зближення» з допомогою будь-яких засобів. Це зовсім не немислимо буде побачити появу критичної маси союзників, які будуть заявляти, що прийшов кінець конфронтації з Москвою. Є країни і політичні лідери, які

вважають, що Альянс зайшов занадто далеко в плані заходів із забезпечення та стримування. Ця тенденція була помітна навіть під час Варшавського саміту, коли президент Олланд хотів уточнити відразу ж, що для Франції Росія є не ворогом чи загрозою, а «партнером». Для деяких східних союзників французи були найбільшою перешкодою щодо «всього процесу посилення, намагаючись розбавити всі його аспекти».

І ще належить з'ясувати, що 2017 рік принесе для румунського проекту «більше НАТО» у Чорному морі, і чи буде він відповідати очікуванням забезпечити «відповідну передову присутність уздовж усього необхідного нам оперативного простору», як хотіли румунські посадовці у Варшаві. Зрештою, дискусія щодо ефективної протидії в регіоні зони обмеження/блокування доступу стосується, врешті-решт, реальних можливостей, укладених у мережу можливостей у повітрі/ на морі/ на суші, здатних стримати або знешкодити їх. Для забезпечення протидії Росії у Чорному морі необхідно значно більше, ніж просто спільні навчання. Сфера докладання зусиль повинна бути більш широкою, і включати спільну доктрину комплексних повітряних і морських операцій, а також поступовий розвиток власних систем А2/AD, які повинні захищати найбільш вразливі території Румунії та Туреччини.

Перспективи нового уряду

В останні кілька років політичні відносини з Росією залишалися майже на автопілоті. Вони були зведені до виявлення поховань румунських солдатів, загиблих в часи Другої світової війни, відповідно до угоди про правовий статус військових поховань, підписаної 8 листопада 2005 року. Політичний діалог був обмежений до рівня політичного директора міністерства закордонних справ: остання зустріч відбулась у травні 2015 року, в той час, як остання зустріч румунсько-російської Міжурядової комісії відбулася в квітні 2013 року в Бухаресті. Соціально-демократична партія (СДП) та її молодший партнер з правлячої коаліції – Ліберально-демократичний альянс, не мають планів просуватися далі.

В їх керівній платформі йдеться про те, що стабільність на Сході є фундаментальною для того, щоб попередити перетворення Румунії на країну – безпосереднього сусіда Росії. Щодо двосторонніх відносин, то в платформі йдеться про необхідність встановлення «прагматичних та передбачуваних»

зв'язків із Росією, інтенсивність яких має залежати як від позиції Росії у вирішенні українського конфлікту, так і у «відновленні стратегічного балансу в регіоні Східного сусідства», «дотримання міжнародних зобов'язань Росії», як «абсолютної необхідної умови для зміцнення діалогу». В світлі економічних відносин - нав'язливої ідеї для більшості румунських урядів після грудня 1989 року - це може бути досягнуто шляхом виконання «режиму санкцій, введених ЄС, що повинен тривати до тих пір, поки не буде досягнуто рішення по вирішенню кризи в Україні». Що стосується Кримського півострова, Бухарест запевняє Київ, що Румунія не визнає анексію Криму Росією.

В ході слухань експертного комітету в Парламенті, новопризначений міністр закордонних справ Теодор Мелескану згадав про ремілітаризацію Криму як «процес, що змінив правила гри» та значно змістив стратегічний баланс в регіоні Чорного моря. В цілому керуюча платформа підтверджує необхідність надання уваги Бухарестом розширеному регіону Чорного моря з 2005 року. Ефект доміно російської агресії проти України - «зміна державних кордонів, конкретних проявів гібридної війни, наявність заморожених конфліктів в розширеному регіоні Чорного моря» - згенерував зону нестабільності на східному фланзі НАТО та ЄС. В цьому контексті, румунський уряд намагається ініціювати більше залучення НАТО та ЄС до розв'язання проблем регіону. Зокрема, «Чорне море повинне залишатися у фокусі уваги НАТО, як область стратегічного значення і актуальності для присутності організації в регіоні зі складним безпековим балансом».

В контексті Східного партнерства, Молдові були надані гарантії всебічної підтримки Румунією в її намаганні зблизитися із Заходом. Бухарест залишається завзятим прихильником політики «відкритих дверей» як в НАТО, так і в ЄС. В Європейському Союзі, Румунія націлена на «підтримку та надання гнучкості програмі Східного партнерства, як важливого інструменту проектування стабільності демократичного суспільства та безпеки в регіоні Східного сусідства». В межах НАТО Румунія буде активно підтримувати заходи на посилення «розбудови обороноздатності Східних партнерів, зокрема Молдови, України та Грузії».

Висновки

Зміцнення євроатлантичного напрямку на східному фланзі у відповідь на захоплення Криму і російську агресію на Сході України є необхідним кроком в

правильному напрямку. Уельський і Варшавський саміти повинні сприйматися як повернення до закономірної даності, на фоні спізнитого процесу запровадження гарантій безпеки альянсом в регіоні у 1990-х роках, за яким так і не прослідувало розгортання військової інфраструктури. Можна стверджувати, що ця ідея мала сенс тоді, коли однополярний Захід міг проектувати свою експедиційну силу, задля підтримки безпеки на вразливих флангах. Протесьогодні, такий світ більше не існує. Висновки, які відображають однополярне бачення світу вже не можуть бути прийняті як самі собою зрозумілі. У військовому відношенні операційне середовище НАТО змінилося. Військова міць і технології зараз розподіляються більш рівномірно. Протягом багатьох років Росія концентрувалась на унікальних порівняльних перевагах США, зокрема в області високоточної зброї, і зараз Москва здобула здатність гальмувати і навіть унеможливити процес посилення НАТО своїх найбільш вразливих союзників. Здебільшого, системи обмеження доступу/ блокування району (A2/AD), розгорнуті в Калінінграді та Криму, можуть не лише позбавити доступу до Балтійського та Чорного морів, а й завадити посиленню східних союзників. В цьому контексті багато має бути зроблено на східному фланзі для досягнення реального ефекту стримування.

Один з аспектів зачіпає конкретні можливості, які будуть розгорнуті разом з новими вдосконаленими силами наступу: «Ми повинні очікувати, що Москва буде уважно спостерігати за можливостями, які будуть супроводжувати підвищену передову присутність НАТО. Батальйони - це незначні елементи в протиставленні Західному військовому округу Росії, яка має численні високомобільні підрозділи, здатні швидко розгортатись і озброєні, з урахуванням потреб ведення бою високої інтенсивності. «Якщо ці елементи рівня батальйону покликані бути ефективним стримуючим фактором, вони повинні мати певний рівень живучості, здатність завдавати шкоди противнику та впевненість, що НАТО зможе швидко посилити їх у висококонкурентному військовому середовищі A2/AD», - зазначав Іан Безинський, колишній заступник помічника міністра оборони США з питань Європи та політики НАТО на початку 2000-х років. [2]

Другий аспект стосується демонстративної здатності ефективно діяти в середовищі з обмеженим доступом в Балтійському та Чорному морі: «Альянс в разі конфлікту повинен мати реальну

Наталія СТЕРКУЛ

Директор програм,
Департамент Східних досліджень: Україна і Росія,
Асоціація Зовнішньої Політики Республіки Молдова,
кандидат політичних наук,
(м.Кишинів, Молдова)

Безпека в Каспійсько-Чорноморському регіоні після 2014 року: погляд з Молдови

Security in the Caspian – Black Sea Region after 2014: views from Moldova

Russia's annexation of the Crimea and its policy have changed the Black Sea Region in the way of worsening problems of security and dramatic militarization of the entire Caspian-Black Sea area. Previsions of strengthening of the Russian pressure and fears of repetition of the events that took place in Ukraine and other countries of the region created preconditions for enhancing their defense capabilities. This radically changes the context of interaction in the region in the new conditions. Security problems in the Caspian-Black Sea Region attract more and more attention from the international community that requires not only understanding but also developing effective measures to stabilize the situation.

Анексія Росією Криму і політика, що проводиться нею, змінила Чорноморський регіон, як вважають багато - назавжди, і призвела до загострення проблем безпеки, що спричинило різку мілітаризацію всього Каспійсько-Чорноморського простору. Прогнози щодо посилення російського тиску і побоювання щодо повторення тих подій, які мали місце в Україні та в інших країнах регіону, створили передумови для підвищення ними своєї обороноздатності. Це кардинально змінює контекст взаємодії держав регіону, які прагнуть розвинути та зміцнити обороноздатність і актуалізувати стратегії регіональної безпеки відповідно до нових умов.

По суті, можна говорити про різке руйнування не так давно вироблених перспектив подальшого розвитку багатостороннього регіонального співробітництва країн Чорноморського басейну, разом з тим, загальні проблеми, які були характерні для всього

Каспійсько-Чорноморського регіону, залишаються невирішеними і посилюють проблематику безпеки. Йдеться про міжетнічні конфлікти, територіальні претензії, сепаратизм, енергетичну безпеку, інтереси так званих зовнішніх гравців, які не збігаються один з одним. На тлі всього цього відбувається мілітаризація регіону, що не може не викликати побоювання щодо майбутнього розвитку подій і наслідків, які стали результатом дій з боку Російської Федерації.

Республіка Молдова, як країна, що входить до Чорноморського регіону, не може залишатися осторонь від подій, так само як Україна і Грузія, які визначилися з вектором зовнішньополітичного розвитку на користь європейської інтеграції. Ці три країни Східного партнерства роблять послідовні кроки в цьому напрямку. Зокрема, ними було підписано Угоди про Асоціацію з ЄС, що є досить переконливою констатацією прихильності зовнішньополітичного вибору. Слід зауважити, що така визначеність дій цих країн була вироблена після демонстрації Росією політики агресії, тобто, фактично її дії спонукали ці держави до посилення своїх прагнень щодо ЄС. У той же час, серед країн Східного партнерства, Вірменія, Азербайджан та Білорусь залишаються не залученими до процесу європейської інтеграції.

Розуміння Республікою Молдова важливості змін, що відбуваються у Чорноморському регіоні, частиною якого вона є, не може не привертати її увагу до політики прикаспійських держав і третіх країн, які все більше посилюють демонстрацію свого інтересу щодо Каспійсько-Чорноморського регіону. З огляду на це, погляд з Республіки Молдова має особливий інтерес з точки зору сприйняття ситуації, що складається в регіоні, та політики, яку здійснює наша країна, виходячи зі змін взаємодії держав Чорноморського басейну.

Мілітаризація Чорноморського регіону

Події, що відбуваються у Чорноморському регіоні, як вважають деякі західні експерти, обумовлені ходом самої історії [1]. Спадщина Холодної війни продовжує залишатися актуальною, насамперед, це питання про Чорне море, щодо якого Росія і Захід так і не зуміли прийти до згоди. Мабуть, у той період часу жодна зі сторін не допускала, що Грузія, Україна та Республіка Молдова можуть коли-небудь проявити готовність приєднатися до Західних структур. Разом з тим, проблематика в межах Чорноморського регіону наростала. Війна у Грузії у 2008 році, і в Україні у 2014, породили ще більше розбіжностей про можливі варіанти врегулювання ситуації.

Нинішня ситуація стає все більш напруженою. Росія і Україна стрімко нарощують свою військову потужність у регіоні. НАТО прийняло рішення про розширення своєї військово-морської присутності у Чорноморському басейні і розміщення своїх додаткових сил у Румунії. Туреччина, разом з іншими суб'єктами регіону, також намагається зберегти тут своє привілейоване становище. До того ж, розширення російської військової ролі в Сирії посилює важливість чорноморських військово-морських шляхів. Ситуація все більше дестабілізується і стає важко передбачуваною.

Не можна залишити без уваги той факт, що Республіка Молдова у 2014 році була вперше запрошена на Саміт НАТО в Уельсі. У липні 2016 року, в рамках минулого Варшавського саміту НАТО, була прийнята підсумкова декларація, до якої був включений окремий пункт про необхідність надання допомоги Республіці Молдові для посилення її обороноздатності [2]. Саме питанням безпеки, зміцненню оборонного потенціалу, мілітаризації відводиться особлива увага в нових умовах, що складаються у Чорноморському регіоні. Це підтверджує і нещодавнє рішення, прийняте 16 лютого 2017 року Північноатлантичною Радою на рівні міністрів оборони, про посилення присутності НАТО у Чорноморському регіоні та зміцнення співробітництва, яке буде відбуватися на базі розгортання в Румунії багатонаціональної бригади оперативного реагування Альянсу. НАТО планує розширити професійну підготовку, підвищити обізнаність про ситуацію та координацію сил на морі. [3]

Таким чином, можна констатувати факт розміщення військової інфраструктури вздовж усіх східних кордонів країн-членів альянсу, аж до

розгортання натовських сил постійної готовності у Прибалтійських державах, Польщі та Румунії. У цьому контексті Дністровсько-Прутський регіон знаходиться під пильною увагою. Питання щодо реінтеграції Придністров'я до складу Республіки Молдова і згортання оперативної групи військ Російської Федерації у Придністровському регіоні з метою ліквідації російської військової присутності на цій території все більше актуалізується.

Це дозволяє говорити про розширення стримування агресивних дій з боку РФ і зміцнення оборонного потенціалу держав Чорноморського регіону за допомогою зусиль країн-членів НАТО [4]. Спостерігається послідовність дій щодо механізмів, які спрямовані на запобігання посилення військової напруженості у країнах Чорноморського басейну. Важливим вбачається стабілізація військової обстановки в Україні. У цьому зв'язку слід також активізувати діяльність ОБСЄ як головного форуму для діалогу та відновлення довіри в регіоні.

Крім цього, інтереси держав всередині Каспію розділилися, склалися дві групи держав, які по-різному ставляться до військового співробітництва з іншими країнами. Іран і Росія виступають проти військової присутності третіх країн у районі Каспію, оскільки розглядають Каспій як сферу своїх геополітичних інтересів на стику кількох важливих регіонів. У свою чергу, якщо для Туркменістану каспійські нафтогазові ресурси не є пріоритетними, то Казахстан та Азербайджан здебільшого зосереджені на економічних вигодах, пов'язаних з видобутком сировини [5]. Надзвичайно важливим у цьому контексті є питання про визначення правового статусу Каспію. У січні 2017 року в Баку відбулося засідання робочої групи з даного питання. Основні складності визначення правового статусу Каспію пов'язані з визнанням його озером або морем, розмежування яких регулюється різними положеннями міжнародного права [6]. Прояснення цих питань та їх правове закріплення дозволять істотно знизити загрози і ризики безпеці в регіоні.

Прагнення держав регіону до зміцнення безпеки змушує їх нарощувати оборонний і військовий потенціал. Мілітаризація Чорноморського регіону підтримується міжнародними структурами. НАТО активізувала дії, спрямовані на посилення своєї присутності в регіоні з метою здійснення контролю за ситуацією, що складається в Чорномор'ї. Це дозволить створити стримуючі умови для припинення подальшого поширення російського тиску на країни Чорноморського басейну. Зважаючи

на це, важливим вбачається налагодження багатосторонньої взаємодії держав усього Чорноморсько-Каспійського регіону, виходячи зі сформованих у ньому умов сучасного розвитку.

Енергетична безпека

Більшість країн Чорноморського басейну неодноразово відчувала вразливість енергетичної безпеки, в основному - через свою залежність від поставок російського газу. Політичний тиск і шантаж досить широко застосовувалися Росією у цій сфері, що підривало довіру з боку держав регіону і негативно відбилося на іміджі Російської Федерації. Розуміючи всю складність загострення ситуації, ЄС виробив комплекс заходів з регулювання енергетичної політики, підвищення її ефективності, а також пом'якшення наслідків так званої монополістичної практики і реалізації цілей енергопостачання у довгостроковій перспективі. Це передбачає, в тому числі, і вироблення даними державами послідовного плану дій, спрямованого на подолання серйозних труднощів у процесі вирішення першочергових завдань у цій області, і проблем, пов'язаних зі старінням засобів виробництва електроенергії, з низьким рівнем транскордонних взаємозв'язків трубопроводів та енергоносіїв. Цим державам доведеться модернізувати національні системи виробництва, транспортування, розподілу і використання енергії, а також активізувати міжнародне співробітництво у цій області [7]. Безумовно, це вимагає фінансових ресурсів і часу, однак відкриються нові можливості в енергетичній сфері, буде вирішена ключова проблема енергетичної безпеки – залежність від російських енергоресурсів, а національні системи енерговиробництва держав Чорноморського простору будуть адаптовані до нинішніх умов розвитку енергосфери. Таким чином, з'являться реальні практичні можливості для вироблення нових постулатів енергетичної політики на регіональному рівні.

Важливо звернути увагу на те, що 12 квітня 2017 року в Азербайджані відбудеться «Каспійський енергетичний форум Баку 2017» за підтримки Каспійського Енергетичного Клубу. У заході візьмуть участь керівники державних структур Азербайджану і країн Чорноморського та Балтійського регіонів, представники дипломатичних і міжнародних місій, а також керівники великих міжнародних компаній. До порядку денного включені питання, що стосуються: енергетичної

інтеграції країн Каспійсько-Чорноморського та Балтійського регіонів у світові енергетичні ринки; ролі держав в енергетичних, транспортних та інфраструктурних проектах; розгляд проектів Південного коридору і ресурсний потенціал Каспію та інші [8]. По суті, форум дозволить зосередитися на обговоренні найбільш актуальних проблем у сфері енергетики.

Енергетична інтеграція країн Чорноморського регіону у світові ринки має особливу важливість, у першу чергу, для енергетичної безпеки регіону. Це змусило ЄС активізувати свої зусилля в цьому напрямку. Проект «Південний газовий коридор» є стратегічною ініціативою з транспортування газових ресурсів Каспійського регіону на європейські ринки. У цьому зв'язку ЄС активізує зусилля, спрямовані на відкриття ринків Південно-Східної Європи для Південного газового коридору. Найважливішим завданням є забезпечення кожної держави-члена в регіоні доступом як мінімум до трьох різних джерел газу. ЄС вдалося досягти прогресу з реалізації ключових проектів в межах Південного газового коридору. Серед них особлива увага відводиться розробці азербайджанського газового родовища «Шах-Деніз»; розширенню Південнокавказького трубопроводу; будівництву Трансанатолійського трубопроводу. Завершення цих проектів, згідно з наміченими цілями, дозволить почати реалізацію газових поставок до Туреччини вже до 2019 року і до 2020 - до країн ЄС. Цей коридор є одним з пріоритетних для ЄС проектів, що передбачає транспортування азербайджанського газу з Каспійського регіону через Грецію і Туреччину в Європу. [9]

У майбутньому очікується підключення нових країн до проекту. Планується, що до кінця 2019 року буде готовий інтерконектор Греція – Болгарія. По цьому сполучному трубопроводу газ буде поставлятися в Болгарію, яка не є прямим учасником проекту Південний газовий коридор. Враховуючи, що Болгарія має з'єднувальний трубопровід з Румунією, можна говорити про нові перспективи даного проекту, тобто фактично про багатостороннє співробітництво із залученням інших держав регіону в контексті реалізації проекту «Південний газовий коридор».

Нові формати взаємодії

Стає все більш очевидною потреба у нових інноваційних та нестандартних форматах

співпраці. Грузія, Україна та Республіка Молдова потребують підтримки з боку Польщі, Румунії і Туреччини і посилення їх взаємодії. Певні кроки в цьому напрямку вже були зроблені. Перш за все, були створені механізми регулярних консультацій з питань безпеки, вироблені на рівні міністрів закордонних справ Польщі, Румунії і Туреччини, які зачіпають Чорноморський регіон і пов'язані з розширенням НАТО, замороженими конфліктами та станом системи звичайних озброєнь в Європі в майбутньому. Однак, і в цьому форматі взаємодії є деякі розбіжності сторін. Так, Польща і Румунія виступили проти російської агресії в Україні, тоді як Туреччина не підтримала санкції ЄС, накладені на Росію. Не зважаючи на це, Туреччина значним чином посилила взаємодію з Грузією, Україною і Республікою Молдова після анексії Криму. У 2014 році Туреччина підписала з Республікою Молдова угоду про зону вільної торгівлі. Ці дії значною мірою сприяють поглибленню співпраці з Туреччиною у Чорноморському регіоні. Разом з тим, не слід забувати про кризу у відносинах між Туреччиною та ЄС. Що стосується Румунії та Польщі, то вони є досить послідовними прихильниками зближення Грузії, України та Республіки Молдова з ЄС [10]. Все це дозволяє сформулювати думку про можливість розвитку багатостороннього формату взаємодії у Чорноморському регіоні та зміцнення співпраці між ЄС та країнами Східного партнерства.

Крім цього, поглиблення регіональної економічної взаємодії вбачається необхідним і в рамках діючих структур, зокрема, Організації Чорноморського економічного співробітництва. Це стосується розвитку торговельно-економічних відносин, транспортної інфраструктури, охорони здоров'я, а також просування інформаційних технологій, розвитку культури і туризму. [11]

Республіка Молдова, розуміючи, що відбувається переосмислення та зміна динаміки транспортних комунікацій у Каспійсько-Чорноморському регіоні в цілому, виступає за створення потужної транспортної інфраструктури та відкриття нових транспортних коридорів. Це буде сприяти економічному розвитку, зростанню інвестицій, переформатуванню вантажопотоків, що бачиться вкрай важливим, оскільки період 2015 - 2016 рр. можна назвати переломним у розвитку торговельно-економічних відносин. Російська Федерація не дозволяє здійснювати транзит українських товарів своєю територією. В результаті чого відбулося значне зниження торгівлі між Україною і країнами Каспію (Азербайджаном, Казахстаном, Туркменістаном),

за підсумками 2015 року товарообіг знизився на 46% у порівнянні з 2014 роком. Виняток становить лише Іран, який продовжує залишатися основним покупцем української продукції. Зважаючи на це, була актуалізована проблематика створення нових транспортних коридорів.

Республіка Молдова не може залишати без уваги проект «Нового Шовкового шляху». Передбачається, що Транскаспійський транспортний коридор з'єднає Європу та Азію, оскільки його маршрут пролягає територією Казахстану, Росії, Білорусі і далі через Польщу і Західну Європу. Не зважаючи на існуючу думку про те, що є цілий ряд перешкод, які роблять малоімовірним масштабне входження України в даний проект, стає очевидним, що Україна може стати його частиною і це істотно підвищить її економічний потенціал і збільшить роль у регіоні.

В цілому, залізничні перевезення з Китаю до країн Західної Європи дозволять значно скоротити терміни постачання китайських товарів за рахунок освоєння європейських транспортних коридорів. Що ж стосується аргументів про те, що Україна, на відміну від Болгарії та Румунії, не є членом ЄС, у зв'язку з чим суттєво ускладнена процедура проходження кордону. Крім цього, для України характерний непрозорий і тривалий механізм оформлення митних вантажів, що на фоні високої вартості суднозаходів та відсутності якісних доріг автосполучення з ЄС, робить її менш привабливою у порівнянні з іншими країнами ЄС [12]. Всі ці питання повинні бути враховані Україною та вироблені відповідні заходи, це істотно підвищить сприйняття даної країни, як потенційного учасника проекту. Слід ще раз підкреслити, що Україна не претендує на масштабну роль у проекті, проте стати його невід'ємною частиною вона цілком може і це дуже перспективний напрямок.

Важливо звернути увагу, що для Росії реалізація даного проекту має особливе значення. Це відкриває для неї нові можливості в регіоні, у тому числі - інвестиції у залізничну структуру, розвиток транспортних комунікацій, економічні вигоди, нові робочі місця і т. д.

У свою чергу, Польща висловила протипанів проект Нового шовкового шляху і експансію Китаю в Європу «посяганням на геополітичну суб'єктність Польщі» і назвав його «новою соціалістичною

імперією, яка об'єднує Німеччину, Росію і Китай» [13]. По суті, даний проект - це домовленість Західної Європи з Росією і Китаєм з виключення з євразійського простору впливу США, проте такий варіант розвитку подій не влаштовує Польщу. При збереженні впливу США в Євразії Польща отримує їх підтримку, що є для неї найбільш вигідним, ніж більш очевидна перспектива виходу Німеччини і Росії на перший план у процесі реалізації проекту. Тому можна зробити висновок, що якщо в питаннях безпеки спостерігається тенденція до вироблення заходів, спрямованих на ослаблення російської силової політики, то щодо розвитку транспортних комунікацій і інфраструктури, збільшення торговельно-економічного обороту, йде об'єднання зусиль ЄС, Росії і Китаю на протидію впливу США в регіоні. Це створює передумови для вироблення ефективних форм взаємодії між державами в контексті реалізації проекту «Нового шовкового шляху» не тільки на регіональному, але і на міжнародному рівні.

Рекомендації

Проблеми безпеки в Каспійсько-Чорноморському регіоні звертають на себе все більшу увагу з боку міжнародного співтовариства, що вимагає не тільки осмислення, а й вироблення ефективних заходів з метою стабілізації обстановки. У цьому зв'язку своєчасними бачаться наступні рекомендації:

- В умовах загострення проблем безпеки в Чорноморсько-Каспійському регіоні слід вкрай обережно ставитися до факту мілітаризації даного регіону. Двоїстий характер цієї проблематики здатний негативно позначитися на регіональній безпеці, особливо враховуючи наявність конфліктів, сепаратизм та інші деструктивні явища. Зважаючи на це, необхідне налагодження конструктивного діалогу між державами Чорноморського басейну і

вироблення нової регіональної стратегії безпеки.

- Особливої значущості набуває залучення міжнародних структур до процесу моніторингу та координації дій, що мають місце в Чорноморському регіоні. НАТО, ЄС, ОБСЄ здатні запобігти наростаючим загрозам безпеці і налагодити багатосторонню взаємодію держав Чорномор'я. Для цього, зокрема, ОБСЄ слід активізувати зусилля, спрямовані на стабілізацію ситуації у країнах Чорноморського басейну і, в першу чергу, в Україні.

- Слід вирішити проблеми, пов'язані з правовою регламентацією статусу Каспію і досягти домовленостей про Чорне море. Це дозволить апелювати нормами міжнародного права у разі виникнення будь-яких спірних питань.

- Потрібним бачиться впровадження інноваційних форматів взаємодії Грузії, України і Республіки Молдова, які засновані на підтримці цих країн Польщею, Румунією і Туреччиною у сфері безпеки, розширення співробітництва в Чорноморському регіоні та поступальне зближення з ЄС.

- Країнам Чорноморського басейну рекомендується зосередити зусилля на модернізації систем транскордонних взаємозв'язків і енергоносіїв, що дозволить посилити ефективність використання енергоресурсів, запобігти залежності держав регіону від РФ в енергетичній сфері і створити нові умови для реалізації енергетичної політики на регіональному рівні.

- Республіці Молдова слід активізувати зусилля щодо реінтеграції Придністров'я і виробити ефективні заходи мирного характеру, які дозволять досягти поставлених цілей, у тому числі, домогтися виведення російських військ з території Придністров'я.

Бібліографія

1. Miller C. Why the Black Sea? Black Sea Strategy Papers. January 23, 2017 // <http://www.fpri.org/article/2017/01/why-the-black-sea/>.
2. Гурская З. НАТО и Молдова: поддержки больше сторонников меньше // <https://www.ukrinform.ru/rubric-world/2058750-nato-i-moldova-podderzki-bolse-storonnikov-mense.html>.
3. Press conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg following the meeting of the North Atlantic Council at the level of Defense Ministers // http://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_141340.htm?utm_source=twitter&utm_medium=press&utm_campaign=170216-presser1.
4. Durkalec J. NATO policy towards Russia after the Crimea annexation: more deterrence and farewell to partnership // Bulletin. The Polish Institute of International Affairs. 2014. №39 (634). – p.2.
5. Сатпаев Д. «Черные лебеди» Каспия // <http://www.caspiania.org/2017/01/17/chyornye-lebedi-kaspiya/>
6. Правовой статус Каспия может быть определен на

Філіз Тутку АЙДІН

*Дослідниця та лектор соціальних наук,
Університет Анкари
кандидат політичних наук Університету Торонто
(м. Анкара, Туреччина)*

Чорноморська політика Туреччини: Балансування чи «Російська рулетка»?

Turkey's Black Sea Policy: A Balancing Act or Russian Roulette?

The Black Sea was an Ottoman lake from the Middle Ages to the 18th century. The Russian Empire emerged as a rival in the Black Sea after the annexation of Crimea in 1783, and the destruction of the Crimean Khanate, the independent state of the Crimean Tatars. After the collapse of the Ottoman Empire, the new Republic of Turkey, with the Montreux Convention (1937) regained the control of the Straits, hence improved its position in the Black Sea. During the Cold War, the Black Sea was divided between the Warsaw Pact countries and NATO, represented by Turkey. In fact, Turkey became a NATO member as a result of Stalin's harassment of Turkey for the control of the Straits. In the post-Cold War era, Black Sea, for the first time in history, had a chance to develop a regional identity.

Чорне море в Середньовіччя і аж до XVIII ст. вважалось Османським озером. Російська імперія перетворилась на суперника в Чорному морі після анексії Криму у 1783 році та руйнування Кримського ханства – незалежної держави кримських татар. Після розпаду Османської імперії, із прийняттям Конвенції Монтре (1937 року), нова Турецька республіка знов отримала контроль за протоками, і таким чином посилила свої позиції в Чорному морі. В період холодної війни, Чорне море було розділене на сфери впливу між країнами Варшавського пакту та НАТО, представником якого виступала Туреччина. По суті, вступ Туреччини до НАТО був спровокований ворожими актами Сталіна по відношенню до Туреччини, з метою здобуття контролю над протоками. В період після

завершення холодної війни, регіон Чорного моря вперше за свою історію отримав шанс розвивати регіональну ідентичність.

На думку автора, всупереч статусу Туреччини як регіональної сили, інтерес до регіону Чорного моря в турецькій зовнішній політиці відображений недостатньо. Хоча Туреччина ігнорує російський наступ в Чорному морі, фокусуючись на розвитку торговельних відносин із Росією, турецька частина Чорного моря та інші інтереси зазнають значної загрози з боку Росії. Туреччина має приділяти більше уваги північному регіону і підтримувати курс на геополітично далекоглядну зовнішню політику, ніж політику ідеологічного короткострокового прагматизму. В даній статті, автор аналізує турецьку політику в Чорному морі з періоду завершення холодної війни кінця 1980-х рр. і до сьогодні. Перш за все, у 1990-х Туреччина ініціювала створення Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), з метою прискорення переходу до ринкової економіки в регіоні та посилення регіональних торгових зв'язків. Окрім того, Туреччина запровадила регіональні рамкові програми безпеки, задля заохочення принципу багатосторонніх відносин та подолання суперництва, притаманного періоду холодної війни. У 2000-х роках Туреччина суттєво трансформувалась, з огляду на формування мажоритарної більшості в уряді «мусульмансько-демократичною» Партією справедливості та розвитку (далі ПСР, тур. Adalet ve Kalkınma Partisi - АКР), коли впливу армії на політику настав кінець. Ці процеси знайшли відображення у незалежній зовнішній політиці, балансуванні інтересів Заходу та Росії в регіоні Чорного моря, а також посиленні економічних відносин між зростаючою економікою Туреччини та багатотою на ресурси Росією. У 2010-х роках зовнішня політика Туреччини зазнала значного впливу ідеології євразійства, економічних інтересів та інтересів внутрішньої політики. Після

спроби державного перевороту, зростає критичне відношення до Заходу президента Р. Таїпа Ердогана, який відчув загрозу турбулентних політичних подій останніх років, що дистанціювали Туреччину від її західних союзників та підштовхнули до співпраці з Росією. Проте, останнє може бути тимчасовим кроком, допоки Ердоган не консолідує сили, задля переходу до «президентської системи». Тим не менше, такий крок несе серйозні ризики для безпеки Туреччини.

Чорноморська політика Туреччини у 1990-х роках: у пошуках регіоналізму

Наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років Туреччина політично лібералізувалась і турецька економіка більше інтегрувалась до глобальної економіки. Кемалістська лінія у зовнішній політиці зіткнулась із викликом правоцентристського уряду Тургут Озала і наступних урядів. Т. Озал намагався розвивати торговельні зв'язки з Радянським Союзом навіть у 1980-х рр [1]. У 1990-х роках Туреччина почала проводити проактивну політику, в першу чергу по відношенню до тюркомовних республік Центральної Азії, фокусуючись на розвитку культурних, лінгвістичних та історичних зв'язків [2]. Туреччину жваво критикували в цей період за намагання грати в патріотичного «старшого брата». [3]

Завершення холодної війни стало революційною подією в регіоні Чорного моря, який зрештою отримав шанс стати справжнім регіоном, а чорноморські країни вперше змогли б розвивати торговельні відносини, комунікації, транспортні, культурні зв'язки та інше, що могло б сприяти регіональній ідентичності. Туреччина дуже рано запровадила дві головні ініціативи, спрямовані на посилення безпеки та принципу багатосторонніх відносин в Чорному морі. Найголовнішими ініціативами стали Організація Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), Чорноморська військово-морська група оперативної взаємодії «Блексіфор». ГУАМ (Грузія-Україна-Азербайджан-Молдова) і Чорноморський Форум з партнерства і діалогу стали іншими регіональними ініціативами підтриманими Туреччиною. Туреччина запрошувала Росію до своїх регіональних ініціатив, з метою заохочення до нормалізації відносин у період після холодної війни. Туреччина сподівалась, що посилені торговельні відносини, розвиток у напрямку митного союзу гарантуватимуть мир та стабільність, і країна зможе перетворитися на регіонального лідера, спонукаючи

колишні комуністичні країни трансформуватися у капіталістичні економіки. [4]

Дані регіональні організації і рамкові програми від свого початку були організовані невдало, і більшою мірою фокусувались на економічній співпраці, тому що чорноморські країни приймали участь у кількох політичних конфліктах [5]. В той час стало зрозумілим, що ці ініціативи не можуть привести до вирішення конфліктів та задовольнити миротворчі потреби регіону, таким чином, в Чорному морі утворився «вакуум безпеки» [6]. Розпад Радянського Союзу спричинив розморожування кількох заморожених конфліктів в регіоні, зокрема Нагірного Карабаху, Придністров'я в Молдові, Абхазії та Південної Осетії в Грузії. Більше того, Росія не підтримувала принципу багатосторонніх відносин в Чорному морі, і шукала нагоди повернути собі статус регіонального гегемона. Отже, Росія здійснювала втручання та сприяла загостренню кількох заморожених конфліктів. Окрім того, РФ перешкоджала приходу ЄС в регіон Чорного моря через реалізацію Європейським Союзом програм розширення та Східного партнерства і зближення з Грузією та Україною, що висловили бажання інтегруватися до західних інституцій, задля послаблення російської гегемонії [7]. Слід зазначити, що розширення ЄС в регіоні Чорного моря відтіснило на другий план його регіоналізм. Після завершення холодної війни США розвивали нове бачення односторонньої безпеки, де американці воліли бути присутніми як в Середземномор'ї, так і в Чорному морі, з метою експансії НАТО. [8]

В цілому у 1990-х роках Туреччині бракувало політичної та економічної спроможності через екстраполювання проактивної зовнішньої політики сприяти або вести за собою колишні радянські держави на шляху їх переходу до ринкової економіки та демократії.

Чорноморська політика Туреччини у 2000-х роках: у пошуках балансу між Заходом і Росією

У 2000-х роках, в Туреччині правлячою партією була Партія справедливості та розвитку (ПСР), і це була епоха, коли закінчився контроль армії над цивільним урядом в рамках реформ щодо вступу в ЄС. Користуючись відносним процвітанням глобальної економіки, турецька економіка виросла до рівня шістнадцятою за величиною економіки в світі. Прямі іноземні інвестиції збільшилися, рівень інфляції знизився до однієї цифри після десятиліття гіперінфляції. Відбувся

різкий підйом у сферах будівництва, побутової електроніки, машинобудуванні, нерухомості, туризмі і фінансовому секторі. ВВП збільшився і середній клас розширився. Туреччина стала в змозі економічно підтримувати активну зовнішню політику, і почала шукати нові ринки, а також джерела енергії.

Уряд ПСР переглянув попередньо зафіксовані позиції: реактивну кемалістичну політику військово-бюрократичної еліти і прозахідну зовнішню політику Туреччини, оголосивши, що країна відтепер буде проводити самостійну зовнішню політику. Туреччина налагодила стосунки зі всіма сусідніми країнами, з якими раніше мала проблеми, і досягла прориву в кіпрському конфлікті, політиці щодо Вірменії і курдському питанні. Крім того, Туреччина досягла статусу кандидата в ЄС шляхом проведення ґрунтовних реформ. Туреччина все частіше використовувала інструменти *soft power*, включаючи, різні посередницькі ролі в міжнародній дипломатії, і намагаючись розвивати двосторонні відносини і торгівлю з усіма країнами світу.[9]

Вперше наступною трансформацією зовнішньої політики став розвиток близькосхідної і євразійської орієнтацій. Ахмет Давутоглу, архітектор турецької зовнішньої політики в цей період, вніс питання ідентичності Туреччини до порядку денного зовнішньої політики. Він стверджував, що Туреччина стане більш потужною державою, якщо залишиться вірною своєму «цивілізаційному я» (цивілізаційне самосприйняття з точки зору її османського і ісламського минулого). Практичним застосуванням цієї теоретичної точки зору стало те, що Туреччина, як країна розташована між Європою і Азією, націлилась розвивати міцні відносини з одного боку із західними, а з іншого - з близькосхідними та євразійськими країнами [10]. Туреччина намагалась практикувати м'яку силу, презентуючи себе в якості країни, що виступає за «альянс цивілізацій» замість «зіткнення цивілізацій». [11]

Тиск США, з метою використання території Туреччини для вторгнення до Іраку, і відмова останньої надавати свою територію, а також відмова ЄС від її кандидатури, попри турецьку конструктивну політику щодо Кіпру та внутрішні реформи, спонукали Туреччину шукати нові союзи поза межами Заходу. Зберігаючи свої позиції в НАТО і статус кандидата на вступ до ЄС, Туреччина встановила нові партнерські відносини з Близьким Сходом і країнами Євразії. Наприклад, Туреччина

стала активно брати участь в Організації ісламського співробітництва, а також під час Арабської весни, презентувала свій політичний устрій як модель, що об'єднала іслам і демократію. Що стосується Євразії, Туреччина стала партнером по діалогу в Шанхайській організації співробітництва, встановила прагматичні відносини з державами Центральної Азії. Такі підходи були більш дієвими, ніж емоційні заклики 1990-х років [12]. Туреччина також поглибила економічні відносини з Іраном, Росією і Китаєм.

В регіоні Чорного моря, в той час як двосторонні відносини Туреччини з Україною, Грузією і Азербайджаном процвітали, турецька зовнішня політика в цілому була не дуже активною. В її зовнішньополітичному дискурсі навіть боснійці і палестинці знайшли більше відображення, ніж кримські татари, чеченці та черкеси – північні тюркські та мусульманські брати. Зовнішня політика Туреччини в Чорному морі більшою мірою формувалась зважаючи на традиційний інтерес до гарантування морської безпеки і суверенітету на протоках, а також на зростаючі енергетичні потреби.

Для підтримки Конвенції Монтре, Туреччина намагалась обмежити вхід зовнішніх сил в Чорне море. Проте, після 11 вересня 2001 року, Чорне море набуло стратегічного значення в регіоні, зважаючи на прилеглисть до Близького Сходу і Афганістану. Політика США щодо регіону включала розгортання ПРО в Східній Європі і розширення НАТО, через прийняття Румунії і Болгарії та пропозиції Україні і Грузії перспектив майбутнього членства. У 2007 році економічно посиленна Росія підкреслила, що вона не схвалює намагання Заходу розширити свою гегемонію в її «ближньому зарубіжжі». Першою спробою Росії кинути виклик пострадянській європейській структурі безпеки була Грузинська війна (2008). В період Грузинської війни Туреччина дотримувалась делікатної політики балансування між Росією та США. Туреччина підтримувала територіальну цілісність Грузії, проте не дозволила американським кораблям увійти в Чорне море, окрім тих, що доставляли гуманітарну допомогу Грузії через протоки. В свою чергу, це знов продемонструвало наскільки Туреччина переймалася дотриманням Конвенції Монтре. Такий крок, в цілому був схвалений Росією, а Туреччина підтримала позицію Росії по виключенню США з мирних переговорів щодо врегулювання грузинського конфлікту, і відповідно з чорноморського регіону.

Іншим питанням, що поєднало інтереси Туреччини та Росії в Чорному морі стало суттєве збільшення турецько-російських економічних відносини до такої міри, що Росія стала другим торговим партнером Туреччини. Остання стала залежною від Росії з точки зору енергетики. РФ стала найбільшим ринком для турецьких міжнародних підрядних послуг [13]. Відбулось різке зростання кількості туристів з Росії до Туреччини. У відповідь, половина імпорту енергоресурсів Туреччини надходила з Росії. Владімір Путін і Таїп Ердоган в ході численних «стратегічних переговорів» високого рівня дійшли згоди, що економічні відносини не будуть зазнавати впливу конфліктуючих інтересів їхніх держав в інших сферах, зокрема стратегічній, геополітичній, історичній, етнічній, релігійній та політичній, а отже, вирішили застосувати принцип «компаратменталізації» двосторонніх відносини. Всупереч демонстративному економічному співробітництву, глибинне суперництво між Росією та Туреччиною в енергетичній сфері продовжувалось. В той час, як Росія намагалась перетворитися на головне джерело та шлях постачання нафти та газу, Туреччина намагалась розвивати альтернативні шляхи постачання вуглеводнів з Центральної Азії та Кавказу в Європу і стати хабом, а не лише транзитною країною. У 2006 році за підтримки США, Туреччина, Грузія та Азербайджан спроміглись збудувати трубопровід Баку-Тбілісі-Шейхан в обхід Росії. Подальше розширення цього трубопроводу через реалізацію проекту NABUCCO в Європу провалилось через превентивні дії Росією щодо Туркменістану, з метою недопущення участі останнього в проєкті в якості країни-постачальника. [14]

Чорноморська політика Туреччини у 2010-х роках: євразійство, торгівля і внутрішня політика

У 2010-х рр. не лише чорноморська політика Туреччини, але й загальна зовнішня політика була бездіяльною по відношенню до наступів Росії в Чорному морі, на Близькому Сході та в інших регіонах.

Перш за все, Росія окупувала Крим та ініціювала гібридну війну на Сході України. З окупацією Криму, Туреччина втратила значні стратегічні позиції в Чорному морі. Росія розмістила ядерні боеголовки на півострові [15]. Розширення російського флоту

до розмірів турецького заплановане на 2020 рік, і навіть ракети комплексу Іскандер, що за деякими твердженнями вже дислокується в Криму, можуть дістатися турецьких берегів [16]. Російські реактивні літаки продовжують порушувати повітряний простір Туреччини в Чорному морі та на Близькому Сході, з метою перевірки турецьких спроможностей [17]. Можливо, що Росія розпочне переговорний процес щодо перегляду Конвенції Монтре.

Після окупації Криму Росія почала проводити жорстку політику по відношенню до кримських татар, найближчої спорідненої групи до турків. Меджліс, демократичний парламент кримських татар, був заборонений. Легендарному лідеру кримських татар та правозахиснику Мустафі Джемілеву та лідерам меджлісу був заборонений в'їзд до Криму. Багатьох кримських татар було викрадено, замордовано, їх піддавали тортурам та неправомірним звинуваченням. Ісламські книги були заборонені, а кримськотатарські ЗМІ закрились. Люди бояться розмовляти кримськотатарською мовою на вулицях [18]. Кримськотатарська діаспора занепокоєна російською політикою по відношенню до представників своєї етнічної групи і звернулась до Туреччини з проханням підтримати санкції проти Росії.

За час перебування А. Давутоглу на посаді прем'єр-міністра, Туреччина без вагань підтримала територіальну цілісність України та виступила проти анексії Криму Росією. А. Давутоглу після Євромайдану здійснив невідкладний візит до України [19]. Туреччина також виступила проти порушення прав кримських татар та надіслала неофіційну моніторингову місію в Крим [20]. Однак, реакція Туреччини на анексію Криму Росією та підтримка кримських татар були недостатніми, адже Туреччина не підтримала економічні санкції проти РФ.

По-друге, Росія суттєво втрутилась в Сирійську війну, і нанесла шкоди в першу чергу інтересам Туреччини. Росія послабила Вільну Армію Сирії (Free Syria Army), навчання якої проводили США і Туреччина, замість того, щоб послабити ІГІЛ, і підтримала Б. Асада та Загони народної оборони (курд. Yekîneyên Parastina Gel, YPG) і Партію «Демократичний союз» (курд. Partiya Yekîtiya Demokrat, PYD), яким протистояла Туреччина. Росія не визнала Робітничу партію Курдистану (курд. Partiya Karkeren Kurdistan - PKK), курдських сепаратистів на південному сході

Туреччини терористичною організацією [21]. Ескалація кризи Росією після збиття російського літака та майже повне розірвання відносин, застосування економічних санкцій до Туреччини продемонстрували, що Росія піддає сумніву відносини з даною країною, всупереч десятиліттям співпраці [22]. Росія також продемонструвала, що вона із легкістю може не враховувати принцип «компартменталізації».

По-третє, у 2010-х роках Росія почала протиставляти свої інтереси турецьким у всіх сферах. Росія підтримала фашистські та праворадикальні партії в Європі, які виступали проти мусульман та вступу Туреччини до ЄС. Росія загрожує Туреччині ракетами на Каспії, у Вірменії, Сирії і на Кіпрі. У той час як турецькі інтереси полягали у підтримці миру і стабільності в регіоні Чорного моря, Росія продовжувала активізувати заморожені конфлікти в Нагірному Карабаху, Молдові, і, врешті-решт, створила новий заморожений конфлікт в Україні.

В такому випадку, чому Ердоган представляє Росію як стратегічного партнера? Згодом Росія і Туреччина є членами організацій з колективної безпеки (ОДКБ-НАТО), що покликані протистояти одна одній, і майже не підтримують військову співпрацю. Оскільки А. Давутоглу, який мав ґрунтовне історичне бачення російсько-турецьких відносин також наразі послабив оберти у відповідь на погіршення відносин із Заходом, схоже, що лідери ПСР, обмірковують сценарій євразійства. Турецьке євразійство було поширене деякими лідерами суспільної думки протягом деякого часу в Туреччині, за підтримки російського лобі і пропагандистської машини. Турецькі євразійці представляють собою червоно-коричневий союз турецьких ультра-націоналістів і лівих кемалістів, які займають антиамериканську позицію і вважають, що турецько-російський союз врівноважує сили Заходу. Проте, проблема з «євразійським» сценарієм представляє собою величезну кількість суперечливих інтересів Росії і Туреччини, а також нерівне співвідношення сил між двома країнами [23]. Таким чином, будь-який «євразійський союз» між Росією і Туреччиною буде відбуватися на російських умовах. Дійсно, відповідно до російського «євразійства», Росія буде гегемоном над євразійськими країнами [24]. Наприклад, незрозуміло як саме недавно запропонований газопровід «Турецький потік» і перша в Туреччині АЕС Аккую, яка буде побудована і власником якої буде виступати Росія, буде дійсно служити турецьким стратегічним інтересам, якщо зробить

Туреччину більш залежною від РФ.

Іншим важливим фактором турецько-російського зближення є сильне лобі будівництва, туризму і сільського господарства. Зокрема, будівельний сектор, має міцні зв'язки з правлячою партією [25]. Турецьке економічне зростання сповільнилося в 2010-х роках, і тому турецько-російські торговельні відносини стали більш окресленими.

Все ще занадто рано, робити остаточні висновки, але можна виявити тенденцію на зближення з Росією, особливо після спроби перевороту 2016 року. На відміну від західних лідерів, Росія стала першою країною, яка чітко висловила свою підтримку турецькому уряду під час здійснення спроби державного перевороту. Західні лідери не завжди приховують, що вони хотіли б відставки Ердогана, і не схвалюють референдуму покликаного для трансформації в президентську систему, що могла б пролонгувати більш ніж на десять років його перебування при владі. Лідери ПСР також зневірилися у США, які надали притулок Фетхуллаху Гюлену і у європейських країнах, що не екстрадували його послідовників. Західні країни не підтримують інтерпретацію ПСР спроби державного перевороту, і критикують процес очищення армії та влади. Отже, поточна турецька зовнішня політика зазнає значного впливу турецької внутрішньої політики.

Висновки та рекомендації:

Після завершення холодної війни чорноморська політика Туреччини була зосереджена на пошуку регіоналізму та впровадженні принципу багатосторонніх відносин. Пізніше, у 2000-х роках з формуванням політики супердержав в Чорному морі, чорноморський регіоналізм був послаблений. Незважаючи на трансформацію в турецькій зовнішній політиці в період після закінчення холодної війни, ідеологія залишилась суттєвим детермінантом політики. Турецька євразійська орієнтація, що відображається у турецько-російському альянсі, ігнорує геополітичний конфлікт інтересів між Росією і Туреччиною. Настав час проводити зовнішню політику засновану на геополітиці, а не ідеології, будь-то кемалізм, неоосманізм чи євразійство. Туреччина має розвивати багатовимірну зовнішню політику, приділяючи достатньо уваги Європі, Близькому Сходу, Чорному та Каспійському морю. Настав час відкрити «північний вимір» зовнішньої політики

Туреччини. Дана держава не повинна більше сприймати Чорне море як належне, як зону лише власної безпеки, а й дбати про безпеку своїх етнічних та релігійно споріднених груп, зокрема кримських татар.

У зовнішній політиці Туреччини прослідковується тенденція до деградації торгівельних відносин із стратегічним альянсом. Настав час змінити короткостроковий прагматизм на далекоглядну

політику. Регіоналізм розширеного регіону Чорного моря, включно зі Східною Європою та Балтикою має бути розвинений в якості далекоглядного стратегічного концепту на протизагу євразійству, яке за своєю суттю є лише неогегемонічним проектом Росії. Туреччина має відновити регіоналізм в Чорному морі як довгострокову ціль, яка може нівелювати конфронтацію супердержав в регіоні.

Бібліографія

1. Öniş, Z. & Ş. Yılmaz (2016). Turkey and Russia in a shifting global order: cooperation, conflict and asymmetric interdependence in a turbulent region, *Third World Quarterly* 37, p.5.
2. Там же, p.6.
3. Aydın, M. (2004) "Foucault's Pendulum: Turkey in Central Asia and the Caucasus". *Turkish Studies* 5 (2), p.7.
4. Mustafa Aydın (2012) *Contending Agendas for the Black Sea Region*, *Demokratizatsiya* 20 (1), p.53.
5. Mustafa Aydın (2012) *Contending Agendas for the Black Sea Region*, *Demokratizatsiya* 20 (1), p.53.
6. Çelikpala, M. (2010). *Security in the Black Sea Region Policy Report II*, Commission on the Black Sea: Bertelsmann Stiftung, Gütersloh, Germany, p.5. Retrieved from https://www.files.ethz.ch/isn/115942/2010_PolicyReport-2.pdf.
7. Там же, p.8.
8. Mustafa Aydın (2012) *Contending Agendas for the Black Sea Region*, *Demokratizatsiya* 20 (1), p.48.
9. Aras, B. (2014). *Davutoglu Era in Turkish Foreign Policy Revisited*. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 16 (4), 404–418.
10. Dalacoura, K. (2017). *A New Phase in Turkish Foreign Policy: Expediency and AKP Survival*, *Future Notes* 4. Retrieved from http://www.iai.it/sites/default/files/menara_fn_4.pdf.
11. Alliance of Civilizations Initiative, (2011). Retrieved from <http://www.mfa.gov.tr/the-alliance-of-civilizations-initiative.en.mfa>.
12. Öniş, Z. & Ş. Yılmaz (2016). Turkey and Russia in a shifting global order: cooperation, conflict and asymmetric interdependence in a turbulent region, *Third World Quarterly* 37, p.6-7.
13. http://www.eic-federation.eu/media/uploads/newsletter/2012_01_march/tca_mc.pdf
14. François, R. (2009). "Turkmenistan: Gas Under Pressure". *European Strategic Analysis and Security Center*. Retrieved from <http://www.esisc.org/upload/publications/analyses/turkmenistan-gas-under-pressure/1.%20TURKMENISTAN%20GAS%20UNDER%20PRESSURE%2021-12-09.pdf>.
15. "Dzhemilev: Russia brought six nuclear warheads to the Crimea". (2016,12,07). *Uawire*. <http://www.uawire.org/news/mustafa-dzhemilev-invaders-brought-six-nuclear-warheads-to-the-crimea>.
16. "Kırım'da korkutan nükleer hareketlilik" [Alarming nuclear activity in Crimea] (2016, 02, 15) *Kırım Haber Ajansı*. Retrieved from <http://qha.com.ua/tr/yasam-olaylar/kirim-da-korkutan-nukleer-hareketlilik/142751/>.
17. "Havada 'Türkiye Rusya' gerilimi!" ["Turkish-Russian' tension in the air"] (2015, 10, 06) *Milliyet*. Retrieved from <http://www.milliyet.com.tr/havada-turkiye-rusya-gerilimi--gundem-2127530/>.
18. Ostapchuk, V., İ. İzmirli, A. Riedlmayer and M. Sonevitsky. (2014) "Statement of Concerned Scholars on the Current Predicament of the Crimean Tatars," (30 May 2014) Retrieved from <http://scholarsforqirim.com/in-english>.
19. "Davutoğlu, Kiev'de muhalif lider Kličko ile görüştü" [Davutoglu met with opposition leader Kličko in Kiev] (2014, 03, 01) *Hürriyet*.
20. Aydingün, A. (2015). "On the Report Prepared by the Unofficial Turkish Delegation on the Situation of the Crimean Tatars Since the Annexation of Crimea by the Russian Federation" Retrieved from <http://www.osce.org/odihr/188441?download=true>.
21. "Syria's Kurds to open first European office in Moscow". (2016, 07, 02). *Rudaw*, Retrieved from <http://www.rudaw.net/english/middleeast/syria/070220161>.
22. "Russia Expands Sanctions Against Turkey After the Downing of Jet" (2015, 12, 30). *New York Times*. Retrieved from https://www.nytimes.com/2015/12/31/world/europe/russia-putin-turkey-sanctions.html?_r=0.
23. Öniş, Z. & Ş. Yılmaz (2016). Turkey and Russia in a shifting global order: cooperation, conflict and

Огляд зарубіжних джерел по Чорноморському регіону

Аналітики, експерти аналітичних центрів з різних регіонів часто звертаються протягом останнього часу до питання безпеки Чорноморського регіону на фоні подій, які відбуваються у чорноморських країнах та басейні Чорного моря. Викладаємо окремі позиції деяких з них.

“Чорне море в фокусі: Стратегія Росії у Південно-Східній Європі”

Януш Бугайський, Пітер Доран, Центр аналізу європейської політики

http://cepa.org/files/?id_plik=2096

У стратегічному контексті, панування Росії на Чорному морі стає критично важливим для відновлення її східноєвропейського і євразійського панування, а також проектування сили на Середземномор'я і Близький Схід. Її наступальні дії в районі Чорного моря є частиною більш широкої антинаївської стратегії, в якій військово-морські сили відіграють важливу й дедалі зростаючу роль. Росія використовує Чорне море як більш виграшний спосіб для ревізйонізму, ніж численні земельні завоювання. Контроль портів і морських шляхів забезпечує декілька переваг:

- пережодження НАТО забезпеченню достатнього рівня безпеки для своїх членів з чорноморського регіону;
- стримування прибережних держав від втручання в інтересах вразливих сусідів;
- загрожує придушенням торговельних і енергетичних маршрутів країн, які суперечать національним амбіціям Росії;
- надає Москві широких можливостей для розробки енергоресурсів на морі.

Реалізація стратегії на Чорному морі також може передбачати перешкодження або створення загроз поставкам енергоносіїв трубопроводами з Каспійського басейну до Європи, і відкинути спроби ЄС досягнути диверсифікації джерел постачання енергоресурсів. Це буде сприяти подальшому обмеженню зв'язків США і Європи з країнами Центральної Азії і зниження перспектив поставок природного газу з Туркменістану та Азербайджану до Європи.

Нехтування Чорноморського флангу безпеки з боку Заходу і успішне захоплення або нейтралізація Мо-

сковою північного і східного узбережжя зробить Румунію і Болгарію ще більш вразливими до тиску Москви.

* * *

“Чорне море під захистом: відповіді НАТО на Російську експансію у Чорному морі”

Януш Бугайський, Пітер Доран, Центр аналізу європейської політики

https://cepa.ecms.pl/files/?id_plik=2684

Російська військово-політична агресивність у Чорноморському регіоні породжує невизначеність і невпевненість серед всіх прибережних держав. Зухвалі дії Москви будуть мати серйозні наслідки для майбутнього НАТО, будучи тестом політичної єдності Альянсу, стратегічного бачення, лідерства США, можливості розгортання сил, проведення операцій, інституційної волі і військового потенціалу.

Ключовим чинником, що сприяє загрожуючій позиції Москви, є неефективна безпекова структура на Чорному морі через недостатню присутність НАТО на східному фланзі.

Хоча на саміті НАТО у Варшаві, що відбувся 8-9 липня 2016 року, було прийнято рішення розширити присутність альянсу в Чорному морі, союзники ще повинні розробити ефективні плани для південного сектору свого східного флангу, що дозволить забезпечити тут достатнє стримування, співставне з північним сектором, до якого входять Польща і три прибалтійські країни. Хоча безпека вздовж всього фронту оголошується рівноцінною, посилення лише однієї з частин східного флангу збільшить ризики для всього Балтійсько-Чорноморського флангу.

Запланований Росією військово-морський потенціал може перешкодити експедиційним силам НАТО надавати допомогу передовим країнам-членам у разі нападу або пропонувати допомогу іншим сусіднім державам, яким загрожує Москва чи інші агресори. Це також створює пряму загрозу для баз США, зокрема, в районі румунського порту Констанца. Крім того, Чорне море стало більш важливим у військовому відношенні через невизначеність відносин між Росією і Туреччиною, тривалу кризу на Близькому Сході і збільшення участі Росії у громадянській війні в Сирії.

Росія продовжує наполегливо проводити свою про-

граму мілітаризації в Чорному морі, у якій Кримський півострів, насильно анексований, слугує базою для ескалації. Хоча державні фонди скорочуються, Москва, як і раніше, продовжує надавати пріоритету мілітаризації і експансії, і планує розвивати Чорноморський флот, який перевершить турецький протягом найближчих років, і стане більшим і більш ефективним, ніж об'єднані сили всіх прибережних держав.

Країни НАТО уздовж європейського східного флангу стикаються зі спільними викликами безпеки і повинні виробляти спільні плани у сфері безпеки. НАТО не передбачає того ж рівня оборонних заходів у Чорноморському регіоні, і основний тягар тут покладається на можливості прибережних держав, які підтримуються союзниками з-за меж регіону. Країнам Чорного моря досі не вдалося об'єднати свої зусилля щодо створення спільної оборони. Головною перешкодою для регіонального співробітництва є їх різні історії, рівень сусідських відносин, особисті інтереси, обмеженість бюджетних коштів та двосторонні відносини з Росією.

* * *

“Завдання у Чорному морі: забезпечення безпеки НАТО і американських інтересів для нової адміністрації США”

Януш Бугайський, Пітер Доран, Центр аналізу європейської політики

https://cepa.ecms.pl/files/?id_plik=3088

Чорноморський регіон, критична лінія фронту для західної безпеки, все частіше стає предметом для потрясінь і загроз. Стабільний східний фланг НАТО дозволяє Сполученим Штатам просувати і захищати свої інтереси у кількох сусідніх регіонах — від Центральної Європи до Близького Сходу. І навпаки, нестабільний Чорноморський регіон послаблює Альянс і підриває досягнення західних інтересів.

Відроджені наміри Москви контролювати Чорне море не тільки підривають незалежність і територіальну цілісність України, Молдови та Грузії, але й напругу кидають виклик безпеці Румунії, Болгарії і Туреччини.

Довгостроковою метою Москви є витіснення НАТО, щоб Чорне море стало майже повністю російським володінням, або володінням, розділеним між Росією і Туреччиною, але в якому Анкара поступається Кремлівській імперській розбудові.

Після закінчення холодної війни, Чорноморський регіон став своєрідним полігоном для застосування Росією своєї “тіньової війни” проти західних інтересів і перетягування до себе прибережних дер-

жав. Московська невійськова стратегія передбачає застосування різноманітних “м’яких заходів” для проникнення, в тому числі, до спецслужб, поліції та військових структур. Кремль отримує вигоди від сприйнятливої інформаційного простору, корумпованого чиновництва і неадекватної національної оборони. Він зондує і заохочує етнічні, релігійні та територіальні претензії і користується політичною нестабільністю, соціальними потрясіннями і крахом держав. Точки тиску Москви також включають економічні інструменти, такі як торгові обмеження, право власності на ключові об’єкти інфраструктури та енергопостачання.

Росія нарощує збройні сили в Чорноморському регіоні з метою демонстрації сили і політичного залякування. При повному розгортанні ці сили — в тому числі ракетні, військово-морська авіація, дальні бомбардувальники — можуть ізолювати Чорноморський басейн і членів НАТО у ньому від решти Альянсу.

Чорне море утворює зону вразливості для східного флангу Альянсу. НАТО не може дозволити, щоб надто амбіційний противник загрожував прибережним державам-членам (Румунії, Болгарії і Туреччині), інакше альянс може втратити свій авторитет як безпекова організація. Захід також має великий економічний інтерес у диверсифікації джерел енергопостачання та у підтримці маршрутів з Каспійського басейну, де Чорноморський регіон входить до мережі поставок енергоресурсів і трубопроводів до Європи поза контролем Росії.

У НАТО не розроблена ефективна чорноморська архітектура безпеки, яка могла б стримувати Російську агресію. Чорне море не є пріоритетом для Вашингтона, в той час як Туреччина — давній регіональний союзник по НАТО — утримується від залучення прибережних держав до питань морської безпеки.

Стратегічне партнерство Туреччини з Росією зіграло вирішальну роль у небажанні Анкари щодо більш істотного залучення НАТО до Чорного моря. Умовою нещодавнього зближення Путіна з Ердоганом, яку Кремль міг вимагати, могло бути, щоб Туреччина не входила до будь-яких структур безпеки у Чорному морі під егідою НАТО.

Політика Росії - це випробування морської компоненти колективної оборони, стримування та кризового управління НАТО. За керівництва Путіна, головною метою Москви було скасування змін, що відбулись після закінчення холодної війни. Її стратегічна поведінка відповідала цій меті: стримання, протидія і припинення впливу НАТО у всій Східній Європі. Чорне море стало одним з ключових у

цій діяльності. В результаті вторгнення до Криму у 2014 році і наступної кампанії на Донбасі, Москва тепер може застосовувати заходи як жорсткого, так і м'якого тиску вздовж північного узбережжя Чорного моря.

* * *

“Пустота питання Чорноморського регіоналізму”

Доктор Дімітріос Триантафиллу, Університет Кадір Хас, Стамбул

<http://www.harvard-bssp.org/static/files/446/DIMITRIOS%20TRIANANTAPHYLLOU.pdf>

У той час, коли Росія стала більш агресивною в питанні створення виклику основі міжнародного порядку, який вона допомогла встановити у 1945 році, а Туреччина прагне зберегти статус-кво у сфері морської безпеки, Європейський Союз намагається визначити свої зовнішньополітичні цілі та пріоритети щодо Східного сусідства, і тим самим показати свою багатозначність. Через це, Чорноморський регіон стає більше розділеним, нестабільним і не впевненим у своєму майбутньому, так як регіональні суб'єкти, такі як Україна і Грузія, здійснили свій вибір у напрямку повороту в ЄС і НАТО з негативними територіальними наслідками. Таким чином, мінливість міжнародного порядку викликає сумніви у тому, чи є регіоналізм реальною перспективою в цьому регіоні, чи він повинен бути замінений на іншу модель регіонального управління.

Змінний характер регіональних рамок у Чорному морі відображає обмеженість Європейського інтеграційного проекту, який завжди сприймається як оптимальна модель регіоналізму, що має бути відтворена повсюди, зокрема, навколо своїх кордонів. Наближення Європейського Союзу до Чорноморського регіону і їх поступове злиття з точки зору багатогранної ідентичності деяких країн, так як вони входять як до ЄС, так і до Чорноморського регіону, має значний ефект для Чорноморського регіоналізму.

ЄС не вдалося переконати ні Росію, ні Туреччину, що він є регіональним гравцем відповідно до своїх прав. Вперше небажання Туреччини від'єднати перспективи свого членства від підходу “Turkey First” у Чорноморському регіоні послаблює роль ЄС у пріоритизації регіонального співробітництва.

Хоча регіоналізм, як і раніше, займає значне місце у зовнішній політиці ЄС, на практиці його досягнення у Чорноморському регіоні дуже обмежені.

* * *

“Зростаюче значення Чорноморської безпеки”

Ф. Стівен Ларрабі і Стівен Дж. Фланаган, RAND Corporation

<http://www.rand.org/blog/2016/07/the-growing-importance-of-black-sea-security.html>

Росія, з незаконною анексією Криму, рішуче змінила на свою користь військовий баланс у Чорному морі і значно розширила свою стратегічну присутність. На додаток до отримання повного контролю над Севастополем, найкращою природною гаванню на Чорному морі, Росія отримала контроль над трьома іншими колишніми українськими військово-морськими базами у Криму.

Чорноморський регіон рясніє потенційними осередками небезпеки, які загрожують регіональній безпеці. Ситуація в Україні викликає особливу тривогу. У той час як загроза російської військової інтервенції відступила на даний момент, небезпека конфлікту між Росією і Україною зберігається.

Напруженість між Туреччиною і Росією є ще однією витачою загрозою для регіональної безпеки. Двосторонні відносини залишаються напруженими через військову інтервенцію Росії в Сирії, підтримку Асада і політичну і військову підтримку Курдських сепаратистів.

Туреччина не єдина, яка відчуває, що питанням безпеки у Чорному морі слід приділяти більше уваги. Союзники по НАТО на західному узбережжі Чорного моря - Румунія і Болгарія - також висловлюють заклопотаність з приводу заходів Москви щодо посилення свого політичного і економічного впливу у їх країнах. Обидва уряди позитивно сприйняли військову присутність США і навчання в регіоні, як і завершення першої діючої наземної бази протиракетної оборони НАТО в Румунії.

* * *

“Чорноморська дилема Болгарії”

Маргарита Асенова, Центр аналізу європейської політики

<http://cepa.org/Bulgaria-Black-Sea-dilemma>

Для країни, чий східний кордон знаходиться в зоні ризику посилення мілітаризації Росією Чорного моря, Болгарія виглядає менше стурбованою тим, як захистити себе від потенційної Російської агресії, ніж тим, щоб не розлютити Москву приєднанням до оборонних намірів інших членів НАТО. Так як НАТО приділяє оновлену увагу питанням стри-

мування і оборонного співробітництва, Софія, вочевидь, боїться, що розширення військово-морського співробітництва у Чорному морі може сприйматися як частина “антиросійського фронту”. Це перешкоджає реалізації пропозиції Румунії щодо формування об’єднаної чорноморської військово-морської групи під командуванням НАТО.

Проблема в тому, що впливовий прем’єр-міністр Болгарії Бойко Борисов хоче, щоб проблема безпеки Чорноморського басейну просто зникла сама по собі. Так як лідери НАТО прийняли 9 липня 2016 року у Варшаві декларацію з трансатлантичної безпеки, зобов’язавшись посилити свою військово-присутність у Східній Європі та поглиблювати співпрацю з чорноморськими партнерами, Борисов запропонував у Софії, щоб Чорне море було оголошено демілітаризованою зоною і “виключеною із зони конфліктів”.

Борисов побоюється, що Москва може помститися, якщо Софія приєднається до сил разом з Бухарестом і Анкарою, щоб створити більш ефективну військово-морську оборону для протистояння можливій Російській агресії.

Це прекрасно служить інтересам Росії, тому що, як сказав Борисов: “ніхто не збирається знищувати їх кораблі, у мене немає ілюзій, що Росія виведе свій флот, але якщо це можливо, ми повинні припинити подальше нарощування військової потужності з усіх сторін”. Це означає, що Росія буде продовжувати утримувати свій вже розширений флот у Криму, а НАТО буде заборонено нарощувати свою присутність у Чорному морі, де знаходяться три держави-члени.

Трьом країнам навіть вдалося переконати НАТО поставити питання Чорноморської безпеки на перший план Варшавського саміту, продемонструвавши на деякий час незвичайну єдність — схожу на єдність Прибалтики і Польщі у питанні безпеки Балтійського моря. В результаті учасники саміту визнали зростаючі ризики у сфері безпеки для своїх Чорноморських членів і домовилися здійснити конкретні заходи в жовтні.

* * *

“Новий баланс сил у Чорному морі?”

Наталія Конаржевська, Аналітик Центральна Азія — Кавказ

<https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13393-a-new-balance-of-power-in-the-black-sea?.html>

Незважаючи на тривожні заяви прибережних держав-членів, НАТО протягом останніх двох років не вдалося створити достатню архітектуру безпеки

в басейні Чорного моря. Після останнього саміту НАТО у Варшаві очікувалось, що Альянс перейде від запевнень до реальних заходів зі стримування або оборони від Росії для посилення східного флангу НАТО, до якого також входить Чорноморський регіон. Союзники вирішили розгорнути під румунським керівництвом багатонаціональну рамкову бригаду НАТО в Румунії, НАТО в подальшому обговорить повітряні і морські варіанти розширення своєї колективної присутності в Чорноморському регіоні під час міністерських зустрічей після завершення саміту.

У підсумковому комюніке саміту відзначається, що НАТО робить своїм пріоритетом посилення північного сектору східного флангу (регіон Балтійського моря), а не його південно-східну частину (в Чорноморському регіоні). Заходи, запропоновані для останнього, більш обмежені за обсягом і потенціалом, ніж ті, які передбачені для Балтійського моря. Незбалансованість заходів, запропонованих для відповідних східних прикордонних ділянок, може бути пояснено відсутністю скоординованих зусиль держав-членів НАТО Чорноморського регіону щодо привернення уваги до безпеки в регіоні. Три причорноморські країни-члени НАТО не змогли виробити спільну позицію звернення уваги до потреб забезпечення безпеки регіону. У цьому напрямку Румунія була найактивнішою і запропонувала кілька ініціатив. Болгарія поділяє стурбованість Румунії у сфері безпеки, але не хоче дратувати Москву, вказуючи на Росію як головну загрозу безпеці в регіоні і стурбована подальшою мілітаризацією Чорного моря.

Напередодні саміту, Туреччина висловила занепокоєння з приводу зростаючої агресивної позиції Росії в Чорному морі, але Анкара не підтримує жодних пропозицій Румунії. Анкара традиційно не бажає створювати механізми колективної оборони НАТО в регіоні.

Рішення, прийняті на Варшавському саміті НАТО є важливими кроками, але не приведуть до суттєвих змін в існуючому дисбалансі сил з Росією в Чорноморському регіоні. Запропоновані НАТО колективні дії в регіоні не відповідають зростаючій військовій позиції Росії, вони також не корелюються з рівнем стримувальних і оборонних заходів, передбачених для регіону Балтійського моря. Крім цього, НАТО не вдалося сформулювати реальну пропозицію для своїх прибережних держав-партнерів, таких як Грузія, яка давно прагне оновити свої партнерські відносини з альянсом.

* * *

“Безпека Чорного моря в центрі уваги НАТО”

Шота Гвінерія, Грузинський фонд стратегічних та міжнародних досліджень

<http://gfsis.org/files/library/opinion-papers/72-expert-opinion-eng.pdf>

Демократичний розвиток країн у регіоні, а також їх тісне військове співробітництво з державами-членами НАТО, в корені суперечать інтересам Росії. Розвиток альтернативних проектів транспортування нафти і газу до Європи через регіон не менш неприйнятний для Росії. Відповідно, для того, щоб посилити свій вплив на країни в регіоні і перешкодити їх зближенню з Заходом, Росія створює і підтримує контроль над конфліктами в цьому регіоні. Три чорноморські держави-члени НАТО (Туреччина, Румунія, Болгарія) і два важливі стратегічні партнери Альянсу (Україна, Грузія) погоджуються з тим, що Росія являє собою виклик для безпеки в регіоні і в окремих країнах. Однак, слід підкреслити, що у багатьох випадках, навіть у разі спільних інтересів, чорноморські держави виступають за різні підходи в плані подолання існуючих проблем та застосування тактики стримування.

Події, що розвиваються в Чорноморському регіоні в останні роки, показали, що поточні регіональні обставини безпосередньо впливають на Євроатлантичну безпеку. В силу свого геополітичного розташування, Чорноморський регіон сприяє поєднанню загроз з різних напрямків - з півдня і російської загрози, і цей накопичувальний ефект ще більше загрожує регіональній безпеці.

Також очевидно, що нинішній статус-кво в Чорноморському регіоні є, перш за все, в інтересах Росії, так як вона більше або менше контролює безпекову обстановку в усьому регіоні і може загострити її в будь-який момент. До Варшавського саміту, НАТО не мало проактивного стратегічного бачення з точки зору ролі Альянсу у формуванні безпечного середовища в Чорному морі.

* * *

“НАТО і Росія у Чорному морі: нова конфронтація?”

Борис Тоукас, Центр стратегічних і міжнародних досліджень

<https://www.csis.org/analysis/nato-and-russia-black-sea-new-confrontation>

Кремль шляхом мілітаризації Криму та використання наявних протиріч між країнами регіону у питанні посилення військової присутності НАТО, намагається забезпечити собі комфортне викорис-

тання Чорного моря та в подальшому — східного Середземномор'я.

Для Росії геостратегічні пріоритети в Чорноморському регіоні не змінилися. НАТО та Сполучені Штати розглядаються в якості основних геополітичних конкурентів, Крим - військовим джерелом та базою, Туреччина - стрижнем безпеки в регіоні, а турецькі Босфор та Дарданелли — стратегічними протоками, використання яких є ключем російської військової присутності в Східному Середземномор'ї.

Незважаючи на те, що НАТО вже давно публічно оголосив, що Чорноморський регіон має «важливе значення для євроатлантичної безпеки», де-факто, до липня 2016 року, він не був у епіцентрі уваги керівництва Альянсу. Лише після саміту НАТО у Варшаві були взяті зобов'язання збільшити присутність Альянсу в регіоні шляхом організації передової присутності - Tailored Forward Presence (TFP). Пізніше, під час зустрічі 15-16 лютого 2017 року на рівні міністрів оборони країн-членів НАТО, було узгоджено порядок координації між Постійно діючими військово-морськими силами НАТО (NATO Standing Naval Forces) та союзниками по НАТО в регіоні Чорного моря.

Першим важливим продуктивним кроком, що продемонстрував єдність Альянсу у протидії можливим агресивним діям стали навчання Sea Shield (Морський щит), які відбулися 1-11 лютого 2017 року в східній частині Чорного моря, у яких брали участь вісім кораблів з Румунії, два з Туреччини, і по одному з Канади, Болгарії, Іспанії і Сполучених Штатів.

Присутність сил альянсу в регіоні Чорного моря ґрунтуватиметься, поки що, на трьох ключових компонентах - повітряному, наземному та морському. Однак всі вони базуватимуться переважно на території Румунії. Наземний компонент - у місті Крайова (Румунія), морський компонент буде складатися з союзницьких візитів до румунських та болгарських портів кораблів країн НАТО в рамках навчань. Повітряний мав бути символічним, однак в жовтні 2016 року Великобританія оголосила про свій намір розгорнути 4 літаки Турпоп на АБ Михайло Когелнічану в 2017 році, які мають на патрульній основі забезпечувати безпеку східних кордонів НАТО.

Альянс у поточних умовах має дещо обмежені можливості у тому, щоб максимально адекватно відповісти на виклики та загрози для Альянсу, що мають

місце в регіоні Чорного моря. Поки головною метою залишається вибір максимально економічно доцільного та з військової точки зору ефективного способу забезпечення безпеки в регіоні, який би дозволяв продемонструвати згуртованість НАТО та забезпечував би утримання Росії від подальших агресивних дій в регіоні. Помірне військово-будівництво в регіоні є адекватною відповіддю на поточну ситуацію.

* * *

“Мрія Путіна: щоб Чорне море було російським озером”

Стівен Бланк, Американська рада зовнішньої політики

<http://www.newsweek.com/putin-dream-black-sea-russian-lake-476321>

Вторгнувшись в Україну і анексувавши Крим, президент Росії Володимир Путін трансформував безпекову ситуацію в Чорному морі.

Після захоплення цих територій, Москва, не втрачаючи часу, захопила українські енергетичні об'єкти у Чорному морі і прискорила модернізацію своїх військ у регіоні. У результаті, Москва створила об'єднане угруповання із сухопутних, морських, повітряних і радіоелектронних сил, які, за оцінками керівництва НАТО, цілком здатні заблокувати доступ сил НАТО, які намагатимуться під час конфлікту увійти в Чорне море.

Таким чином, як зазначив президент Туреччини Реджеп Таїп Ердоган, Росія знаходиться на шляху до того, щоб перетворити Чорне море на російське озеро, що загрожує безпеці всіх держав уздовж морського узбережжя. Багатовіковий історичний досвід свідчить про те, що подібні загрози будуть тривати, як і посилення зусиль із залякування прибережних держав.

Румунія, наприклад, особливо стурбована загрозами своїм енергетичним платформам у Чорному морі, а також свободі судноплавства в цьому районі і контролю гирла Дунаю. Порт, що залишився в Україні - Одеса — знаходиться в постійній небезпеці. Туреччина тепер оточена з півночі, півдня і сходу російськими військами в Криму, в інших регіонах України, Сирії і на Кавказі.

Крім цього, Путін вже заявив, що, оскільки в Румунії і Польщі дислокуються елементи американської системи ПРО, вони стануть цілями для Росії. І хоча такі заяви - це звична тактика, вони відображають

рішучість Москви загрозувати своїм сусідам і зроблені з вірою в те, що Росія дійсно має потенціал, щоб залякати ці уряди.

Коли НАТО збереться у Варшаві 8 і 9 липня, необхідно припинити ігнорування значення Чорного моря, так як наразі відбувається. Останні події показують, що Росія розглядає Чорне море як *Mare Nostrum* («наше море») і буде блокувати будь-які зусилля щодо забезпечення законного захисту членів НАТО, не кажучи вже про Грузію на східному узбережжі.

У НАТО може виникнути спокуса зробити Балтику фокусом уваги і пріоритетом, але така реакція, хоча і є зрозумілою, є обмеженою. Історія показує, що російське панування у Чорному морі неминуче призводить до тиску вздовж усього східного Середземномор'я. Сирія є лише останнім прикладом.

Дуже багато може і повинно бути зроблено для запобігання залякування Росією причорноморських держав і занепаду життєво важливого проекту європейської інтеграції у цьому регіоні.

Європа і США мають ресурси для підтримки тих людей, які хочуть залишатися вільними від російського імперіалізму. Питання, однак, залишається - чи є у них воля і бачення щодо реалізації цих ресурсів?

* * *

“НАТО має створити Чорноморське командування поки не стало надто пізно”

Аріель Коен, Атлантична Рада

<http://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/nato-should-stand-up-black-sea-command-before-it-s-too-late>

Альянс має сфокусуватися на виробленні заходів щодо посилення протидії наступальній позиції Росії в чорноморському регіоні, а також захистити своїх союзників.

У 2015 році старий Чорноморський флот РФ був посилений тридцятьма кораблями, в тому числі трьома дизельними підводними човнами класу *Варшав'янка*, суднами, здатними запускати крилаті ракети дальнього радіусу дії класу *Калібр* – такими ж ракетами було завдано удару по Сирії з Каспійського моря та Середземного.

Запуск Росією ракет по Сирії, а також розгортання російської авіації і проведення силами РФ воєнних операцій на території цієї країни продемонструва-

ли, наскільки незахищеною виявилася Туреччина – ключовий союзник НАТО в чорноморському регіоні.

НАТО володіє економічною й технологічною перевагою над Росією, проте в цьому регіоні воно не має військової переваги, а це вкрай важливо для стримування Москви. Альянсу не вистачає відповідної політики, структури сил, координації, а також системи командування і контролю в регіоні Чорного моря.

Чорне море – чутливий, життєво важливий і деякою мірою ігнорований регіон, де Росія намагається домінувати з кінця 18 століття, коли Катерина Друга і Григорій Потьомкін контролювали його північні береги і окупували Крим.

Сьогодні НАТО може не допустити домінування Росії в Чорному морі. Однак для цього варто зробити необхідні кроки зі створення спільної командної структури та розгортання критично важливих об'єктів стримування та потужностей. Альянс також має розробити стратегію стримування Росії. Тільки в цьому випадку організація зможе захистити своїх союзників і забезпечити спокій у Чорному морі.

«Роль Чорного моря у стратегічних розрахунках Росії»

Бирон Чонг, Європейський тижневик з тематики морської безпеки, 2 квітня 2017 року

<http://cimsec.org/role-black-sea-russias-strategic-calculus/31805>

В одному із своїх останніх указів 2015 року, від 31 грудня, президент Росії Володимир Путін фактично схвалив нову стратегію національної безпеки країни. У документі, що відображає погіршення відносин із Заходом після кризи в Україні, США і їх союзники звинувачуються в намірах домінувати в світі, а НАТО постає головною загрозою безпеки [1]. Якщо аналізувати цей указ разом із Військовою доктриною РФ, схваленою роком раніше, 25 грудня 2014 року, вони разом дозволяють судити про стратегічну стурбованість Кремля і його довготермінові цілі. В обох документах описується загроза з боку НАТО, а також зниження впливу Москви на колишні республіки СРСР. Наголошується на необхідності відновити колишню велич і лідерство серед країн-сусідів, а також запобігти експансії НАТО на схід. [2]

Для досягнення цих цілей лідерство Росії в Чорноморському регіоні вкрай важливо, тому що в протистоянні з Заходом регіон надає безліч геополітичних переваг. Щоб забезпечити лідерство в регіоні, Кремль робить ряд кроків. По-перше, він намага-

ється послабити зв'язок НАТО з державами в регіоні, створюючи перешкоди для розвитку їх відносин, та, якщо необхідно, застосовуючи силу для зупинки експансії Альянсу. По-друге, в регіоні Росія нарощує свою військову присутність, змагаючись з НАТО за панування в Чорному морі.

Важливість Чорного моря

Чорне море має особливе значення в стратегічних розрахунках Росії за декількох причин. По-перше, це важливе «перехрестя» і стратегічне роздоріжжя для усього регіону. Доступ до Чорного моря життєво необхідний прибережним і сусіднім державам та потужно посилює проєкцію сили на деякі сусідні регіони. В дійсності, домінування в Чорному морі дозволить Росії проєктувати силу на Східне Середземномор'я, на північ Близького Сходу, Закавказзя і на решту континентальної Європи [3]. Наприклад, російські військові операції в Сирії підтримувались російською морською присутністю в Східному Середземномор'ї, у тому числі й із залученням кораблів Чорноморського флоту. [4]

По-друге, регіон представляє собою важливий транзитний коридор для товарів і енергоресурсів. Контроль над портами і морськими шляхами в регіоні дозволить Росії перекидати ці торговельні й енергетичні маршрути та схилити країни до співпраці. Москва також може використовувати свою силу і вплив у Чорному морі, щоб створювати труднощі або перекидати постачання енергоресурсів по трубопроводах із родовищ басейну Каспійського моря до Європи. Подібні дії можуть поставити під загрозу доставку енергоресурсів із таких країн, як Азербайджан і Туркменістан і, що особливо важливо, підривають зусилля Євросоюзу диверсифікувати енергопостачання за межами орбіти Росії.

По-третє, Чорне море - Ахіллесова п'ята НАТО на східному фланзі альянсу. У регіоні дуже багато культурне та етнічне розмаїття, при цьому через близьке географічне сусідство у країн історично склалися тісні зв'язки з Росією [6]. Історичні невдоволення та етнічні протиріччя можуть бути використані Москвою як привід для втручання у справи сусідів і схилання уряди країн регіону на свою сторону. «Переманивши» членів НАТО з регіону, Москва може суттєво послабити згуртованість Альянсу і підірвати довіру. [7]

Росія і сусідні країни

Незважаючи на стратегічне значення Чорного моря, Росії спочатку не вистачало політичної, економічної та військової могутності, щоб ефективно утвер-

дитися в регіоні. Це почало змінюватися на початку 2000-х років, після серйозних зрушень в регіональному політичному оточенні [8]. У Грузії (2003-2004рр. - Революція троянд) і Україні (2004-2005рр. - Помаранчева революція) лідери, які були більш сприйнятливі до російського впливу, були витіснені і замінені прозахідними урядами [9]. Приблизно в цей же час, у 2004 році, Болгарія і Румунія успішно отримали членство в НАТО - крок, який Росія виявилася нездатною попередити. З шести чорноморських прибережних держав, три - Румунія, Болгарія та Туреччина - з того часу стали членами НАТО, а інші дві - Україна і Грузія - тісно співпрацювали з Альянсом [10]. Стривожена таким поворотом подій, Росія прагнула зупинити розширення НАТО в Чорному морі шляхом гарантування того, що Україна і Грузія ніколи не піднімуться до рівня Альянсу. У той же час, вона проводить політику, спрямовану на зміцнення свого впливу серед інших держав і послаблення їх відносини з НАТО. [11]

Вторгнення в Грузію в серпні 2008 року продемонструвало рішучість Росії стримувати НАТО в Чорному морі. На Бухарестському саміті раніше того року, Альянс був серйозно розглядав заявку Грузії на членство, що в значній мірі викликало стурбованість Кремля [12]. Таким чином, коли Грузія прагнула повернути свої два сепаратистські регіони Абхазію і Південну Осетію того літа, Росія вловила свою можливість. Її військові сили негайно вирушили на підтримку сепаратистів і відтіснили грузинських військових. Після своєї перемоги Москва погодилася на припинення вогню. Вторгнення завадило реінкорпорації Грузії, зберігаючи її в ослабленому і розділеному стані [13]. Більш важливо, що Росія зберегла значну військову присутність в Абхазії і Південній Осетії, становлячи постійну загрозу стабільності і територіальній цілісності Грузії, щоб ефективно зупинити її просування до членства в НАТО. [14]

Політика Росії по відношенню до України була так само агресивна. У 2006 і 2009 роках Росія використовувала експорт своїх енергоресурсів як інструмент залякування і впливу, за рахунок тимчасового припинення постачання природного газу в Європу через Україну і підвищення його енергетичної вартості [15]. Двосторонні відносини покращились, коли про-російський лідер Віктор Янукович став президентом України у 2010 році. Але це не тривало довго. У лютому 2014 році зіткнувшись із масовими демонстраціями, які закликали до його відставки, Віктор Янукович покинув країну. Новий уряд було категорично проти Росії і мав явні пре-

ференції на користь західних інституцій, таких як НАТО і ЄС [16]. Хоча це були тривожні новини самі по собі, але, що насправді турбувало Москву, так це статус військово-морської бази у Севастополі в Криму. Офіційно у власності України, база перебувала в оренді росіян і була домівною для Чорноморського флоту РФ. Севастополь мав велике стратегічне значення, будучи єдиною тепловодною військово-морською базою Росії і важливим центром для проектування своєї військово-морської потужності назовні [17]. Отже, для того, щоб забезпечити необмежений доступ до Севастополя, Росія вдалася до застосування сили й анексувала Крим у березні 2014 року [18]. Одночасно з цим, вона постачала зброю і надавала підтримку проросійським сепаратистам на сході України, допомагаючи їм розпочати війну проти нового уряду в Києві [19]. Підштовхуючи країну до громадянської війни, Росія вдавалась до дестабілізації України і перешкоджала їй стати Західної фортецею на своєму порозі.

Політика Росії по відношенню до інших держав регіону, у порівнянні з Грузією і Україною, була відносно стриманою. Враховуючи їхній статус членів НАТО, Москва була обережна, щоб не перейти межі гарантій безпеки Альянсу. Замість цього вона вдалась до інших засобів, щоб зміцнити свій вплив. У випадку Туреччини, Росія використовувала дрейф уряду Ердогана до авторитаризму [20]. На відміну від більшості країн Заходу, які розкритикували уряд Ердогана за його очевидні порушення прав людини, керівництво Росії залишилося прихильним до Анкари, чим заслужило похвалу і подяку від самого Ердогана [21]. Крім того, намагання роз'єднати зв'язки Туреччини в НАТО і підтримка дружніх відносин з Анкарою несе ще одну стратегічну мету для Москви. Туреччина контролює Босфор і Дарданелли - життєво важливий прохід між Чорним і Середземним морями. Якщо Анкара одного дня вирішить закрити протоки, то це може закупорити Чорноморський флот і серйозно обмежити можливості Росії для подальшого проектування сили назовні. [22]

У випадку Болгарії і Румунії, Москва прагнула підірвати й ослабити антиросійські опозиції в рамках їх урядів. З цією метою, стверджувалося, що Кремль налагодив потужні зв'язки з місцевими бізнесами і забезпечує підтримку проросійських політичних лідерів і партій в обох країнах [23]. Цей підхід був широко успішним в Болгарії, що проявилось у зростаючій підтримці серед місцевої політичної еліти припинити санкції ЄС проти Росії [24]. Румунія, однак, залишилась великою проблемою для

РФ. Незважаючи на те, що вона підтримує діалог з Росією, вона також наполягає на більшій присутності НАТО в регіоні. Вона взяла на себе провідну роль у Бухарестському форматі - багатостороннє угруповання з дев'яти членів НАТО, створене для виконання зобов'язань НАТО [25]. На сьогодні країна також розмістила елементи американської ПРО, що призвело до проголошення їх Кремлем своєю «явною загрозою». [26]

Військове посилення в Чорноморському регіоні

Другим зусиллям Росії є зміцнення своєї військової присутності у Чорному морі. З цією метою, Росія реалізує довгострокову програму переозброєння для створення зони обмеженого доступу і заборони (A2/AD) або «захисного куполу» над регіоном [27]. Концепція зосереджена на розгортанні сил, перш за все, для того, щоб перешкодити появі інших сил в регіоні, і, по-друге, обмежити свободу дій і маневру супротивника в оперативному районі [28]. В рамках «захисного куполу» можуть розгортатись засоби дальнього радіусу дії для нанесення ударів по наземних цілях, перешкоджання морському трафіку та встановлення зон, заборонених для польотів [29]. Під час конфлікту така стратегія суттєво підвищує ризик втрат серед будь-яких сил, які намагаються проникнути під «захисний купол». Зусиллям НАТО можуть бути створені перешкоди у вигляді збільшення ціни співпраці в регіоні, перешкоджання його здатності забезпечити колективну оборону і послабити здатність Альянсу до стримування [30]. Більш того, бездіяльність НАТО може підняти престиж Росії, демонструючи її здатність змагатися із Заходом.

У Чорноморському регіоні Крим стане головною платформою для створення «захисного купола». На півострові розміщуються такі системи, як протикорабельні ракетні комплекси «Бастіон-П», оснащені крилатими ракетами П-800 «Онікс» та зенітно-ракетними комплексами С-300В4 і С-400 «Тріумф» [31]. Програма оновлення передбачає переобладнання старих радянських бункерів, модернізацію радіолокаційних систем і установку нового електронного обладнання [32]. Разом з російськими ракетними системами у Вірменії, Краснодарі і Латакії, «захисний купол» поширюється на головні райони регіону і покриває велику частину Чорного моря, а також частини Грузії, Туреччини й України.

Чорноморський флот реалізує велику програму модернізації. До 2020 року Москва планує витратити 2,4 млрд дол. США для оснащення флоту озброєнням, підводними човнами і системами ППО наступ-

ного покоління. Формується до вісімнадцяти нових підрозділів, і багато з них будуть оснащені versatile ракетними системами «Калібр-НК» [33]. До них будуть додані нові літаки, такі як винищувачі морської авіації Су-30М та інші наземні і повітряні винищувачі та гелікоптери. Нарощування цих можливостей передбачає трансформацію Чорноморського флоту в силу, здатну перешкодити доступу НАТО до Чорного моря і проектувати силу назовні, загрожуючи інтересам НАТО в Середземномор'ї і на Близькому Сході. [34]

Російські можливості «захисного куполу» також будуть посилені передислокацією літаків Ту-22М3 в регіон. Бомбардувальники далекого радіусу дії здатні нести ракети Х-15 і Х-22, призначені для знищення систем ППО [35]. Сили бомбардувальників будуть захищені російськими винищувачами типу Су-24, які можуть контролювати переважну частину чорноморського повітряного простору і суттєво розширюють коридори патрулювання для російської стратегічної авіації в регіоні [36]. В розгортанні цих різних можливостей у їх поєднанні, Росія може бути здатною сформувати багаторівневу і взаємопов'язану оборонну мережу, яка може загрожувати або перешкоджати будь-якій силі всередині «захисного куполу».

Триваючі виклики

Незважаючи на агресивні заходи, яких вживає Росія, її домінування у Чорному морі продовжує стикатись з триваючими викликами. Туреччина, наприклад, тримає доступ Росії з Чорного моря у Середземне море під своїм контролем, але їхнє повне співробітництво не може завжди бути гарантованим. Фундаментальні незгоди стосуються конфлікту в Сирії, оскільки Росія підтримує режим Асада, а Туреччина протистоїть цьому [37]. Зростання напруги після збиття російського бойового літака турецькими ВПС у листопаді 2015 року також продемонструвало ненадійність їхніх відносин [38]. По відношенню до кризи, пріоритетом Москви має бути гарантування, що Туреччина переважно залишатиметься нейтральною, дозволяючи Росії продовжити підтримку своїх сил у Середземномор'ї. Варто відверто ворожій Туреччині перекрити потоки, і Росія отримає свої сили у Середземномор'ї під великою загрозою. Маючи другу за потужністю військову силу в регіоні, Туреччина володіє наступальними можливостями, здатними загрожувати ізольовані сили Росії [39]. Поразка може завдати потужного удару по престижу Росії і її статусу як військової сили. Тому Москва змушена продовжу-

вати комунікувати з Анкарою, посилюючи двосторонні зв'язки, одночасно шукаючи шляхи для певних компромісів стосовно протиріч.

Румунія є іншим турбулентним для Росії сусідом. Хоча її військові можливості не дають їй стати великою силою, але її завзяття стимулювати присутність НАТО у Чорному морі напряду протиречить довготерміновим цілям Москви. Обидві країни мають низку неврегульованих спорів, таких як вивезення румунських скарбів під час II Світової війни і відмова Росії денонсувати Пакт Молотова-Ріббентропа [40]. Це може частково сприяти прагненню румунського керівництва активно підтримувати членство в Альянсі і загальній недовірі до російських намірів. Щоб нейтралізувати Румунію Росія може підтримувати пан-націоналістичні ідеї, такі як концепція "Великої Румунії". Це підживлює регіональні протиріччя між Румунією та її сусідами - Україною і Молдовою. Росія також може роздути полум'я, диригуючи демонстрації, засилаючи саботажників і підтримуючи сепаратистські активності [41]. Росія може також перешкодити Румунії видобувати природні ресурси у Чорному морі, висунувши претензії на території поблизу Криму [42]. Ці заходи можуть підштовхнути Румунію до співпраці з Росією або, як мінімум, утримувати її від поглиблення зв'язків в НАТО.

Прагнення Росії створити «захисний купол» в Чорному морі також може зіткнутись з викликами. Масивні програми переозброєння вимагають істотних витрат. Державні доходи Росії, однак, були сильно виснажені в результаті падіння світових цін на нафту і триваючих економічних санкцій [43]. Крім того, суднобудівна промисловість Росії в даний час стикається з браком судових двигунів після того,

як Україна зупинила продажі через анексію Криму [44]. Ці проблеми ставлять під питання, наскільки плани модернізації Росії фактично будуть реалізовані. Стратегія «захисного куполу» передбачає економічно ефективні заходи протидії переважній морській силі НАТО. Якщо Росія не зможе досягти повного потенціалу своїх планів, то це може серйозно підірвати ефективність і стримуюче значення «захисного куполу».

Висновки

Як описано в цій статті, Росія проводила досить агресивну політику з тим, щоб забезпечити своє панування над регіоном Чорного моря. Що Москва повинна мати на увазі, так це те, що контроль над регіоном не є самоціллю, а засобом для досягнення більшої мети - не допустити посилення НАТО. У зв'язку з цим, заходи Росії мають певний зворотний ефект. Будучи стурбованим зростаючою воєнничістю Росії, НАТО на Варшавському саміті зобов'язалося збільшити союзницьку військову присутність в регіоні. Крім зміцнення можливостей союзників в повітрі, на суші і на морі, будуть збільшені союзницькі візити до румунських і болгарських портів і розширені тренування і навчання в НАТО. Хоча можна стверджувати, що це всього лише символічні заходи, вони можуть сигналізувати початок поступового нарощування НАТО навколо Чорного моря. Можливо, головний виклик Росії зараз - знайти спосіб домінувати в регіоні, не викликаючи занепокоєння серед прибережних держав, оскільки це, в свою чергу, може викликати збільшення присутності НАТО. Зрештою, це стало б іронією, якщо зусилля Росії не допускати НАТО стане чинником, що сприятиме дедалі більшій присутності союзників.

Бібліографія

1. BBC News, "Russia security paper designates Nato as threat," 31 December 2015, accessed March 15, 2017, <http://www.bbc.com/news/world-europe-35208636>
2. Olga Oliker, "Unpacking Russia's New National Security Strategy," *Center for Strategic and International Studies*, January 7, 2017, accessed March 18, 2017, <https://www.csis.org/analysis/unpacking-russias-new-national-security-strategy>
3. Janusz Bugajski and Peter B. Doran, "Black Sea Rising: Russia's Strategy in Southeast Europe," *Centre for European Analysis – Black Sea Strategic Report No.1* (2016): 2.
4. *ibid.*, 3.
5. *ibid.*, 2, 3.
6. Chris Miller, "Why the Black Sea?" *Foreign Policy Research Institute*, January 23, 2017, accessed March 17, 2017, <http://www.fpri.org/article/2017/01/why-the-black-sea/>
7. Bugajski and Doran, "Black Sea Rising," 3.
8. Corentin Laguerre, "Russia's Self-Inflicted Security Dilemma," *Center for International Maritime*

- Security*, December 12, 2016, accessed March 15, 2017, <http://cimsec.org/russias-self-inflicted-security-dilemma/29977>
9. Boris Toucas, "The Geostrategic Importance of the Black Sea Region: A Brief History," *Center for Strategic & International Studies*, February 2, 2017, accessed March 15, 2017, <https://www.csis.org/analysis/geostrategic-importance-black-sea-region-brief-history>
 10. *ibid.*
 11. Bugajski and Doran, "Black Sea Rising," 5.
 12. John J. Mearsheimer, "Why the Ukraine Crisis is the West's Fault," *Foreign Affairs*, September/October 2014, accessed March 15, 2017, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2014-08-18/why-ukraine-crisis-west-s-fault>
 13. *ibid.*
 14. Bugajski and Doran, "Black Sea Rising," 5.
 15. Toucas, "The Geostrategic Importance of the Black Sea Region."
 16. Mearsheimer, "Why the Ukraine Crisis is the West's Fault."
 17. Jason Chuma, "The Mediterranean: Driving Russia's Strategic Decisions since 1676," *Center for International Maritime Security*, December 15, 2016, accessed March 15, 2017, <http://cimsec.org/mediterranean-driving-russias-strategic-decisions-since-1676/30070>
 18. *ibid.*
 19. Alexander J. Motyl, "Kiev Should Give Up on the Donbass," *Foreign Policy*, February 2, 2017, accessed March 15, 2017, <http://foreignpolicy.com/2017/02/02/ukraine-will-lose-its-war-by-winning-it/>
 20. Daniel Dombey, "Turkey's Erdogan Lurches toward Authoritarianism," *Financial Times*, May 6, 2014, accessed March 15, 2017, <https://www.ft.com/content/e89e8d74-cfc1-11e3-a2b7-00144feabdc0>
 21. Christian Caryl, "New Model Dictator: Why Vladimir Putin Is the Leader Other Autocrats Wish They Could Be," *Foreign Policy*, February 13, 2015, accessed March 16, 2017, <http://foreignpolicy.com/2015/02/13/new-model-dictator-putin-sisi-erdogan/>
 22. Jonathan Altman, "Russian A2/AD in the Eastern Mediterranean," *Naval War College Review* 69, no. 1 (2016): 74.
 23. Dimitar Bechev, "Russia's Influence in Bulgaria," *New Direction – The Foundation For European Reform*, May 12, 2015, accessed March 17, 2017, http://europeanreform.org/files/ND-report-RussiasInfluenceInBulgaria-preview-lo-res_FV.pdf
 24. Slav Okov, "Ending Russia Sanctions Among Goals for Bulgarian Kingmaker," *Bloomberg*, March 14, 2017, accessed March 17, 2017, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-03-14/ending-eu-s-russia-sanctions-among-goals-for-bulgarian-kingmaker>
 25. Toucas, "The Geostrategic Importance of the Black Sea Region."
 26. Samuel Osborne, "Russia calls Romania a 'clear threat' and Nato outpost for hosting US missile shield," *Independent*, February 9, 2017, accessed March 17, 2017, <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/russia-romania-clear-threat-nato-outpost-us-anti-missile-shield-putin-tensions-a7571031.html>
 27. Bugajski and Doran, "Black Sea Rising," 10.
 28. Guillaume Lasconjarias and Alessandro Marrone, "How To Respond to Anti-Access/Area-Denial (A2/AD)? Towards a NATO Counter A2/AD Strategy," *NDC Conference Report No. 01/16*, February 2016, accessed March 17, 2017, <http://www.ndc.nato.int/download/downloads.php?icode=480>
 29. Bugajski and Doran, "Black Sea Rising," 11.
 30. *ibid.*, 9,10.
 31. Loic Burton, "Bubble Trouble: Russia's A2/AD Capabilities," *Foreign Policy Association*, October 25, 2016, accessed, March 17, 2017, <http://foreignpolicyblogs.com/2016/10/25/bubble-trouble-russia-a2-ad/>
 32. Bleda Kurtdarcan and Barın Kayaoğlu, "Russia, Turkey and the Black Sea A2/AD Arms Race," *National Interest*, March 5, 2017, accessed March 17, 2017, <http://nationalinterest.org/feature/russia-turkey-the-black-sea-a2-ad-arms-race-19673>
 33. Bugajski and Doran, "Black Sea Rising," 12.
 34. *ibid.*
 35. Burton, "Bubble Trouble."
 36. Bugajski and Doran, "Black Sea Rising," 12.
 37. Altman, "Russian A2/AD in the Eastern Mediterranean," 79.
 38. Toucas, "The Geostrategic Importance of the Black Sea Region."

«Енергоформи війни-XXI: полігібресія Росії»

Центр глобалістики «Стратегія XXI» завершив роботу над підготовкою до друку книги «Енергоформи війни-XXI: полігібресія Росії». Робота виконувалась в рамках проекту «Антарес» – вивчення невоєнних складових війни нового покоління.

Проект було започатковано у 2014 році оглядом «Гібридна війна в Східній Європі. Невоєнний вимір. Енергетичний компонент». В 2015 році була підготовлена доповідь та випущена брошура «Energy Component of New Generation Warfare», а 2016-го – «Гибрессия Путина. Невоенные аспекты войн нового поколения». Предтечею досліджень став проект Центру 2010 року «Енергетичні ресурси та інфраструктура їх постачання: потенціал для непрофільного застосування в Європі» за підтримки Офісу зв'язку НАТО в Україні.

В рамках проекту запропоновано енергоцентричний підхід до пояснення феномену війни, її форм через призму зіткнення потенціалів. Також виконано дослідження використання енергоресурсів та енергетичної інфраструктури як інструменту ведення прихованої війни (крипто-війни).

Книга дає можливість відтворити картину появи феномену війни нового покоління у вигляді агресії гібридного типу РФ проти України, що знайшло своє відображення в роботі «Гібресія Путіна». Іншим виміром мультифронтальної крипто-війни Росії проти Заходу є полігібресія, як множинний варіант сучасної російської неоімперської експансії з використанням невоєнного та воєнного інструментарію задля досягнення глобальної мети – «Великої Євразії».

Видання підготовлено за сприяння МФ «Відродження». Призначено для широкого кола експертів та науковців, що зорієнтовані на осмислення проблематики війн нового покоління та вивчення сучасної Росії, а також напрацювання механізмів протидії гібресивній поведінці. Епіграфом для книги стали слова Едмунда Бьорка: «Для тріумфу зла потрібна тільки одна умова - бездіяльність добрих людей»

«Донбас в огні. Путівник зоною конфлікту». – Львів, 2017.

Центр дослідження безпекового середовища «Прометей» підготував практичний довідник для тих, хто збирається вивчати війну на Донбасі. Це досить компактне (100 сторінок) видання, насичене оригінальними фотографіями, картами, інфографікою, таблицями та списками довідкового характеру.

Путівник розповідає читачеві про походження і значення поняття «Донбас», його просторові виміри та географічні особливості. Вже до війни цей регіон привертав увагу дослідників, публічних людей та звичайних користувачів Інтернету як України та і за її межами. Що знали про Донбас і як змінилися про нього уявлення після 2014 року? Про це детально йдеться у виданні. Щоб збагнути характер війни, необхідно прослідкувати її передумови. Протистояння на Сході України не має глибокого історичного коріння, сторони конфлікту не розділені чітко етнічним походженням або релігією. Цим випадок Донбасу відрізняється від того, що можна спостерігати в Північній Ірландії, Нагорному Карабаху, або в Боснії. На жаль, окремі коментатори пристають до висвітлення ситуації на Донбасі саме з лекалами етнополітичного конфлікту. Путівник торкається питань історії та економіки регіону, наводить соціологічний портрет місцевого жителя Донбасу, характеризує його ментальні риси. Починаючи з 1991 року Донбас «був почутий» у Києві і формував загальнонаціональний порядок денний навіть більшою мірою, ніж інші регіони. Отже початок війни пов'язаний передусім із зовнішніми, а не внутрішніми чинниками. Детальніше – читайте у путівнику.

Окремий розділ видання коротко описує перебіг збройного конфлікту. Це має нагадати читачеві динаміку бойових дій до того, як утворилася стабільна лінія зіткнення. Протягом літа 2014-го Збройні сили України досягли суттєвих успіхів, однак ситуацію змінило безпосереднє вторгнення батальйонно-тактичних груп Російської Федерації. Тоді, а також та на зламі 2014/2015 років, військовослужбовці РФ практично відкрито воювали на боці бойовиків. Розділ про життя в умовах війни підготує читача до того, що можна побачити у зоні АТО нині. На окрему увагу заслуговують практичні поради з функціонування транспорту на Донбасі – це стане у нагоді для планування відрядження.

Останні два розділи путівника дають чітку відповідь на питання, чому цей конфлікт неофіційно називають «російсько-українською війною». Засоби масової інформації РФ фактично стали повноцінним фактором збройного протистояння. Вони відповідальні за нагнітання антиукраїнського психозу у своїй країні і водночас за введення в оману міжнародної аудиторії. По-суті російський інформаційний продукт набув всіх ознак пропаганди воєнного часу. Але не лише мікрофон слугує зброєю Кремля. Для тих, хто шукає доказів російської агресії, путівник наводить дані ідентифікованих на Донбасі військовослужбовців збройних сил РФ, а також російського озброєння та військової техніки, яка ніколи не постачалася для потреб української армії. Ці дані передані укладачам видання міжнародною волонтерською спільнотою InformNapalm. До речі, основні тези путівника супроводжуються QR-кодами, що відсилають до більш розлогих матеріалів на відповідних веб-ресурсах. Корисними у практичному сенсі є також додатки про міжнародно-правову кваліфікацію ролі РФ на Донбасі, аналіз лексики війни та список декомунізованих назв населених пунктів і районів у Донецькій та Луганській областях.

Інформація з видання «Донбас в огні. Путівник зоною конфлікту», напевно, не стане сюрпризом для тих, хто тривалий час професійно займається дослідженням теми. Однак, широкий загал в Україні та світі не є достатньо поінформованим. Часто ситуацію коментують (і навіть ухвалюють важливі рішення!) люди, лише поверхнево ознайомлені з реаліями. Саме вони – журналісти, дипломати, члени спостережних місій – є основною цільовою аудиторією видання. Щоб бути максимально доступним, путівник виданий українською, російською, англійською, німецькою та французькою мовами і доступний для вільного завантаження у форматі PDF на сайті ЦДБС «Прометей». Завдяки фінансуванню Канадського фонду підтримки місцевих ініціатив, друкований наклад видання розповсюджується безкоштовно.

ДОНБАС В ОГНІ

ПУТІВНИК ЗОНОЮ КОНФЛІКТУ

2017

ПРОМЕТЕЙ Canada

«Донбас в огні. Путівник зоною конфлікту». – Львів, 2017.

Центр дослідження безпекового середовища «Прометей» підготував практичний довідник для тих, хто збирається вивчати війну на Донбасі. Це досить компактне (100 сторінок) видання, насичене оригінальними фотографіями, картами, інфографікою, таблицями та списками довідкового характеру.

Центр глобалістики «Стратегія XXI»
www.geostrategy.org.ua